

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.

XXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM 1959.

M A R C I U S

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Nietzsche — és a fasizmus

Sinkó Ervin

Mír a téboly hatalmában vergődik, amikor megírja élete legszemélyesebb és utolsó üzenetét kortársaihoz és még inkább azokhoz, akik majd a jövőben élnek. „Ecce homo” ennek a könyvnek a címe. Benne mondatok, amiket már a téboly diktált és mellettük és velük elvegyülve gondolatok, amik az „Ecce homo” címének patétikájához méltón a szubjektívitásnak abból a mélységéből szökkennek felszínre, ahol olyan fájdalmak, gyanúk, sejtelmek és félelmek fészkelnek, amiket az ember egyébként nemigen merészel és nem szokott némaságukban megbolygatni.

„A feladatom nagysága és a kortársaim kicsinyége között való aránytalanság abban nyilvánult meg, hogy nem hallottak s még csak meg sem láttak engem. Saját hitelemre élek, talán csak pusztá előítélet, hogy élek?”

Az „Ecce homo”-nak ez a kérdése semmiképp sem az örület hallucinációja. Tények szuggerálták, igen kézzelfoghatók. Mint például az, hogy okulva a tapasztalatokon Nietzsche az „Imigyen szól Zarathustrá”-t csak szerzői kéziratként nyomatta ki, negyven példányban, de a könyvnek csak hét példányára tudott gazdát találni. A kérdésben

— „talán csak pusztá előítélet, hogy élek?” — nincs semmi szónokias túlzás se. Amikor ezt a kérdést leírja, Nietzsche negyvennégy éves. Betegség, szegénység és az örökösen fenyegető veszély ellenére, hogy megvakul, már megalkotta élete művét, amely a „Tragédia születése”-től és az „Időszerűtlen szemléldések”-től kezdve a „Bálványok alkonyá”-ig legapróbb részleteiben is gondolati líra, legszemélyesebb vallomás, szakadatlan nyilvános szenvedélyes küzdelem a megismerésért, küzdelem mindenki és elsősorban önmaga ellen, — és mégis mintha hiábavaló lett volna, a sok, küzdelemben és fájdalomban fogant szó, a kidacolt igazságok és az önmagával szemben könyörtelenül kijavított tévedések tömege, könyvek halmaza után, az út végén még egy „Ecce homo”-t kell írnia azért, hogy megtudják, ki az, akit Friedrich Wilhelm Nietzschenek hívnak. Ez az utolsó szó azért, hogy kivédje azt, amitől legjobban félt: attól, hogy összetévesszék. Még is mondja:

„Halljátok! Én ez és ez vagyok. S mindenek előtt ne tévesszettek össze mással!”

Ezzel kezdődik az „Ecce homo”, frója ezt a két mondatot vastagon alá is húz-

za. És a levélben, amit barátjához, a muzsikus Peter Gasthoz erről a készülő könyvéről ír, megint ott von ugyanaz az aggodalom: „... semmiképp se akarok úgy az emberek előtt állni, mint próféta, szörnyeteg és erkölcsileg mint valami fenevad. A könyv talán ebben az értelemben is jól hathat: talán megóv attól, hogy összetévesszenek a saját el-
l e n t é t e m m e l.”

Nietzschét egész addigi műve nem tudta megóvni, s persze az „Ecce homo” se óvta meg attól, hogy „összetévesszék saját ellentétével”. És hogy összetévesszék még sok mindennel, amire nemcsak semmi köze, hanem aminek élő tagadása is volt.

S ez az ő abszurd sorsa, hogy spontánul vagy feltett szándékkal „összetévesszük”, voltaképpen éppen neki, Nietzschének való, Nietzschét igazoló, nietzschei instrumentációra méltó téma. „Az emberi, nagyon is emberi” igazságok, a paradox igazságok közül való az, hogy a tények makacsok, a tények döntő jelentőségűek és megdönthetetlenek és hogy egyben olyan védtelenek lehetnek, mintha nem is volnának tények. Mert védtelenek a tények a mitikus hazugságokkal és védtelenek az úgynevezett „közvéleménnyel” szemben. Ezt a közvéleményt a szellemi renyhesség, másrészt, kívülről, az az állhatatosság alakítja, amellyel mint „köztudomású tény” ismételnék olyan dolgokat, amikről valójában addig senki se tudott, s nem is tudhatott. Egyszerűen azért, nem, mert nem tényekről van szó. S a szellemi renyhesség fokától, különösen pedig attól függ, hogy milyen fáradhatatlanul, milyen rendszeresen és mekkora rituális és „kulturális” apparátussal ismétlik a „köztudomású tény” — hogy végül is köztudomású ténnyé s megszentelt igazsággá válják a nem-tény, a nem-igazság, a vértelen fantóm.

Előítélet, optimista előítélet az, hogy nem lehet lehazudni a napot az égről. Lehet. Lehet az eseményeknek abban az önkényes rekonstrukciójában, amit történelemírásnak neveznek és abban a filozófiának nevezett tudományban, amely az emberi cselekedetek motívumaival, törvényeivel és értékelésével foglalkozva a társadalmi, biológiai tények semmibevételével konstruál egy embert, akitől végül a valóságos ember válik láthatatlanná.

Nietzsche egész élete és egész műve szenvedélyes küzdelem a vértelen, de

vért ivó fantómok uralma ellen. Van abban valami különös, hátborzongató és abszurd, „az erkölcsi világrend” bosszúja, hogy épp neki jutott ki a sors, hogy ne lássák vagy ne akarják látni az ő valóságos arcát, hogy a valóságos Nietzschén a fantómok, a hazugság, a sémák — az összetévésztes diadalmas-
kodjon.

A tények védtelenek.

Lukács György a „Nietzsche és a fasizmus” című tanulmányában, amelynek végkövetkezménye az, hogy „Nietzsche a fasizmus egyik legfontosabb szellemi őse”, a következőket írja:

„Bizonyára nem véletlen, hogy az 1870—71. év eseményei döntő szerepet játszottak Nietzsche reakciós tendenciáinak kifejlődésében... Nővére és életrajzírója, Elisabeth Förster-Nietzsche — valószínűleg magának Nietzschének elbeszélései nyomán — leírja Nietzschének a hadbavonuló csapatok láttán ébredt benyomásait: „Ekkor rendítette meg először egész lényét az a felismerés, hogy az élet erős és magasztos akarását nem a létért való nyomorult küszködés, hanem a harc, a hatalom, a mindent elsöprő hatalom akarása jelenti.” „De a fiatal Nietzsche lelkesedése az 1870—71-es háború iránt nemcsak filozófiájának végső metafizikai alapját határozza meg...”

A tények védtelenek.

Ellentétben azzal, amit Nietzsche nővére és életrajzírója „valószínűleg” magának Nietzschének elbeszélései nyomán ír a fiatal Nietzsche lelkesedéséről az 1870—71-es háború iránt, itt van Nietzsche levele, amely 1870-ben július 15-én Baselben íródott barátjához, Erwin Rohdehoz. Szó szerint így hangzik:

„Itt a rettenetes menykőcsapás: a francia-német háború kitört és a mi egész elfakult kultúránk odaveti magát a legszörnyűbb démcannak. Mit fogunk megérni! Barátom, legkedvesebb barátom, mi egymást még egyszer a béke alkonyában láttuk. Mily hálás vagyok neked! Ha az élet most elviselhetetlené válik a számodra, gyere megint vissza hozzám. Mivé lett most minden célnünk!

Talán már a vég kezdete ez! Micsoda sivatag! Megint kolostorokra lesz szükségünk. És mi leszünk az első szerzetesek.”

A fiatal Nietzsche-nek ez a levele semmiképpen sem vall arra a „fiatal Nietzsche-re, aki lelkesedik az 1870—71-es háborúért” és általában a háborúért.

Igaz, ez a levél közvetlenül a háború kitörésének a hírére íródott, amikor Nietzsche-nek, aki Baselen az egyetem a klasszikus filológia tanára volt, még nem lehetett alkalmában „a hadba vonulól porosz csapatokat látni” és e látványtól elragadtatva — mint ahogy Lukács szerint „valószínűleg” ömaga meséite elnövére és életrajzírójának, Elisabeth Förster-Nietzsche-nek — „egész lényében megrendülni”.

Nietzsche azonban, aki betegápolói minőségben maga is kivette a részt ebből a háborúból, a háború alatt is mindennek inkább mutatkozik, mint annak az embernek, akinél „az 1870—71-es év eseményei döntő szerepet játszottak reakciós tendenciáinak kifejlődésében”. Ami legalábbis őt és a tényeket illeti, Nietzsche a háború alatt azt írja, hogy „az élmények atmoszférája mint valami komor köd vett körül engem; egy ideig nem is hallottam mást, mint egyetlen véget érni nem akaró jajszót... Most be kell érnem az- zal, (miután súlyosan megbetegedtem) „hogy a távolból nézsem és együtt szenvedjek”.

Ezt 1870. október 20-i kelettel írja gyerekkori barátjának, von Gersdorff-nak. Ez a levél és az, hogy nem együtt-lelkesedésről beszél, hanem aláhúzza a szót „együtt-szenvedni”, semmiképp se hat úgy, mintha ez a levélíró háborús mámorban lelkesedne a hódító katonai és nemzeti ideálokért.

Igaz, ha önként nem jelentkezik katonának, zavartalanul élhetett volna a semleges Svájcban.

De éppen az, hogy ő, aki önként vett részt a háborúban, nemcsak lelkesedés nélkül, hanem irtózáttal nyilatkozik róla, nem azt bizonyítja, hogy a háború „reakciós tendenciáit fejlesztette ki”, hanem sokkal inkább ennek az ellenkezőjét.

S ha barátaihoz intézett levelei csak azt dokumentálják, hogy a valóságban és spontánul hogyan reagált a porosz-francia háború kitörésének hírére, majd magának a háborúnak az élményeire, más természetű dokumentumok, éspe- dig közvetlenül a háború befejezése után kinyomatott művei félreérthetetlenül arról szólnak, hogy a valóságban mennyire nem „reakciós tendenciákat fejlesztettek ki benne az 1870—71-es év eseményei”, konkrétan a német fegyverek győzelme és a német birodalom dia-

dalmas megalakulása. Igen-igen kevés példa akad az emberi szellem és főleg a német szellem történelmében az intellektusnak olyan erkölcsi erejére, olyan szabad és olyan hatalmas forradalmi nonkonformizmusára, amilyen Nietzsche-nek épp ebben az időben keletkezett műveiben nyilvánul meg, amelyeknek ő maga is, ennek az ő teljes nonkonformizmusának tudatában, az „*Unzeitgemässe Betrachtungen*” (Korszerűtlen szemlélődések) címet adja. Abban az időben, amikor Nietzsche még hisz a wagneri muzsika prófétai küldetésében és amikor Wagner, az egykori forradalmár, akiért akkor még Nietzsche rajong, Beethoven századik születésnapját ünnepelve úgy találja, hogy „ebben a csodálatos 1870. évben semmit se lehet méltóképpen s főlemelőbben a német nép bátorságának győzelmei mellé helyezni, mint a mai nagy Beethovenünk emlékét...” — és amikor Wagner „a mi Beethovenünk” mellett „a mi fegyvereink” diadalmas előnyomulását ünnepli, Nietzsche már azzal a magányossággal, amely ettől kezdve az egész életét jellemzi, mindenkiel szemben, nemcsak az egész győzelmektől mámoros német közvéleménnyel, hanem legközelebbi barátjaival szemben is, a egyetlen és időszerűtlen ünneprontó, az intellektus és az intellektuális morál követelményeit hirdető gondolkodó szerepét vállalja:

„... a nagy győzelem nagy veszély. Az emberi természet nehezebben viseli el, mint a csatavesztést; igen, úgy látszik, könnyebb ilyen győzelmet kivívni, mint úgy elviselni, hogy abból ne származzék még súlyosabb csatavesztés. Minden rossz következmény közül azonban, amit ez a Franciaországgal folytatott háború von maga után, talán legrosszabb az az igen elterjedt, sőt általános tévedés, a közvéleménynek és a nyilvánosan vélekedőknek az a tévedése, hogy ebben a háborúban a német kultúra is győzött... Ez az illúzió a legnagyobb mértékben káros: nem azért, mert illúzió — hiszen vannak üdvös és áldásos tévedések — hanem azért, mert győzelmünket teljes csatavesztéssé változtathatja: „a német birodalom” javára a német szellem csatavesztésévé, sőt kiirtásává változtassa.”

„... szigorú hadi fegyelem, természetes bátorság és kitartás, a hadvezérek fölénye, a katonák egysége és engedelmessége, röviden olyan tényezők, amiknek a kultúrához semmi közük

sincs, segítettek bennünket hozzá, hogy legyőzzük az ellenséget... a szigorúbb fegyelem és a nyugodt engedelmség erkölcsi kvalitásainak semmi közül sincs a műveltséghez, és a macedón hadsereget például jobban jellemezték, mint a hasonlíthatatlanul műveltebb görögök hátaid...

Es Nietzsche Goethe-t citálja, aki azt mondta, hogy „még soká, nagyon soká tart, amíg a németekről majd úgy lehet beszélni, hogy barbárok voltak.”

Scripta manent. A tények ugyan védtelenek, mintha nem is volnának tények, de mivelhogy azok, makkacsok, és teljes erejükben túléltek a múlt érdekei, tévedések, elferdítő elméletek és hamis tanúvallomások bonyolult és sűrű szövevényét.

*

Nietzsche elborult elmével, egykori önmaga apatikus és siralmas romjaként, magával tehetetlenül tengődik több mint egy egész évtizedig, egész 1900-ban bekövetkezett haláláig. Művein kívül, amiket még önmaga adott ki, egy tuat kötetre való be nem fejezett kézirat, vázlat, jegyzet és levél került nővére, Elisabeth Förster-Nietzsche kezébe. Ő mint nővér, életrajzíró és a Nietzsche-archívum birtokosa és féltékeny öre, saját kommentárjai kíséretében rendezte sajtó alá és adta ki e hátramaradt kéziratokból azt, amit jónak látott. És úgy csoportosítva az anyagot, amint az az ő nézeteinek és céljainak megfelelt.

Igy alakult ki az autentikus Nietzsche mellett egy másik, az, aki előbb ennek a bőbeszédű és autokratikus hajlamú nőnek a kezén ment keresztül. Fiktív nővéri jogon és mint a kéziratok egyedüli birtokosa, nem érte be azzal, hogy Nietzsche szerzői jogainak törvényes örököse, hanem a szerepet arrogálta magának, hogy ő Nietzsche minden titkának tudója és egyedül jogos tolmácsa. Nietzsche nevében osztott áldást és átkot, s amennyire tőle telt, mindent elkövetett, hogy Nietzsche-t az ő ál-tudományos, zavaros és ostoba fajelméletekért és hódító nagynémet politikáért lelkesedő pángermán koncepcióinak a hiveként és előharcosaként „rekonstruálja”. S csak önmagához és saját ambícióihoz maradt következőes, amikor egy napon Benito Mussolinit, ezt a teatrális és mindenre elszánt politikai szerencselovagot, Zarathustra — azaz Nietzsche — „legtiszteletreméltóbb tanítványának” nevezte. S nincs abban se

semmi meglepő, hogy a pángermánok és a német nacionalisták minden ideológusa kétkézzel kapott az Elisabeth „rekonstruálta” Nietzsche-t és úgy emlegette s emelte pajzsra a „Tragédia születése”, a „Korszerűtlen szemlélődések”, az „Emberi — Nagyon is emberi”, a „Hajnalpír” és a „Zarathustra” szerzőjét, mint a maga védszentjét és mint saját, maximálisan mechanizált ember telenségének apológétáját és szellemi legitimációját.

Nemrég, Elisabeth halála után a Nietzsche-archívum mások számára is hozzáférhetővé vált, s akkor kiderült, hogy a félelmes nővér nemcsak mint életrajzíró, hanem mind kiadó is Nietzsche-leveleket és kéziratokat hamisítva meghamisított Nietzsche-t hozott forgalomba.

Függetlenül attól, hogy csak most kerültek nyilvánosságra ennek okmány szerű bizonyítékai, mindaz, amit Nietzsche még életében maga nyomtatott ki, minden sorában érv volt mindazok ellen, akik őt mint a fasiszmus ideológiai előharcosát igyekeztek maguknak kisajtítani.

De nem az a megdöbbenő, hogy ezek ki akarták sajtóítani a diadalmas fasiszmus nevében. Az a megdöbbenő, hogy voltak, akik a marxizmus nevében nemcsak egyetértettek a fasisztákkal, hanem — ugyancsak Marx nevében — igyekeztek érveket fősorakoztatni amellett, hogy nem Bernard Shaw-nak, André Gide-nek és az egész újkori francia irodalom legjelentősebb neveinek, nem Thomas Mann-nak s nem azoknak a minden nemzetbeli intellektualeknek van igazuk, akiknek szellemi életét Nietzsche gondolkodói és költői szenvedélye szabadította fel és termékenyítette meg, hanem hogy Elisabeth Förster-Nietzsche-nek van igaza, s hogy a fasiszták és csak a fasiszták vallják jogosan Nietzsche-t a magukénak.

*

Nietzsche a „művelt” német nyárs-polgár, a „Bildungsphilister” egyik legjellemzőbb tulajdonságaként emeli ki, hogy Lessingtől Goetheig, valamennyi nagy német klasszikusra úgy tekint, mint olyan emberekre, akik megtalálták a kérdésekre a feleleteket, s ezeket már csak mint kész örökséget kell tisztelni és átvenni. Nietzsche szerint azonban csak rá kell pillantani ezekre a nagy alakokra, hogy láthatóvá váljék, hogy „minden mozdulatukkal, egész arckifejezésükkel kérdő hangjukkal, lángoló tekintetükkel csak egyet áruljanak el: hogy keresők voltak.”

Maga Nietzsche szintén egy a nagy keresők közül.

Bizonyos, hogy sokkal egyszerűbb Lukács György módjára Nietzschét az akkor még meg sem született, „a feltörő monopolkapitalizmus megsejtőjének” és „az imperialista korszak vezető ideológusának” minősíteni és az a page satanas! csakiáltásával eleve kiközösíteni a jelen és a jövő emberi, esztétikai és etikai értékei közül, mint szembenézni azokkal az emberi, esztétikai és etikai problémákkal, amelyeket ez a minden időknek egyik legkövetkezetesebb antimetafizikusa, ez a minden időknek legkritikusabb, legnyugtalanabb, tekinéllyekkel és szavakkal legkevésbé megvesztegethető és legszenvedélyesebb kérdezője és keresője, az időszzerűtlen Nietzsche fedezett fel és tett ködszerűvé. Az a page satanas! kétségtelenül egyszerű megoldás, de legkevésbé se egyeztethető össze annak a marxizmusnak a forradalmi szellemével, melyet nem egy új egyház, nem egy új kaekizmus kiagyalásának a szándéka, hanem az embernek s az emberi szellemnek minden katekizmus és minden dogma alól való emancipációjának a víziója ihletett gondolatra és a gondolatok megfelelő cselekvésre.

*

A mikor 1878-ban megjelent „Emberi — Nagyon is emberi” című könyve, melyet „személyes hódolata kifejezéséül a szellem egyik legnagyobb felszabadítója, Voltaire emlékének” dedikált, azt írta egy levelében barátjának, Peter Gastnak: „A lehető legjobb, amit ettől a könyvtől reméltem: mások produktívításának a felkelése és (a gondolat) függetlenségének a gyarapítása a világban.” S ennél velősebben és igazságosabban nem is lehetne kifejezni azt, ami az egész nietzschei műben és a nietzschei életben, a nietzschei aítitűdben a döntő és maradandó kvalitás. Nem a különböző, az egymásnak ellenamondó, egymást váltogató „tanai” teszik őt naggyá, hanem az az intenzitás, amellyel az optimisztikus liberális szellemtelen idill közepette élve, magával szemben is végső kíméletlenséggel tette fel a kérdéseit és kereste a megismerést. Az emberi szellem nagy reprezentansává őt, az imoralistát, az az intellektuális morál teszi, amellyel a passzív „műveltség”, „a bölcsesség tanítói” és „iskolaalapítói”, a szellemi eunuchizmus ellenében, a gondolkodást és a gondolatot mint egész sze-

mélyisége erkölcsi szenvedélyét élte át.

1881. július 30-áról keltezett levelezőlapján abban a szellemi mámorban, amelyet csak a nagy keresők éltek át, azt írja Franz Overbecknek, a protestáns teológia professzorának Baselbe:

„Csupa csodálkozás vagyok, egészen el vagyok ragadtatva! Van elődöm és milyen előd! Alig ismertem Spinozát: s hogy most nyúltam utána, ösztönös cselekedet volt. Nemcsak hogy egész tendenciája — a megismerést a leghatalmasabb affektussá tenni — azonos az enyémmel, hanem tanításának őt főpontjában is magamra talállok, ez a legabnormisabb és legmagányosabb gondolkodó épp ezekben a dolgokban van hozzám legközelebb: tagadja az akarat szabadságát — a célokat — az erkölcsi világrendet — az önzetlenséget — a Gonoszt; s ha a különbségek, persze, óriásiak is, ezek inkább a kor, a kultúra, a tudomány különbségéből következnek. In summa: az én magányosságom, amelytől, mint az egész magas hegyeken gyakran, igen gyakran elállt a lélegzetem és a vérem gyorsabban keringett, ez legalább most kettesben való magányosság. — Csodálatos!”

Első könyvétől fogva minden újabb könyve még a legközelebbi barátainak is újabb meglepetés és csalódás volt. Mindig az előbbinek a folytatását várták és mindig az előbbinek megtagadását, valami egész mást kaptak. Aztán már, aránylag hamar, semmit se vártak már tőle. Idegen lett mindenkinek. Elődöt találhatott, de a jelenben minden könyvével csak növesztette magányosságát. A téboly sötétségével viaskodva, az „Ecce homo”-hoz irt előszavát azzal az idézettel fejezi be, melyben Zarathustrája óva intette „tanítványait” attól, hogy tanítójuknak tekintsék. Utolsó szava valóban úgy hangzik, mint végrendelet:

„Az ember rosszul jutalmazza még tanítóját, ha csak tanítványa marad...”

„Azt mondjátok, hogy hisztek Zarathustrában? De mi gondom Zarathustrára! Ti az én hívőim vagytok, de mi gondom minden hívőre!”

„Nem kerestétek még magatokat; azért találatok meg engem. Minden hívő így tesz; ezért ér olyan keveset minden hívőség...”

*

Az itt következő levelek mind erről az egyre növekvő magányosságról szólnak és arról, hogy ez a magányos ember ennek ellenére folytatja útját, „voltaképp az utazást, az utazást a tengeren — nem hiába éltem éveikig Kolumbus városában.” (Nizza, 1884. február 22-én Erwin Rohdehez írt leveléből.)

Az itt utolsónak közölt pár soros levél a megrendítő aláírással Nietzsche-nek utolsó, a teljes szellemi elsötétülés pillanatát megörökítő levele.

*

Peter Gastnak

Sils-Maria, 1881. augusztus 14.

Tehát kedves, jó barátom! Fejünk felett augusztusi nap, tűnőben az év, a hegyekben és az erdőkben mind nagyobb lesz a csend és a nyugalom. Az én látóhatáron gondolatok jelentek meg, amelyeket még sohase láttam — de erről nem akarok egy hangot se szólani, meg akarom őrizni rendületlen nyugalمامat. Mindenesetre még jó néhány évet kell élnem. Ó, barátom, időnként átsuhan a fejemben a sejtélem, hogy valószínűleg igen veszélyes életet élek; azokhoz a gépezetekhez tartozom, melyeket a feszültség szétvehet. Erzésem intenzitása megborzaszt és megnevettet — már néhányszor úgy volt, hogy nem tudtam elhagyni a szobámat abból a neveltségem ekből, hogy gyulladt volt a szemem — és mitől? Eelőző nap túl sokat sírtam valamely kiránduláson. S nem szentimentális könnyeket, hanem örömkönnyekeket; sírtam és énekeltem és értelmetlenségeket mondogattam...

Végül is, ha nem tudnék erőt meríteni sajátmagamból, ha kívülről kellene biztatásra, bátorításra és vigaszra várnom — hova jutottam volna, és mi lett volna belőlem? Valóban voltak pillanatok, sőt egész korszakok az életemben (mint például 1878-ban), amikor egyetlen bátorító szó vagy egy kézzorításban tudtomra adott helyeslés a vigaszok gazdaszát jelentették volna számomra — és épp akkor váltak hozzám hűtlenné mindazok, akikről azt hittem, hogy számíthatok rájuk és akik ebben a jótéteményben részesíthettek volna. Ma már nem várok erre, és csak valami fájdalmas csodálkozást érzek, amikor például azokra a levelekre gondolok, amiket mostanában kapok — mindez olyan jelentéktelen, senki se élt át általam semmit, senkiben sem ébresztettem egyetlen gondolatot sem — amit

mondanak nekem, tele becsületes jószándékkal, de oly messze, oly távol, távol van tőlem.

Erwin Rohdenak

Tautenburg, 1882. július 15.

Kedves öreg barátom, nem tehetek róla, elo keul hogy keszteszek új könyvemre, legjelejeo meg negy heng mara naitz beken tole! Együttö körülmeny, hogy hosszú évekre ez az utolsó könyvem — osszel a becsi egyeemre megyek, s új diakeveket kezuek, mert az eurgiek a tulságosan egyotaitú filologiaival való joglalozasom miatt nem sikerultek úgy, anogy kellett volna. Most megvan a saját tanulmányi tervelem és mogotte az en saját titkos céloim, amelynek egész további eietemet szenteilem — megvalom neked, öreg pajtás, nekem túl neheez az elet, ha nem élek nagyon nagy stiliuen. Valami olyan cél nélkül, amit nem tekintek kimondhatatlan jontosnak, nem volnék képes a sötet hullámok felett kitarítani a világoosságban. Ez voltakeppen egyetlen mentségem arra, tagy 1876 óta milyen fajta irodalommal joglalozom: ez az orvosságom, amit eloirtam és készítetem magamnak az életuntság ellen. Micsoda érvék voltak ezek! Micsoda belső nyugtalanságok, fordulatok magányosságok! Ki szenvedett annyit, mint én? Leopardi bizonyosan nem. S ha mindezenek fölébe kerededtem, ha ma gyozedelmesen derűs vagyok és teli új nehéz tervekkel, ha rám, amennyire magam ismerem új, még nehezebb es még mélyebb szenvedések és tragédiák várnak — és ha van hozzájuk bátorságom — akkor senki se vegye rossz néven tőlem, hogy jó véleményem van orvosságomról. Mihi ipsi scripsi — emellet maradok; és így mindenki a maga módján tegye magáért, amit tud — ez az én moráloim — az egyetlen, ami még megmaradt nekem. Ha még testi egészségem is megerősödött, kinek köszönhetem? Minden tekintetben a magam orvosa voltam, és mint olyan ember, akinél semmi sincs különválasztva, egy időben kellett egyazon szerekek gyógyítanom a lelkem, a szellemem és a testem. Megvalloim, hogy másokat ezek az én szereim elpusztíthattak volna: ezért igen buzgón figyelmeztetem az embereket, hogy őrizkedjenek tőlem. Különösen ez az utolsó könyvem, amelynek címe „Derűs tudomány”, sokakat meg fog ijeszteni

és visszataszítani, talán téged is, kedves öreg barátom, Rohde. Ebből a könyvből olyan képet kapsz rólam, amely, biztosan tudom, nem az a kép, ami rólam a te szívedben él.

Tehát légy türelmes velem szemben, ha nem másért, hát azért, mert be kell látnod, hogy rám áll az igazság „aut mori aut ita vivere”.

Egész szívvel a tied
Nietzsche

Malwida von Meysenburgnak
Sils-Maria, 1886. szeptember 24.

Tisztelt barátnóm,

Utolsó nap Sils-Mariában; a madarak már mind elröpültek; az ég ősziessen komor; mind hűvösebb lesz — ideje hát már, hogy a sils-mariai remete is útra keljen.

Már mindenfelé küldtem üdvözléket, mint az olyan ember, aki esztendőről esztendőre számot vet barátaival. Eközben jutott eszembe, hogy maga már régóta nem kapott levelet tőlem... Levél útján kértem B. Rohr kisaszszonyt Baselben, közölje a maga verseinek címét, de sajnos nem teljesítette kérésemet. Azért küldöm ezeket a sorokat Rómába, ohava nemrég elküldtem magának egy könyvemet is, címe: „Túl a jón és a rosszon. Bevezetés egy jövődöbéli filozófiához”. (Bocsásson meg. Semmiképp se kell elolvasnia, s még kevésbé kell közölnie vele kapcsolatos érzelmeit. Tegyük fel, hogy majd úgy a kétezredik év körül lesz szabad olvasni...)

Szívből köszönöm, hogy oly kedvesen érdeklődött felőlem anyámnál, tavasszal értesültem róla. Akkor rossz állapotban voltam; valósággal fojtogatott a hőség, amitől én, a jéghegyek szomszédja, már elszoktam. Azonkívül éreztem Németországban, mintha minden oldalról elenséges szelek fújnának felém, én pedig se kedvet, se kötelezettséget nem éreztem, hogy fújjak ellenük. Az egyszerűen nem környezet az én számomra. Mindaz, ami a mai németeket érdekli, engem nem érdekel — ami persze nem ok arra, hogy haragudjam rájuk.

Így hát az öreg Liszt is, aki értett az élethez és a halálhoz, hagyta, hogy betegessék a Wagner ügyébe és világába — mintha elkerülhetetlenül és elválaszthatatlanul odatartozna. Ez fáj nekem a Cosima lelke mélyéig; egy hazugsággal több Wagner körül, egy azok közül a leküzdhetetlen félreértések közül, ame-

lyek közepette Wagner dicsősége növekszik és terjed. Azok után a wagneriánusok után ítélve, akikkel eddig megismerkedtem, ez a mai wagnerianizmus úgy tűnik nekem, mint valami öntudatlan közeledés Rómához, belül ugyanaz, mint amit kifelé Bismarck tesz.

Még régi barátnóm, Malwida is — ő, maga őt nem ismeri! — ő is minden osztónéval igazi katolikus, amihez hozzátartozik a közöny is a formulák és a dogmák iránt. Csak valami ecclesia militans-nak van szüksége türelmetlenségre; minden hitnek mely békéje és biztonsága jól megfér a kétkedéssel, szelidséggel mások és más iránt...

Végezetül lemasolok néhány szót, melyet (szeptember 16-án és 17-én) a „Bund”-ban írnak rólam. Címe: „Nietzsche veszedelmes könyve”.

„A dinamitkészletekre, amiket a szentgotthardi vasút építésénél használtak, fekete zászló volt tűzve, amely figyelmeztetett a halálos veszedelemre. — Csak ebben az értelemben szólunk Nietzsche-nek, a filozófusnak új könyvéről, mint veszedelmes könyvről. Legkevésbé se akarjuk ezzel megróni a szerzőt és művét, mint ahogy az a fekete zászló se jelentett megróvást a robbantó szerrel szemben. S még kevésbé kívánságunk, hogy rámutatva a könyv ártalmasságára, a magányos gondolkodót kitegyük a templomi szószékek és oltárok hollói és varjai támadásának. Szellemi robbantó szer éppúgy, mint az anyagi szolgálhat igen hasznos célokat is; sehol sincs megírva, hogy gaztettek-re kell felhasználni. De helyes, ha ott, ahol ilyen anyag van felrakározva, világosan rámutatunk: „Ez itt dinamit”.

Ezért tisztelt barátnóm, legyen hálás nekem, hogy távoltartom magam öntől... és hogy nem igyekszem a magam útjaira és a magam kiútjaira csalogatni. Mert hogy még egyszer idézzem a „Bund”-ot:

„Nietzsche az első, aki valami új kiutat talált, de ez a kiút olyan borzalmas, hogy az embert rémület fogja el ha látja, mint lépked ő ezen a magányos mezsgyén, amelyen még sohase járt emberi láb”...

Röviden, szívesen üdvözli
Sils-Maria remetéje.

Overbecknek
Turin, 1888. október 18.

... Rövidesen be fogom fejezni azt a munkát, amelyről a múlt levelemben említést tettem... Ez a mű százszoros

hadüzenet, távoli mennydörgéssel a hegyekben; az előtérben sok abból az én feltételes „vidámságomból”... Ebből a könyvből furcsa könnyedséggel válik láthatóvá az én máshitűségem foka, amely valóban nem hagy kőt kövön. Ebben a könyvben az egész arcvonalon támadásba megyek a németek ellen; nem lesz rá okod, hogy panaszkodj „homályosságra”. Ennek a felelőtlen fajtának, amelynek minden nagy kulturális csapás a lelkén szárad és amelynek minden döntő történelmi pillanatban mindig valami „más” járt az esze (a renaissance idején a reformáció; Kant filozófiája akkor, amikor Angliában és Franciaországban nagy erőfeszítéssel sikerült elérni a tudományos módon való gondolkadást; „felszabadító háborúk”, amikor megjelent Napoleon, eddig az egyetlen ember, aki elég erős volt ahhoz, hogy Európából egyetlen politikai és gazdasági egységet teremtsen), ma a „Reich” foglalkoztatja, a kis államokra

való szétdaraboltság és a kulturális atomizmus feltámadása idején és abban a pillanatban, amikor először vetődik fel az értékelésnek a nagy kérdése. Sohase volt a történelemnek fontosabb pillanata: de ki veszi ezt észre?... Velem szemben még csak valamiféle „el-lenségesség” sincsen: egyszerűen nincs füliük, hogy halljanak bármit is, ami tőlem ered, eszerint se mellettem, se ellenem senki...

Téged és kedves feleségedet üdvözlök a te nagyon hálás

Nietzschéd

Peter Gastnak

Postabélyegző: Torino, Ferrovia
1889. I. 4. reggel 4 órakor

Az én Maestromnak, Péternek

Enekelj nekem új éneket:
újjászületett a világ és minden mennyek ujjonganak.

A kereszrefeszített.

Dal a hétfejű sárkányról

Gál László

*egyik feje barna
másik feje sárga
két karó gólyaláb
mér földjáró lába
harmadik fején hó
negyediken holló
kagylófüle ráncos
szája meg rákolló
ötödik fején a
király koronája
hatodik fején a
pápa tiarája
leng hetedik feje
teste zsiros bálvány
orrából a számum
szeme szürke márvány
hétfejű hét gondú
szegény gyáva sárkány*

*egyedem begyedem
tengertáncot járok
egyik fejem hét szem
s nézi a világot
vak másik fejem meg
néha meg is látja
harmadik siratja
negyedik nem bánja
ötödik fejemen
hét száj folyton éhes
hatodik csupa fog
kardéles és véres
hegytető hetedik
szélkakason ülve
bügöcsiga pergő
forog megrémülve
egyedem begyedem
százszínű szivárvány
vasból van a világ
agyagból a sárkány*

Se

Gál László

a börtönben
levegő
nincs
temető
van
heverő
nincs
se szerető

se föld se ég
se könyv se kép
se hús se hő
se hús se nő

se ész
se vész
se íz
se víz
se tűz
se bűz
se bók
se csók
se ágy
se vágy

kezdeté nincs
se vége
háború nincs
se béke

a börtönben
csak nincs
csak nincs
csak ember

mert az ember a legfőbb kincs

Évszakok

Gál László

*amíg fehér
volt a fehér
szép volt a tél
hólabdázunk*

*csak mi magunk
szép tavaszunk
csak a magunk
halhatatlan*

*a napsugár
szép volt a nyár
a láthatár
csupa szín volt*

*mennyi hősiünk
minden ősünk
dús szép ősünk
belepusztult*

A lakoma

Burány Nándor

A család vendégfogadásra készült és a fiú lázas izgalommal várta a napot, amikor majd megérkezik a vendég. Megváltást remélt e naptól. Éveken át nem tudott egy nagy belső kintől megszabadulni, és most, amikor megcsillant a remény, az öröm mellé odafészkelte magát a remegés is, félelem attól, hogy valami még elronthatja a lakomát, a készülő barátságot.

Most elérkezett a várt nap, az óramutató már a tizenkettes számokat tapogatja és a nyulánk, hóka, szalmasárga hajú fiú — huszonöt éves korában is alig pelyhedző gyöngö szakáll az állán — a polivinil terítővel letakart konyhaasztal előtt állva a már elkészült és az éppen sült ételek, tészták illatát szimatolta.

Éjszakánként sokszor álmatlanságba gyötörte a maró kétségbeesés. Hitványabbnak, alacsonyabbrendűnek érezte magát másoknál. Nem volt társasága. Huszonöt éves és még sosem ült barátaival a kávéházban, nem tudja, mi a barátság, korzó, tánc, lányok. Apja is sokszor bántotta, hogy mindig otthon gubbaszt. „En, mikor olyan idős voltam, mint te, mindig hajnalban jártam haza.”

Többször megpróbált már bekapcsolódni egy-egy társaságba, de sikertelenül. A kudarcok után még inkább elkeseredett, de éppen a vereségek üzték, ösztönözték újabb kísérletekre.

Legutóbb egy vidéki útjáról hazafelé utazva, a vonatban ismeretséget kötött. Úgy érezte, megértésre talál a nála három évvel idősebb, falujától északra az ötödik városban lakó fiatalemberben, és mielőtt szülőfalujába érve kiszállt volna a vonatból, újdonsült barátjától — igaz, többszöri kérésre — ígéretet kapott, hogy az ünnepekben feleségüstül meglátogatja. A látogatás napjában pontosan megegyeztek és a szalmasárga hajú fiú készült, hogy majd várja őket.

Ács József
illusztrációja

Mikor a vonatról hazaérve, szüleinek elmondta az újságot, mindannyian együtt örültek vele. Most már nemcsak arca mosolygott, hanem belül sem kínoztta a kétségbeesés. Három nappal később is érezni vélte a kéz melegét, amely a kiszálláskor megszorította az övét, önbizalmat adott neki.

A készülődést főleg az anyja végezte, de ő is beleütötte az orrát mindenbe. Mindent ellenőrizni akart, a legapróbb részletek is érdekelték s most, hogy a krém elkészült, nem állta meg, hogy egy késhegnyit meg ne kóstoljon. Anyja mellette állt és várta a fia véleményét, ma mindenben különösen kedvében akart járni. A fiú azonban, miután a késhegyről lenyalta a krémet, savanyú grimaszt vágott; az anyja ettől megijedt, mert azt hitte, hogy valami nagy baj történhetett a krémjével, pedig fia csak megvágta a nyelvét a lakomára külön megélesztett késsel.

Gondtalanul az asztalra dobta a kést, nem törődve azzal, hogy esetleg kivághatja vele a terítőt, és megfordulva az utcai szobába sietett. Ezt a tisztaszobát vagy vendég-zobát évekig úgyszólván semmire sem használták, pazar berendezése érintetlenül állt, a sok sikertelen kísérlet után csak most ígérek az első vendég.

A szoba hideg volt, mint a jégverem, mert a divatos kandallóban csak akkor lobogott a tűz, amikor összerakták és ki kellett égetni. A látogatás napján már reggel begyújtottak, hogy estélig bemelegedjen a szoba. Nem volt könnyű egy álló napig szakadatlanul csak fával fűteni, a széngáz kellemetlen szagát viszont el akarták kerülni.

A fűtés az ebédnél is szoba került, mert az öreg nem akart annyi fát vágni, hogy egész napra elég legyen. Csak a tenyerét mutogatta, hogy feltörte a balta, meg a derekát fájlalta a hajlongás miatt. Felesége is idegeskedett. Alig ült egy percig az asztalnál, már ugrott is föl és nézte a sütőt, ügyelve, hogy meg ne égjen, vagy a tepsi egyik végébe ne folyjon a piskóta. A fehér hajú asszonynak az izgalomtól állandóan rezgett a keze és a leves minduntalan visszacsorgott a kanalából, alig tudta elfogyasztani.

Fia nézte és megsajnálta öreg anyját, majdnem megbánta már, hogy belefogott a lakomába, de tudta, hogy ez az egyetlen alkalom számára, ezt nem szabad elszalasztania, ebbe minden erejével kapaszkodnia kell. Úgy érezte, ha ez nem sikerül, nem tudja túlélni.

Alighogy anyja leült, a fiúnak úgy tűnt, hogy már régen nem nézte meg a kalácsot, idegesen szólt rá, hogy ne feledkezzen meg dolgáról. — Jaj istenem — csapta össze ijedten aszalódott kezeit az öregasszony; aztán — mintha előre mentetgetőzne — azt motyogta, hogy mindig úgy szokott lenni, ha az ember valami nagyon finomat akar készíteni, éppen az nem sikerül.

Minden délben be szokták zárni a kiskaput, hogy senki se zavarhassa őket ebéd közben. Most nyitva hagyták, mert a kofa, akitől a pulvkát rendelték, még nem érkezett meg. „Nem tudom, hol lehet — mondogatta az öregasszony —, azt ígérte, délfelé itt lesz, és már fél egy is elmúlt. — Ugy beszélt, mintha bűnösnek érezné magát a kofa késése miatt, s minden szónál bocsánatkérően pillantott fiára.

— Biztosan most jött! — ugrottak föl egyszerre mindhárman egymásra meredve, villával kezükben, amikor nyílt a kiskapu. Arcuk azonban egyszerre elsápadt, amikor meghallották, hogy a postás jött. Máskor örültek neki, most megijedtek.

— Te jó ég, csak nem ő mondta le levélben a jövetelét — sírt ki szemükből a kétségbeesés. Az öregasszony tántorogva csoszogott ki a levélért, apa és fia állva várták; visszajövet már mosolygott az asszony, neki írt a nővére. Megnyugodva ültek le megint az ebédhez.

Egy pillanatig sem tartott a jókedv. Megint összekaptak a favágáson. A fiú nem bírta továbbhallgatni vitatkozásukat, indulattól remegve kiáltotta: — Majd én fölaprítom! — Megvetés is volt a hangjában és nevetségesen hatott, amint dühösen fölugrott, tányérjába vágta a villát és otthagya az ebédet. — Dehogy, dehogy, fiam — csitítgatta akkor ijedten az apja — szó se róla! — és már ment is kifelé.

A vendégszobában reggel óta lobogott a tűz a kandallóban, de mikor a fiú az ebédet otthagya, benyitott, alig észlelt valami enyhülést.

A szobába lépve szeme egyszerre beleütközött a két ablak között álló karácsonyfába. A cukorkákon és csokoládén kívül még sok dísz csillogott a mennyezetig érő fenyő ágain. Mint buzgó katolikusok az öregasszony és férje is minduntalan áldoztak, minden vallásos ünnepet megültek és most karácsonyra is nagy gonddal készítették el a fenyőt. Azért tették ide, ebbe a hűvös szobába, mert gondolták, itt tovább megmarad a levele, mint a melegben.

Most hátratett kézzel állt a fenyő előtt és azon gondolkozott, hogy lehetne kitenni. Tudta, hogy új ismerőse atheista, és előre félt, hogyha meglátja szobájában a karácsonyfát, elveszti a rokonszenvét. Semmi esetre sem lehet itthagyni, állapította meg hivatalosan.

Tágranyitott szemmel, gondolatokba merülve lépett a balkézfelöli ablak és a csipkefüggöny közé. Kinn egészen beborult és az ablaküvegre szélverte, suta esőcseppek csapódtak. Sehogy sem tudta eldönteni, mi legyen a karácsonyfával. Csak állt, ácsorgott tanácstalanul. Aztán megfordult, óvatosan benyúlt a szűrős ágak közé, megmarkolta a törzset és megpróbálta megmozdítani. Nagyon nehéznek érezte.

— Ez a fa nem maradhat itt — mondta esetlenül, amikor anyja belépett, hogy tegyen a tűzre.

— Nem maradhat? — ásított föl a vénasszonyban a kétségbeesés, és ahogy keze megremegett, a lapátról néhány széndarab koppanva a parkettre hullt. Két dolgot csinált igazi lelkesedéssel ebben az évben: az egyik a karácsonyfa díszítése, a másik most fia lakomájának előkészítése. Titkon egy kicsit büszke is volt a fenyőre, abban reménykedett, hogy a vendég biztosan megkérdi majd, ki díszítette ezt a szép karácsonyfát. Reménykedett és most elébeállt a fia, hogy ki kell vinni, s tudta, hogy amit ma a fia mond, annak úgy kell lenni, ha törik, ha szakad. De mégis, ez lehetetlen. Hogy kívánhat tőle ilyet a fia! Fejéhez kapta kezét és sírva kisietett.

A fiú még mindig a fenyő előtt állt, törte a fejét, de egy okos ötlet sem jutott eszébe. Gyűlölettel nézte a díszes ágakat, de sajnálta is anyját. Egy pillanatra a becsapódó ajtóra nézett, aztán a kandallóhoz sietett és becsukta nyitvamaradt ajtaját.

Egy óra múlva hárman cibálták, ráncigálták a nagy fenyőt át a hálószobába. Angyalok, cukorkák, harangocskák, csillagok hullottak le róla, a rángatástól túlevelei is jócskán leperegtek a szőnyegre, nem volt elég a még hátralévő munka, most újra kellett takarítani is!

Este, mikor végre indulhatott barátja elé az állomásra, zuhogott az eső. A síkos járdán alig csúszkált el elesés nélkül a sarokig. Ott egy villanykaróba kapaszkodva megállt, mert úgy érezte, nem mehet tovább gyalog, vissza kell fordulnia. Szájában még az ízek váltogatták egymást a megkóstolgatott kalácsok után. Nem tudta eldönteni, melyiket kellene félretenni, de úgy érezte, valamelyiknek nem a legjobban találta el ízét az anyja.

Végignézett a szomorkodó utcán, a járdán vizek csillogtak, a karókon halvány fények égtek, az átjárókat reménytelenül nagy sár borította. Eszébe ötlött, hogy nincs sok ideje tétovázni, és vigyázva, nehogy elessen, visszafordult.

Otthon meglepődve néztek rá, hogy olyan gyorsan visszatért, ő azonban sürgette az apját, hogy egy-kettőre fogjon be, mert gyalog nem lehet az állomásra menni. Azok is nyakig sárosak lesznek, mondta, mire az állomástól hazáig érnek. Az öreg egy kicsit morgolódott, hogy ilyen esőben, este csak összesárosza a kocsit, lovat meg magát is, de nem volt más mit tenni, befogott és kocsin indultak az állomásra.

Útközben látott néhány kofferes embert, aki az állomásra a város felé igyekezett, és megijedt, hogy elkéstek, már biztosan megérkezett a vonat. Odaérve, sietve ugrott le a kocsiról, befutott az állomásra és megkérdezte az első vasutastól, hogy bejött-e már a vonat.

— Nem jött be — kapta a választ, — ma nem is érkezik meg. — Földváron, innen a harmadik állomás — magyarázta a vasutas —, elromlott a mozdony.

A választól megszedülve tántorgott ki vissza a kocsihoz. Fel akart lépni, szó nélkül az apja háta mögé ülni, de a havasesőtől idegeskedő ló megrántotta a kocsit, ő meg most, miután az utolsó alkalomról is lecsúszott, elvágódott és beleült a koci melletti latyakba.

Két hólnapi nap

Bányai János

Liza letörölte arcáról az utolsó könnycseppeket: az ablak tükrében, így, egyszerűbbnek látta arcvonásait, a homloka magasabb volt, szeme alatt széles árok húzódott, úgy, mintha féltene a partján meghúzódó zöld fűvet. Az ablak nyugodt folyóként tükrözte Liza haját: a sárgára festett, hosszúszerű széna színével és illatával elbódította a falakat, a lovas is, aki lehunyta szemét eszményi hatásán, — a nyugalom, amely a szoba levegőjében vetette meg ágyát, most dobos altatót vert.

Liza mozdulatlanul állt: az est nem tudta hatalmába keríteni, bármennyire erőlködött is.

Szobája a második emeleten volt. Mindenkinek azt mondta, hogy ez a szoba nem emlékezteti a gyermekszobára és ezért nem tudja sohasem megszeretni. Úgy élt már két hónapja itt, mintha sohasem hagyná el a szobát. Lehet, hogy ezért volt minden nap végtelenül hosszú. Később azonban rájött arra, hogy minden napnak két reggele van és két estje: ezért volt minden óra, minden perc kétszer olyan hosszú, mint ahogyan mindenki magában számolgatja az ébredés és elalvás közötti távolság apró részeit.

A város zaja nem hallatszott el eddig, mintha minden hang eltűnt volna, amott túl, a folyó másik oldalán. Ha mégis erre tévedt egy autó, az is elloholt, hangtalanul, mintha rosszat tett volna azzal, hogy erre járt. Liza ritkán nyitotta ki az ablakot: a szobában nem volt tükör és arcát csak az ablak üvegén láthatta. Egyszerű volt és szép.

„Jó volna a holdat egyetlen harapással lenyelni”, gondolta néha, de aztán kinevette magát.

Mikor először ment ki a házból, a lépcsők gyönyörűnek látszottak, de amikor visszafelé jött, nagyon is megszokottá váltak. Minden lépcső és minden lépcsőház egyforma, csak a házzámok különböznek. Egyik barátnője

szeretett volna hozzáköltözni. Előbb nagyon örült neki, de aztán valami ürügyet talált és — nem is vette észre — egyedül maradt. Később szerette volna helyrehozni, most már tudta, hogy egyedül van, de már késő volt. Voltak napok, amikor a bánat vörös körmeit Liza vállára tette és akkor értelmetlenül vált minden, minden amiből addig élt. „Nem baj” mondta Olgának, „én le tudok számolni mindennel”. Ezzel nyugtatta magát, de amikor Olga újra jelentkezett, nem akart neki semmit sem mondani, félt, hogy belezavarodik a beszédbe. Olga csúnyább volt mint ő, és ez bosszantotta. „Szeretnék olyan lenni, mint te”, mondta egyszer Olga. Liza nem tudott neki mit válaszolni, de úgy látszott, Olga nem is várta, felállt és cigarettát vett ki a zsebéből. Lizát megnyugtatta ez a mozdulat és másról kezdett beszélni.

Olga mutatta be Lizának Sándort. A fiú mindig választékosan, szépen volt öltözve és mozdulataiból határtalan nyugalom áradt. Lizának tetszett a fiú, de amikor megmondta Olgának, az félreértette és megharagudott rá. Ekkor tudta meg Liza, hogy Olga szereti Sándort. Aztán többé sohasem beszéltek a fiúról, elkerülték, mintha csak véletlenül tennék.

Amikor Sándor először ment fel Liza lakására, a lány kiábrándult belőle: fölényes volt, és fölényében megingathatatlan.

— Nem tudom megérteni azokat, akik nem tudnak mit kezdeni a testükkel — mondta Sándor.

Cigarettára gyűjtött és messze elfújta magától a füstöt.

— Az emberekből hiányzik a nagyvonalúság — mondta később.

A cigarettát mereven tartotta ujjai között, olyan fennséges mozdulattal, mintha apjára gondolt volna, meg a gyárra, amely éppen jókor égett le. Liza féltette magát, és szerette volna, ha Sándor most elmegy, mert végtelenül unta már mindezt.

A gyermekszobára gondolt, és arra, hogy mennyire hihetetlen volt számára a szabadulás. Pedig sohasem vágyott vissza. A kötelező uzsonna, a megszokott, de néha mégis jóleső tejeskávé, kiflivel. Az évente minden márciusban rendezett zsúr, amely a szülők felügyelete alatt folyt le. A vasárnapdélutáni séták, a mamával. Mindezt most végtelenül távol érezte magától. Zúgott a feje, ha rágondolt, a lábát mintha ezernyi tűvel szurkálnák: az utálat gögje vett rajta erőt ilyenkor, és a fal felé fordította az egyetlen családi fényképet, amit magával hozott. Liza ilyenkor egészen magasan érezte magát az emlékei fölött és ezért nem beszélt minderről, soha, senkinek sem.

— Jó lenne, ha elmennél — mondta Liza.

— Úgy — mondta Sándor és félrehúzta az ajkát.

— Nem szeretem, ha sokáig itt ülnek nálam.

— Miért hívtál?

Liza legszívesebben a föld alá süllyedt volna. Ez a stílusos kihívás annyira bántotta, hogy a legrosszabbat tudta volna most kívánni Sándornak. Szeme megvetően csillogott, de nem félt, hogy Sándor észreveszi. Felkapott egy könyvet és olvasni kezdte.

— Ha akarod, hallgathatod — mondta és hangosan folytatta az olvasást.

— Azt hittem, veled lehet komoly dolgokról is beszélni — mondta Sándor.

Liza felnézett, mert azt hitte, a fiú indulni készül. Sándor azonban csak ült, homlokán fölényes undor játszott a haj árnyékában — valahová messze bámult, mintha imádkozna. Liza abbahagyta az olvasást, félredobta a könyvet és fagyosan szólt:

— Töled nem lehet megszabadulni?

Nem vette észre, hogy mennyire gyerekesen viselkedik. A gyermekkor, úgy látszik, még csak részben rohant el feje felett. Nem tudta, hogy miért fél; valami fekete hidegséget látott mindenkiben, aki közeledni akart hozzá;

Sáfrány
Imre
illusztrációja

a félelmet sohasem tudta másként elképzelni, mint sötét padlást, ahova csak a gyér sugarak férkőzhetnek be a cserepek között. A félelem ott lakozott valahol a kémények mögött, sunyin lapulva, hogy senki se láthassa meg, mert ha észrevennék, akkor elűznék. Azt hitte, hogy mindent, amit észrevesznek az emberek, kötelezően elűzik maguktól.

Az éjszaka a megszokottól jónéhány mérföldnyire kezdődött; a félálom, amelyből a mély alvásba szokott esni, most végtelenül sokáig tartott. A lovas leszállt víziószerű lováról és mozdulataival betöltötte az egész szobát. A falon csak a képráma maradt meg, a ló is eltűnt. Mély volt és zöldesvizű az a tó, amelybe ilyenkor belemerült — a távolban csak komorképű felhők voltak (az álmok mind színtelenek!); sohasem érezte a víz hőmérsékletét, azt hitte, hogy mindig egyenlő hőfokú, maga sem tudta, hogy milyen, mélyebben nem is érdekelte. Aztán, mintha a kályha kezdett volna úszni a melegség felé: a kályhák is szerencsétlenek, ha nem fűtenek bennük.

... „Ha megtörtént volna az, talán most mélyen aludnék, de így, így holnap újra kezdődik minden: keptelen leszek maugyni a meleg párnát, s aztán, mikor már elszédit az ágyamat, felkelek. Semmi sem történik. Az elbukottak hattyúdalát komponálom, mindennap, reggeltől estig. Ez egyszerű játék. relemielem a szekrényt, leejtem a páncra és aztán mar minden magától megy. A doobanastól az asztal csapódik majd fel a mennyezetre, mikor az visszaesik, a székek utánozzák, egyszerre, jól begyakorolt kórusként, végül az ágy következik, — aztán minden újra kezdődik. Egesz napom abban a várakozásban mulik el, hogy valamelyik tárgy csak véletlenül rám-esik és szétzuzza a fejemet, a meemet, a karomat, a lábamat. Így mégis van mire várnom, van miben hinni. Ez a várakozás éppen olyan, mint a szökésem volt: együgyű és végérvényes. Végül megint csak úgy erzem majd magam, mint a szökés pillanatától kezdve maig: az út, amelyen rohantam, szurke volt, körülötte homokpuszta és egy lélek sem járt rajta. Még maig nem értem a szökésem végere: még egy holnapi napra kell várnom, amikor majd mindennel igazságosan tudok leszámolni, de ki tudja ezt kívárni?...”

Megrezzent, kint szél fúj és a felszakadozott bádogtető kísértetiesen lebegett. A rejtelem benuzócot a szel hangjával és csorgesevel a szobáoa, és ettől kezdve nem tudott elaludni. Csak néhány ruhadarabot hozott magával a gyermekszobából és azok most elhagyták a szekrényt, az ablaknál sorakoztak fel és ott is maradtak (a szekrény ajtaja reggelig nyitva állt).

... „Nem turóm tovább!...” Mintha ismet a gyermekszobában lett volna. Megborzongott, újra látta a nyugalmas szintelen falat, a telezsúfolt szobát, amelyben ki tudja, hány évig élt. ... „Erthetetlen, hogy miért volt ennyire könnyű otthagyni. Mintha különös, tapadós, de néha kedves hálót téptem volna le magamról. Közönséges... Minden olyan közönséges volt.” Nem emlékezett arra, hogy mit mondott a mamának utoljára. Nem is tudta, hogyan váltak el. Vagy talán nem is kellett tőle elválni? Mindegy. Maig messze voltak egymástól, csak most, amikor már semmi kapcsolatuk sincs egymással, most mintha közelebb érezné magához. „A mama közönséges kerítőnő volt, leendő férjéről beszélt, amit maga sem ismert, akit maga sem látott sohasem, csak tudta, hogy milyennek kell lennie.” A nevetes kitört a párnák közül. Magától, vizesésként. Liza nem ismert a hangjára. Azt monadják, hogy az ember, amikor nevet, melegséget érez a szíve körül. Liza hiába kutatott a melegség után. Talán nem is volt ez igazi nevetés. „Sándor mindenesetre megriele a mama izlésének. Talán ha együtt menénk el hozzá, szó nélkül vissza is fogadna.” Elúzte magától ezt a gondolatot. Így könnyebben lélegzett. Es ez volt a legfontosabb. Hogy könnyebben lélegezzen. „Az első nap.” Akkor azt mondta: „Holnap”. Ma csak ennyit tud mondani: „Az első nap.” Az volt életének legelső holnapja. Nem tudta megmagyarázni magának, hogy miért jutott eszébe az, hogy minden ember életében csak két holnap létezik.

Az egyiket már átélte.
És a másikat?

A reggel mégis más volt, mint az eddigiek. Frissebb és mintha korábban kezdődött volna.

Ez a reggel a leszámolás óráit hozta magával. Liza sokáig állt a szobájában: a kerítés, hogy visszatérjen a gyermekszoba falai közé, csak abban a pillanatban merült fel, amikor eszébe jutott Sándor. Önkéntelenül is bezárta az ajtót; nem kívánt senkit sem látni ezen a napon.

... „Mintha minden újra kezdődne, újra indulna bennem. Ha feltenném magamnak a kérdést? Nem, nem. Ha ma is ott kezdődött volna a reggel, abban a halálarcú percben, mint mindig, talán feltehetném magamnak a kérdést...”

A szoba lassan úszni kezdett.

Senki sem tudhatta, hogy hova indult: az útját sem láthatta senki sem. Olyan volt ez az úszás, mint valami nagy várakozás az indulásra és csak megérkezésükkor, kikötésükkor tudhatta, hogy talán már órákkal, napokkal, hónapokkal ezelőtt elhangzott a kapitány indulást jelző füttyjele. Liza sétált a fedélzeten és így mintha gyorsabban repült volna az úszásnál. A szoba, mint szilárd uszály, határozott, kimért mozdulatokkal kavarta maga körül a vizet. A víz néha felcsapódott a fedélzetre és Liza fájni kezdett. Sem borzongás, sem reszketés nem futott át a testén, csupán annyit tudott, hogy fázik, fázik ezen az úton, de nem várt melegségre, tudta, hogy tavasz előtt úgy sem melegedhet meg.

A délután mégis elrontott mindent.

A hirtelen sötétedés elűzte az úszás vízióját.

Később valaki kopogtatott az ajtón.

Nem nyitotta ki: Tudta, hogy Sándor jött és nem akart arra gondolni, hogy Sándorral visszatérhetne a gyermekszobába. Olgára egyáltalán nem gondolt. A kopogtatás erőszakos volt és még akkor is hallotta, amikor Sándor már rég elment. Liza kinyitotta az ajtót: örült, hogy a levegőben nem fedezte fel Sándor formáját; örült, hogy a levegő könnyedén megtisztult.

Később a délután, ismét, ki tudja hányadszor, befordult az estbe. Hamarosan elaludt.

Még éjjél előtt felébredt és ekkor már bizonyosan tudta, hogy a másik nap, a második hólnapi nap, reggel, az első pirkadással kezdődik.

A valóság megszűnése

Vladislav Petković-Dis

*Jönnek valótlan nappalok és éjjelek,
Árnyak gyanánt jönnek és tovatűnnek;
Amit úgy hívnak, valóságos élet,
Megkerül s a semmibe visszasüllyed.
Jönnek valótlan nappalok és éjjelek.*

*Már nem is tudom, mi a világ képe,
Szememről a színek is leperegnek;
Nem ér el többé hozzám föld se, ég se,
Nem érzek sebet, nem érzek szerelmet.
Már nem is tudom, mi a világ képe,*

*Melyről a lélek hangtalan leválik,
Mint a szépség, virágszirom és hímpor;
Nem is tudom, hogy jutottam idáig,
S szabadulok-e valaha a kintől,
Melyről a lélek hangtalan leválik.*

*Én nem tudom, hol vannak éjszakáim,
S a régi bűnök, régi-régi vágyak;
S a régi szív, túl a tegnapi csodáin,
Feldobog-e még, vagy végleg kifáradt.
Én nem tudom, hol vannak éjszakáim.*

*Azt sem tudom, felrémlik-e még bennem
Egy pillanat, egy csúnya görcs, egy torz jaj,
Felrémlik-e a perc, amint ott fekszem,
Mozdulatlan, felkötött állkapoccsal.
Azt sem tudom, felrémlik-e még bennem,*

*Mikor is hullt rám e jótékony fátyol.
Nem érzem már a szenvedélyek sodrát,
S hogy sóhajt a csönd, hogy kéklik a távol.
Nem tudom, mikor málltak szét a formák,
S mikor is hullt rám e jótékony fátyol.*

Talán alszik

Vladislav Petković-Dis

*Elfeledtem egy csodaszép dalt ma reggel én,
Pedig egész éjjel csüggtem drága dallamán;
Most is egyre hallgatózom, hátha hallanám;
Mert még soha egy dal sem volt ennyire enyém.
Elfeledtem egy csodaszép dalt ma reggel én.*

*Mély álmomban nem ismertem a rideg valót,
Es nem tudtam, hogy a földnek nap kell és eső;
Es hogy csillagot vetköztet a déli verő;
Es hogy halott éjszakán jár sápadtan a hold.
Mély álmomban nem ismertem a rideg valót,*

*Most alig sejtem, hogy voltak, az álmaimat,
S mi bennük volt: valami ég, valami szemek,
Valami arc, nem tudom ki, talán egy gyerek;
Egy régi dal, régi csillag, és egy régi nap.
Most alig sejtem, hogy voltak, az álmaimat.*

*Nem emlékszem semmire már, a szemekre sem:
Mintha álmom felhő volna lágy pelyhek között,
Es e szempár a lelkemmel messze költözött:
Se a dalra, se másra, mi ott volt énvelem,
Nem emlékszem semmire már, a szemekre sem.*

*De sejtem, és egyedül csak sejteni tudok:
Úgy sejtem, hogy ez a szempár, fájó élvezet,
Az életben csodamódra üldöz és vezet;
S éjjelenként eljön, rámnéz, körüloldalog...
De sejtem, és egyedül csak sejteni tudok:*

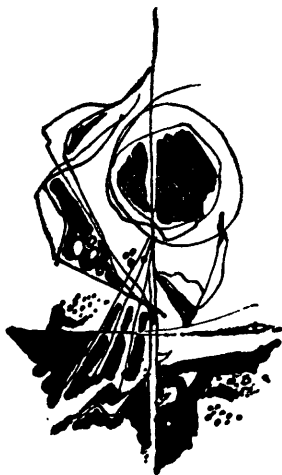
*Ejjelenként eljön a szem, és én láthatom
Ezt a szemét, ezt az arcot, ami csupa vágy;
Az ő szemét, az ő arcát, az ő tavaszát,
Almaimban; de én ezt most, ébren, nem tudom.
Ejjelenként eljön a szem, és én láthatom:*

*Az ő feje dús hajözön, s hajában virág,
S pillantása, ami úgy néz, akár egy szírom,
Ami csak néz, s szemmel szól, túl minden földi szón,
Fölold engem jó ölében, ölelő világ,
Az ő feje dús hajözön, s hajában virág.*

*Nekem most nincs kedvesem, s hangja elenyész;
Nem is tudom azt a helyet, hol él vagy pihen;
Eltakarja a valóság, mért is keresem.
Talán alszik és álmából nincs felébredés.
Nekem most nincs kedvesem, a hangja elenyész.*

*Talán alszik s szeme túllát minden gonoszon,
Túl a földön, túl az álmon, túl az életem,
S véle alszik a szépsége, rejtve énnekem;
Talán él és álma után majd visszaoson.
Talán alszik s szeme túllát minden gonoszon.*

Ács Károly fordításai

Melyik sorban ?

Majtényi Mihály

Talán furcsa, amit itt elmondok — még önmagamnak is. Gépen írok évtizedek óta, írógépen fogalmazok. S amint az ember, ha kézzel ír, a betűt szinte tudat alatt veti oda, hogy összeálljon a szó... aki gépen ír, a gondolatot követve ugyancsak szinte tudat alatt — nem a szemével, az értelmével — ott tudja a betűk helyét az írógép klaviatúrájának négy sorában, a négy sor valamelyikében. Ott remeg az „o” betű, valamelyik sorban és várja jelenését, meg a „b” betű, s most, hogy előttem van, látom, hogy az előbbi a harmadik sorban van, jobbról a harmadik, a „b” betű pedig az alsó sorban a közepén. De ha behunyam a szemem hirtelen és nem látom a klaviatúrát — mégsem tudom, melyik betű melyik sorban van.

Vakon is rátalálok, de ha rágondolok, elhomályosul az egész és... nem tudom a betűk helyét a sorokban. Gondoltál már erre?

Milliószor leütötted, igen, milliószor; majdnem olyan tartozéka az életednek, mint a lélegzés, mégsem tudnád sorra elmondani a betűket. Meg kellene tanulni ezt a sorrendet... viszont aki megtanulja, az olyasmit tud, aminek sohasem veszi gyakorlati hasznát — a gyors kopogtatáshoz éppen az a tudatalatti sorrend kell! Mondják, hogy az ötujjas, tízujjas rendszerben majdnem minden ujjnak megvannak a maga betűi, tehát még abban a tökéletes rendszerben is az ösztönre bizzák, az ujjak ösztönére, a gyors gépelést.

Az önkínzásig menő próbálkozás, hogy elmondd a betűk sorát — még ha puskacsó előtt kellene is vallani —, csődöt mond. Pedig a géppel való örök eljegyzettségem elmegy addig (mint ahogy az írott betűket a levegőbe rajzolja az ember), hogy a levegőbe tudom rajzolni a sorrendet, melyik ujjammal hova ütök, és az elgondolt szó kopogtatási képletét holtbiztosan megtalálom egy képzeletbeli klaviatúrán. És mégsem tudom, nem és nem, hogy melyik betű melyik sorban van.!

Te is így vagy velem? Adj már valami megnyugtató választ, hogy mindenki így van velem. És az órával is mindenki így van: ha azt mondom, hogy

öt óra harminc vagy félhat, ahhoz kell a mutatók állása. Maga a szó üres, rá kell vinni az óra képére, hogy megérted, hány óra is van pontosan. Eppen azért buktak meg azok az órák, amelyek csak számjegyeket mutatnak. És hogy az órák pergése nálam egy iskolai órarend beosztása a gyermekkorból, a napoké is egy képzeletbeli naptár, az éveké pedig... de hagyjuk ezt talán. Tele vagyunk titkokkal. Soha életemben nem fogom másként megtudni, hogy nő-e a hold vagy fogy, mint azzal a gimnáziumi keppel, hogy a hold hamis, tehát ha crescit, vagyis — a szavak értelme szerint nő — es „c” betűt mutat, akkor voltaképpen fogy, ha pedig decrescit, tehát fogy... akkor voltaképpen növekszik.

Az égi C és D betűk titkai, az írógép rejtélyes, velemelő betűi, az óralapok, a tanrendszerű órabeosztás, a naptárlapok napjai és hetei és a rejtélyes évsorozat... mind, mind titok... te is így vagy vele? Adj már megnyugtató választ, ember!

Aztán itt van az a szó, hogy analfabéta. Szélesebb értelemben: aki nem tud írni-olvasni. Igen ám, de nekem volt egy öreganyám, az — kissé akadózva bár, de — olvasgatott imakönyvet, újságot... írni viszont nem tudott. Elnézte sóhajtva unokái kezében a nyikorgó palavesszőt, a nagyobbakéban az íróollat, ahogy szántja a betűt... de ő nem tudott írni. A betűismeret passzív részét, az olvasást, valahogy elsajátította, az aktív műveletet, a betűk pingálását, leírását, úgy látszik, soha.

Ezen sokáig tűnődtem — kicsit szégyelltem persze a nagymamát és sajnáltam — megerteni nem tudtam. Ha már eljutott az olvasásig, hogy nem jutott el az írásig is?

— Tudtam én, fiam, írni... tudtam! De sohasem írtam és... elfelejtettem!

Lehet ez? Nem lehet, mondtam én. Nem lehet. A nagymama olvasta a nyomtatott, sőt az írott betűt is el tudta olvasni... de ha írnia kellett, egy-két betűt lerajzolt, aztán tűnődve megállt:

— Nem megy!

Ez jutott eszembe a minap. Rádöbbsentem tudniillik valamire. Sokat olvasok nemetül, gótbetűt is persze (egy kicsit megfájdul az ember feje, mert jobban oda kell figyelni), s egy nap rajöttem, hogy már nem tudok gótbetűkkel írni! Pedig tanultam, sokat írtam gótbetűket, s ha írtek gótbetűs szöveget tesznek elem, folyékonyan olvasom. De ha írni kell, elkezdem szépen... lerajzolok egy-két betűt, az „e” betűnél azonban már kétség száll meg... fejtunik a gót „e”, mint valami távoli ismerős képe... ha meglátnám, tudnám egy pillanat alatt, de így, önmagától, nem megy! Nem lenne nagy dolog előszeani valami könyvet, gyakorolni, de ugyan minek? A latinbetűs írás a németben is kitűnően megteszi.

Szóval a nagymamának igaza volt. Elfelejtett írni, igenis elfelejtett. El lehet felejteni.

A lélek titkai ezek. Eppen, mint az írógép-klaviatúra titka — a sorrendet sosem tudom, és nem is fogom megtanulni soha. Csak úgy eltűnődöm néha furcsa dolgokon — amelyek még önmagának is furcsák —, ha bevallom őket.

Ez a saját mesterségemből, hivatásomból. Azt mondják, minden pálya őriz ilyen titkokat. Olvastam egyszer egy fogorvosról, aki halálverejtékezve szülést vezetett le és operált is... régi-régi fogások emléke villant fel benne a klinikáról, még az egyetemi évekből, régi tankönyvek lapjai, hiszen tanulta mind, de harminc év múlt el azóta. Azt írták róla, hogy kínlódva, szenvedve, de sikerült neki... én kételkedem benne, de lehet, hogy így volt!

S most valami meglepő más a lélek mélyéről. Mesélték nekem, hogy egy öreg kocsis egy birtokon — átállt a traktorra. Levizsgázott és hajtotta a gépet. S most jön a furcsa — a fiatalabbak megfigyelték —, csettintve

indít mindig. És simogatja olykor a gépet. És beszél hozzá. Nógatja, mint a Rárót és a Julcsát egykor. Ha van valaki a közelében, sokszor rájön a főnáságra és elröstelli magát. Hallgat. Ilyenkor azonban sehogy sem megy a dolog. S ha egyedül marad, vasparipájának hirtelen lólelke nő. Csodálkozol ezen? Én nem. A titkok itt élnek körülöttünk és bennünk.

Titok? A szakember bizonyára mosolyogva fejtené meg ezeket a jelenségeket, lelki alapjukat, de én csak ámuló laikus vagyok és itt lézengek csodálkozva. Nagymama pedig ott ül az égi mezőben — ő így képzelte el a folytatást —, és mosolyogva szól le rám: na látod, ugye, én mindig mondtam neked. Mindent el lehet felejtetni, csak a réteskészítést, azt soha! Még halálom évében is milyen rétest sütöttem neked, ugye?

S én lekopogom az egészet a gépen, amelyen harminchat billentyű van... a billentyűk helyét holtbiztosan tudom, rájuk hibázok a vaksötét éjszakában is, csak éppen... éppen a sorrendjüket, jaj kérem, sohasem fogom megtanulni!

Fekszem a sötét éjszakában és kínlódom veled... ott az „a” betű valahol szélről, érzi az ujjam, de melyik sorban, jaj melyik sorban?

Sáfrány Imre
illusztrációja

Ünnepi ebéd

Urbán János

A koldus leakasztotta nyakából a tarisznyáját, és letette maga mellé a padra. A kora tavaszi napsütésben öreganyókák sütkéreztek, körülöttük az unokák játszadoztak. A fiatalok is ott ültek a melegítő napsugárban a padokon, arcukat a fény felé fordítva, félíg lehunytt szemmel, talán hogy eltemetkezhessenek érzéseikben. Az érzésekben, melyekkel ilyenkor tavasszal küszködik az ifjú és öreg szív egyaránt.

Finnyásak az emberek. Nem nagy kedvvel ülnek a rosszul öltözött alak mellé. Igaz, hogy ha még rászánná is valaki magát az odaülésre, nem tehetné meg, hiszen a koldus, mint valami ünnepélyen szokás, a terített asztalokhoz igazodva, szétrakta a padon azt a sokféle ennivalót, amit a délelőtti folyamán összekoldult a környéken. Lassan, szinte aprólékos pontossággal négy részre osztotta a kenyeret, a szalonnadarabkákat, krumpli is került minden részhez, csak a tojással volt baj, mert mindössze egyet kapott. Egy nyers tojást pedig nem lehet négy felé osztani.

Ha a gondolatok hallatszanának, akkor az öreg melletti padon az a törekeny lányka és az a pufókarcú legényke hallhatná, hogy az a toprongyos koldus imígyen vélekedik: „Na, így fest ez a város... Ezek vagytok ti...

Ezt a félig száraz kenyérkedarabot az a doktorné adta, akinél a cseléd csak két hétig marad meg. Marja, nyúzza a nála dolgozó lányokat... Marja az istenadta, mert irigy és csúnya, mint a mit nem mondtam mi szüretkor... Autón jár és egy darabka száraz kenyeret ad a nincstelennek... Ez a darab szalonna? Igen, ebből négy rész is jut... Az a mosónő adja, akinél mindennap annyi gatyá és lepedő, meg bugyi, zsebkendő van kiterítve, mintha a világ csak szennyesből és kimosott fehérneműből állna... De mit kezdjen az ember egy tyúktojással?... Az a szobafestőné olyan kövér, hogy már három lépésről büzik az izzadtságától... mi lesz a nyáron?... eh, kár azért az egy tojásért szagolni... No, de csak semmi utálkozás, hiszen az a kivénült színésznő, akinél egyetlen szobába van bezúfolva minden, a szemláltára az ágy alól, az éjjeli mellől szedi ki azt a néhány krumplit, amit olyan méltóságteljesen nyújt át, mintha legalábbis egy ezressel ajándékozna meg az embert. Semmi utálat, bizony, csak semmi utálat, hiszen az a szegény muzsikus, aki ki tudja hol keresi meg a mindennapit, ott lakik a padlásszobában, és hazaérve végighányja vagy a lépcsőházat vagy a szobát... istenem, szegénynek olyan a szakmája, de azért hetenként egyszer ad egy tízest... egy tízest... gavallér ember... persze, ha nincs nála az a hamupipóke székeség, akinek még az a tízes is kelene... nem elég, hogy télidőben meleg ágyban alhat egy gavalléremberrel... Ajjaj, elégedetlenek az emberek... elégedetlenek, mint az az órásmester, aki mindig a feleségét szidja, vagy éppen veri, mikor az ember benyit hozzájuk... Mire számíthat ezeknél az ember?... A mester mérgében nem ad semmit, vagy ha oda vet is valamit, akkor nem jó szívből teszi, az asszony pedig bánatában vagy féltelmében, de az is lehet, hogy szégvenében csak szipog, az orrát szívja és hallgat... És hallgatnak még sok helyütt az emberek ha benyitnak hozzájuk...

És ahol nevetnek? A nevetés reményeket ébreszt. Az a csicsergő, mindig éneklő, nevetgélő asszonyka, annak a postásnak a felesége, aki a levelekben az örömeket meg a bánatokat hordja, és eszébe sem jut, hogy a szegény koldusember fülét bántja az a kacarászás, ami ott benn a szobában szól valakinek... de azért hallgatni kell, hallgatni, hiszen az asszonyka xipirulva, nevetgélve két levesmérő kanál cukrot adott... bizony, az az asszonyka mindenképpen édesíti az életét... Mert van aztán, akinek elég keserű a mindennapja, mint annak a patikusnak, aki egyebet sem hallhat, csak panaszt, meg a fájdalmat... De azért nem rossz ember. Sovány, mint a gereblye, de azért a mai ebéd sem volna egész, ha ezt a darabka sajtot nem adja... és olyan szépen mondja, hogy „No, öregecském, hogy vagyunk a lányokkal? Adhatok egy kis szíverősítőt...” Ja igen, a lányok... a lányok... most is ott ül néhány... szépek, nagyvön szépek... szegénykéim, azért sajnálni kell őket, olyan magányosan üldögélnek, vagy az öreg asszonyok mellé telepedve bámulnak a semmibe... ajjaj, ők még nem tudják, hogy holnap már úgy fáj a tegnap... mert az érzések... igen, azok megmaradnak és akkor már késő, minden késő, mikor már fogatlan ínnyükkel rágódhatnak csak az idő múlásán. Miért is nem ezeknek szerez vőlegényt az a patikus?...

Valaki megzavarta gondolataiban az öregét. Egy magas, szőke lányka állt meg a pad végénél. Könyveket szorongatott és nézte, amint a koldus rakosgatja a kapottakat. Az öreg fölnezzett rá, majd mikor látta, hogy a nő valami oknál fogva ott áll és vár, megkérdezte, hogy tán éhes. A kérdezett úgy meglepődött, hogy többször is eldadogta, hogy nem, nem... csak le szeretne ülni. Az öreg a négy részre szétosztott ételmet a pad egyik felébe rakta, aztán leült a pad végére, és inkább csak magának, mint annak, aki már ott ült a pad másik végén, annyit mondott, hogy „no, akkor ebédeljünk”. A szőke lányka azt hitte, hogy ismét őt hívja az öreg enni, és most már határozottabban válaszolta, hogy nem éhes... A koldus erre csak annyit mondott, hogy nem is őt hívja enni, mivel nincs is több teríték, csak

négy, és erre minden évben egyszer megvannak a vendégei, de ha mégis vele akarna enni, akkor a vendégek nem haragudnának meg, ha most őt felé osztaná szét az ebédet.

A lányka azt hitte, hogy bolond emberrel van dolga, és válasz nélkül hagyta az öreg szavait. A koldus pedig, mint aki érzi, hogy van aki hallgatja, szépen csöndesen, de érthetően elkezdett beszélni. „Sanyika, ez itt a tiéd, Matild, te ügyelj a Bélusra, hogy el ne szórja az ételt. No, látjátok, most már kezdhetjük”. Azzal a négy részre osztott élemből külön külön mindegyikből vett egy-egy falatot és enni kezdett. Mikor lenyelte az első falatot, megkérdezte: „No, kinek mi ízlik?” Aztán hozzátette: „Matildkám, neked adom ezt az egy tojást, hogy jobban bírjad a mosást”. Azzal föltörte a szobafestőnél kapott tojást, és kiitta a tartalmát. „Na, Béluska, ízlik a szalonna?” — kérdezte a láthatatlan valakik közül az egyiket. Aztán odafordult a bal oldalon lévő élelem felé és azt tanácsolta, hogy: „No, Sanyika, együnk. Egy falat neked, egy falat nekem”. Ezzel ismét evett és az egyik falatot Sanyika, a másikat a maga nevében fogyasztotta el.

A lányka mind jobban figyelte az öreget. Mikor már vége felé járt az ebéd, nem tudott ellenállni kíváncsiságának és megkérdezte: „Mondja, jó ember, kikkel ebédel maga?” Az öregnek nagyon tetszhetett a kérdés, mert nyomban, szinte minden meggondolás nélkül válaszolta: „A megboldogult családommal”. „És mindennap együtt ebédelnek?” kérdezte a lány.

Az öreg bevette az utolsó falatot, majd lassan mindent összecsomagolt, és csak amikor már készen volt, akkor válaszolt a lánynak, aki most már úgy nézett az öregre, mintha megbabonázták volna. „Tudod, lánykám — kezdte az öreg, — nem ebédelünk mindig együtt, csak évente egyszer, csak egyszer... azon a napon, amikor elvesztettem őket... Ha kíváncsi vagy rájuk, bemutatom mind a hármukat... A Matild, ő a feleségem, mosónő. Nem sápadt, nem is sovány, hanem igazi egyszerű, keményhúsú, izmos, jókedvű asszony... Nem házakhoz jár mosni, helyébe hordják a ruhát, és el is jönnek érte... hogy mennyiért mos?... mit keres?... no, ezzel nem fárasztalak... az akkori és a mai pénz értékének számolgatása fölösleges... Jó asszony, a Sanyikát, az öregebb fiúcskánkat, meg a Béluskát, a kisebbet, tisztán tartja, olyanok mint a patyolat, és arra neveli őket, hogy szeressenek engem... Mikor hazaérek, ott csüngnek a nyakamban, mint az édes, zamatos körték a fán. A Sanyika barna, a Béluska szőke, olyan, mint a te hajad, de majd megbarnul”. A lány önkéntelenül megsimogatta szőke fűrtjeit. Mozdulatára az öreg elhallgatott, majd még hozzátette: „No, ez az én családom”. Aztán újra elhallgatott.

A lány is hallgatott. Nagysokára, kissé meghatódva, megkérdezte mégis az öreget, hogy mikor és hogyan vesztette el a családját. Az öreg rá se nézett, fölállt és úgy indulóban mondta: „Nem vesztettem én el őket... nem, csak meghaltak... meghaltak egyszerre... háború volt... meghaltak a romok alatt... tavasz volt akkor is... éppen ezen a napon történt... és ezen a napon mindig meghívom őket ünnepi ebédre... hiszen tudod...”

Ítéletidő

Slobodan Berberski

Minden odaadás legnagyobbikának
a Törzsnek és a Titoknak
mielőtt utolsó átkaim elmorzsolnám
Így vall Alán utoaja

A HOMOK UTÁN

*Nem úgy kacag a pózna mint az árbo
Tövisszúrás ellen jó csel a gyanta-lágyság
Az üldözött szem szitkozódva visszafordul*

*A fenyegetés beismert tehetetlenség
a lecsapó kéz mohába süppedés
kőbe vésett szó — odvas füzek hangtalan hangja*

Minden másképp van

*Hajadat tépheted
Sírhatsz
Mondhatod ez az éjszaka*

*Az élet nevét
újra
meg kell találni*

ZSIBBADTSÁG

*Hiába is erőltetnének magunkat
hogy visszatartsuk megszakadásig a könnyet
befekhetünk elzsibbadt napjainkba*

*Mindent megtudtunk a húsba pólyált vassal
a kásává lett hajnalokkal
messze tévedt csontok közt*

*Nem köthet minket többé
virág
se vér*

Mitsem segít a késköszörülés

KUTATÁS

*Föltéptünk mindent csontig
és a vér el se kékült
meg se alvadt*

*Atfűrészeltük a csontot
velőig
bélig
s a képet nem találtuk*

*Most a hegy alatt ásunk
szólomatjuk egymást
füvek a földdel keverednek
fekete foltok és vörös foltok*

*Estére friss csont koccan
sikolt a fűrész
lecsap a csákány*

*Es kezdünk újra
mindent
előlről
a bőr másik végén*

*Reggelre
semmi*

SÜLLYEDÜNK

*A keresztút összetört a léptek alatt
sárga karajok váltak le a Holdról egyetlen kaszasuhintásra
A kőnehéz fejet bűvöletben tartja a kéreg*

*Süllyedünk az álomba az iszonyatba
A zöld virágot még szorongatja az ujjunk
Tenygerünk feketesége a nap ellen is bosszú*

*Mikor kiérünk a homokra s a vízre ha meg nem vakultunk
mikor a hang fölmerül a fogcsikorgatásból ha meg nem süketültünk
mikor a feketeség vérünkig maródik ha kibírjuk*

*mit kezdünk a kővel a szemünkben
mit kezdünk a kővel a fülünk kagylójában
mit kezdünk a bőrünkbe karcolt sebmetszettel*

*Melyik oldalra fordítsuk a fejünket
hogyan elfojtsuk a hangot
magunkban*

Acs Károly fordításai

Elza

Pintér Lajos

Mostanában, ha megtérek a munkából és hanyattvetem magam a díványon, eszembe jut az a kis konyha-szoba, egyablakos falusi házunkban, a padlásfeljáró alatt. Elza szobája volt ez. Elza akkor még nálunk szolgált. Anyám már rég nem élt. Én még ifjú legényke voltam. Esténként, amikor apám kártyázni ment, Elza bekopogott hozzám és kért, hogy menjek át a szobájába. — Mesélj valamit, — mondta ilyenkor. — Hallottam, hogy Piroskával ültél az iskolában... — Mindig mélyen elpirulva ültem le az ágya szélére. Elza a párnára ült, félig kitakarta magát és kért, hogy tapogassam meg, milyen meleg a karja. Megtapogattam: valóban nagyon forró volt. Azt mondta, a háta is meleg. Ott is megtapogattam. Akkor hirtelen kiugrott az ágyból. — Tudod mit, Lacika? — mondta. — Van egy nagyszerű ötletem! — Ugrált örömeiben és csak hajtogatta: — Tudod mit, Lacika, tudod mit... ?

— Nem tudom — mondtam.

— Te lefestesz engem, Lacika, ugye, lefestesz! Én majd felülök az ágyban, így ni... és félig lehúdom... így... most te lefestesz engem. Na, hozd a festékeidet!

Szobámba futottam. Feltúrtam minden fiókot, kiráztam a táskámat, s mikor már mindent összehánytam, eszembe jutott, hogy a festékeket aznap az iskolában hagytuk.

Sírás környékezett. Lehajtott fővel ballagtam vissza Elza szobájába és halkán, nagyvön halkán mondtam neki: — Milyen kár, Elza, hogy nincsenek itthon a festékeim...

Kifutottam. Keservesen sírtam. Éreztem, hogy a festék itt nagyon fontos, a festék sorsdöntő kérdés és festék nélkül nagyon boldogtalan pillanatok ezek.

Elza nemsokára a városba költözött.

Négy évvel később találkoztam vele. Szép asszony volt, és tíz évvel idősebb nálam. Festő volt a férje, látszólag boldog házaseletet éltek. De Elza — a férje jóvoltából — sohase szülhetett, s a festő halálra kínoztta emiatt.

Ha együtt voltunk, sokszor elnéztem Elza arcát. Éppen olyan üde volt, mint akkor, négy évvel azelőtt. A keze kifinomult és lakkozta a körmeit. De a haját nem vágatta le, be volt fonva, jóval a vállá alá ért. Sokszor rajtakapott, hogy fürkészem. Meg is jegyezte egyszer:

— Úgy nézel, mintha először látnál. Talán nem tetszik rajtam valami?

Megnyugtattam, hogy éppenséggel minden tetszik, ami rajta van, csak azon csodálkozom, hogy négy év alatt semmit, de semmit sem változott. Valóban csodálkoztam rajta, és örömmel töltött el, hogy négy év után ugyanolyannak látom, mint azelőtt, én meg azóta már hosszú nadrágban járok, nyakkendőt viselek és borotválkozom.

Elza is jól látta ezt és eleget csodálkozott. Néha még éppenséggel gyönyörködött bennem. És ezt a férje előtt se titkolta. Esténként kávézás közben a Művészek Klubjában sűrűn felsóhajtott és azt mondta: Édes fiam!... Kért, hogy ne éjszakázzam és megkérdezte, miért iszom.

— Iszom, mert elhagyott — mondtam csak úgy, hogy mondjak valamit.

— Talán csak nem! — kérdezte aggódva.

— De igen! — mondtam és kezdtem belejönni a játékba. — Egy igazgatóhoz ment férjhez, elképzelheted!...

— Nahát, köpök én az ilyenre! Ne is sajnáld, úgysem szeretett!

— De igen! — védtem most már elkeseredetten a nemlétező szeretőt. — A szülei kényszerítették!

— Hát ha férjhezment, férjhezment, nem kell azért rögtön kétségbe-esni. És főleg nem kell inni! Vannak még lányok...

Megígértem Elzának, hogy keresek másikat...

Néhány nappal azután egyedül találtam a Művészek Klubjában. Örömmel hazudtam, hogy: „akadt”. Megveregette a vállamat. — Nagy kópé vagy! — mondta. A lányokról beszélgettünk, akkor hirtelen eszembe jutott az a kis szoba.

— Emlékszel...? — fordultam hozzá és torkomon akadt a szó. Elza elpirult, felugrott és fizetés nélkül kisietett.

Ettől kezdve megváltozott a viszonyunk. Elza tartózkodóbb lett, én viszont játszottam a megcsaltat. Ha együtt voltunk, azt a jól begyakorolt pózt öltöttem, amellyel mindig részvényt tudtam keltetni magam iránt. Önérzetemet egyáltalán nem sértette, hogy sajnálnak az emberek, és ha jól esett, én is sajnáltam őket.

Mind ritkábban láttam Elzát. Ha találkoztunk, elkerültem.

A közöny lett rajtam úrrá. Leverten kószáltam a város központjában. Kimeresztett szemekkel bámultam a szürke aszfaltot. A járókelők néha rámpillantottak: megsajnálta és mentek tovább.

Akkor a virágáros üzlete előtt megpillantottam Elzát. Hirtelen lecsaptam a fejem és megfordultam. Korórámra néztem, majd a kirakatba bámultam.

Valaki megérintette a vállam.

Tudtam, hogy ő az. Dermedten, vártam, hogy megint vigasztalni fog. Vártam, hogy ismét elmondja azt a mesét, amit annyiszor hallottam már.

Ehelyett egész természetes hangon megkérdezte:

— Na, édes fiam, nem jön még?

— Kicsoda?

— hát a kedves! — és kacsintott hozzá.

— Ja... — mondtam. — Még nem jön. Még nem kell jönnie. Majd
ötkor...

— Na, látszik, hogy megint szerelmes vagy! Hiszen már fél hat is el-
múlt!

— ...hatkor kell jönnie — rebegtem zavartan.

— Pá! — mondta Elza. — Jól szórakoztatok!

Ott álltam, zavartan, tanácstalanul. A karórámra néztem. — Hatkor
kell jönnie — ismételtem magamban. — Hátha tényleg, várok valakit...
Akinek hatkor kell jönnie...

Bementem a virágüzletbe. Vettem egy csokor ibolyát. Aztán kiálltam
a járda szélére. Percenként ötven lány is ellibbent mellettem, egyik sem
volt az. Egyiket sem vártam, egyiknek sem mondhattam (érzelgősen, mint
egy filmszínész): — Csakhogy megjöttél, édes!... úgy vártalak!...

A toronyóra gyors egymásutánban hatot vert. Nem jött senki. Vártam
még tíz percet. Senki sem lopakodott hozzám, senki sem mondta: — Ne
haragudj, édes, számtanóránk volt... és... — Csekélység, szívem! — mondtam
volna. De nem mondhattam.

Egy autó suhant el mellettem: felocsúdtam. Zsebrevágtam az ibolyát és
elindultam, leverten, szomorúan, a végtelen hosszú járdán.

Tudtam, hogy este a Művészek Klubjában találom Elzát. Ünneplőbe öl-
tözve nyitottam be. Az egyik sarokasztalnál ült, férje sakkpartija fölött.

Osszeráncolt szemöldökkel, bágyadt, szomorú tekintettel egy félreeső
asztalhoz léptem. Konyakot rendeltem. Egyetlen hajtásra kihörpintettem.
Ellenkezől a homlokom fölé emeltem a kezem, és elfeküdtem a kényelmes
karszékre. Egy határozatlan pontot figyeltem mereven. érzem, hogy na-
gyon komoly és nagyon szomorú vagyok. Szerettem így lenni. Szerettem kö-
zömbösen, minden cél nélkül a semmit bámulni. Mielőtt megmozdultam,
alaposan megfontoltam, illik-e mérhetetlen komolyságomhoz ez a mozdulat.
Mindent egybevetve úgy festettem, mint aki még mindig sajnálja a meg-
szökött szeretőt.

Nem tudom, mennyi idő múlt el. Lehet, hogy tíz percet ültem így,
lehet, hogy fél órát. Akkor, alig hallhatóan, mellémlopakodott Elza. Össze-
rezzentem. Lassan feléje fordítottam a fejem. — Jóestét — mondtam csen-
desen.

— Szervusz, fiacskám! Ejnye, de szomorúak vagyunk! — és trefásan
megfricskázta az orromat.

Nem mosolyodtam el.

— Tudom, mondta, tudom, milyen nehéz... De hát majd csak jóra
fordul. Ne szomorkodj azért... Itt vagyok én... itt vagyok melletted.

Megszoritottam a kezét. Szólni akartam, de nem szóltam. Csak néztem,
soká, nagyon soká.

— Mondjad csak! — bátorított. — Nekem igazán megmondhatod!

Gondolkodni kezdtem. Valami nagyot akartam mondani, valami világ-
rengetőt. Ami szívencsapja ezt az asszonyt. Ami méltó az én nagy bánat-
omhoz.

Hirtelen a szemébe néztem. Akkor azt mondtam:

— Nősülök!

A villám lecsapott közénk. Az asszony elsápadt, nagy barna szemét
vadul rámmerezettette.

— Megbolondultál!

— Nősülök! — mondtam nyomatékkal.

Leírhatatlan gyönyört éreztem. Életem legkáprázatosabb pillanata volt ez. Birkoztam magammal, hogy röhögésbe ne törjek. És nem éreztem bánatot, mikor az asszony szemébe néztem.

Még mindig dühöngött. — Megörült! — mondta magának. — Ez a gyerek teljesen megörült. — Majd hangosabban: — Kösd tel magad, fiacskám! En hozom neked a kötelet! — Ismét magának: — Nősülni, tizennyolc éves fejjel...

En: Tizenkilenc!

O: Még ha húsz is! Még ha huszonöt, harminc, még akkor is! Tudod te, fiacskám, mit csinálsz? Tisztában vagy te azzal?

En: Igen.

O: Hát nem hiszem!

Remegett a düttől. Apró ökleivel vadul hadonászott. Sohasem láttam ilyennek.

— Tisztában vagy te azzal, hogy mit csinálsz? — kérdezte még egyszer. — Akarsz egy ilyet!... — és undorral a férjére nézett. — Minden izét megtalál! Kellott ez nekem! Kifelé micsoda nagy szerelem! Eszményi házasság! Hogy élnek, szent ég! mint a galambok!... Tudod te, mi ez? Pokol! A hetedik pokol! En vagyok a hibás, hogy nem tud gyereket...

— Igérd meg nekem, hogy nem csinálsz badarságokat! — kérlelt aztán. Megfogta a kezem, a vállamhoz simult. — Na? — kérdezte.

— Igérem, hogy még meggondolom — mondtam hosszú gondolkodás után. Belémkarolt. — Cuki vagy! — és csettintett a nyelvével.

Előhúztam a zsebbegyűrt ibolyát és a mellére tűztem.

A festő fölnézett a sakktábláról és felénk intett.

— Ni csak, hogy szerelmeskednek!

Elza aléltan ráborult.

Másnap reggel frissen mosakodva, vidáman kopogtam be hozzá.

— Nem nőstülök Elza! — újságotam, mikor becsukta mögöttünk a szobaaajtót.

Ezen a világon minden lehet mánia

Deák Ferenc

Nem tudom, ez az ősülő bácsika mit gondolhat rólam. Már hosszabb ideje állandóan vitázok velük. Erővel rám akarják bizonyítani, hogy közbűnök vagyok a politikai események iránt. Valami esetleges háborúról beszélnek, és azt mondják, hogy igazságtalan vagyok a világgal szemben. A hosszas eszmecsere már annyira kimerített bennünket, hogy néha szinte bírósági kihallgatásra hasonlít az egész. Nagyon mulatságos lehet ez: egy tizenkilenc éves a bíróság előtt, mert bármennyire akarja is, nem tudja bizonyítani, hogy fél a háborútól!

Ez volna a prologusom egy már annyiszor megismétlődött és annyira megunt beszélgetéshez, amely közötttem és az említettek valamelyike között folyik naponta.

*

(A vita már rég megkezdődött és most már a „vádlott és bíró” beszél.)
— ...hiába próbálkoztam így is, úgy is, nem sikerült. Nem tehetek ellene semmit! Rendszeresen megjelenik fegyverrel a kezében és toloncol, hajt. És amikor elhagytuk a várost, lelő.

— Hova kíséri?

— Mindig kísér egy darabig...

— De hova?

— Azt valószínűleg ő sem tudja...

— Miért gondolja ezt?

— Mert ő katona.

— És milyen a ruhája?... Milyen színű?

— Úgy emlékszem, sűrű, de nem vagyok benne biztos. Utóvégre nem hiszem, hogy ez fontos.

- De nagyon fontos... Hisz a katonákat ruhájukról ismerjük fel.
- Most már világosan emlékszem: szürke ruhája van.
- És hány óra tájt jelentkezik?
- Rendszertelenül érkezik. Nincs pontos érkezési ideje és ezért azt gondolom, hogy máshol is végez hasonló műveleteket.
- Hasonlít valamelyik rokonára?
- Á, nem, az én rokonaimnak nincsen fegyverük.
- Akkor valamelyik ismerősére talán?
- Nem merném állítani, hisz mindig árnyékban van az arca.
- Árnyékban? Hogyan, talán micisapkája van?
- Nem, nincs, csak nagy kócos haja van, mintha már évek óta nem nyíratkozott volna.
- Milyen színű a haja?
- Azt hiszem, fehér.
- Hihetetlen!
- Igen, olyan fehér, mint a hó.
- Fehér haja van, nagy lompos fehér haja?...
- Azonkívül páncélsapkája.
- Maga hazudik! Az előbb azt mondta, hogy nincs a fején semmi.
- Nincs micisapkája, de vaskalapja van! Különben nem volna katona!
- Milyen nyelven beszél?
- Ő nem beszél! Ezt maga is tudhatná!
- Honnan tudnám én?
- Mondja, van magának valamilyen fegyvere? Akármilyen...
- Nincs.
- Mert akinek fegyvere van, annak fölösleges beszélni. És mondja, melyik tárgyat használja legtöbbit a nap folyamán?
- A tollamat, a kanalat, a széket... De mi köze ehhez?
- Na látja, minek beszélne maga, amikor ír vagy amikor eszik?
- Ez természetes, de nekem az evés életszükségletem.
- Öneki pedig a hallgatás a legfőbb szükséglete.
- Várjon csak, a hallgatás lehet betegség is... vagy mánia.
- Hiszen ezen a világon minden lehet mánia...
- Az érdekel még, cipőt visel-e vagy csizmát.
- Az egyik lábán szöges bakancs van, a másikon csizma.
- De hisz katona így nem mehet szolgálatba.
- Nem szolgálatban keres ő fel engem.
- Hogyhogy? Hisz parancs nélkül nem végezhet ki senkit.
- Ő mégis megteszi, pedig tudja, hogy nevetséges.
- Miről beszél maga?
- Hát a katonáról. Arról, hogy az egyik lábán csizma, a másikon bakancs van és tudja, hogy nevetséges.
- De szolgálaton kívül, szabad időben...
- Igen, ő már tizenöt-hat éve szolgálaton kívül van.
- És mégis olyan szorgalmasan megjelenik. Bizonyosan nagy céljai vannak!
- Igen. Van, akinek az élet a célja, van, akinek más emberek halála.
- Jól mondja: más emberek halála. Ha úgy mondanánk: az emberek halála, akkor őt kirekesztenénk az emberek közül és akkor is valami más lenne...
- Mi?
- Valami más, valami: nem ember.

— Mondjuk... De fölösleges neveket keresni rá. Az a borzasztó, hogy minden éjjel megjelenik. Ha legalább egyszer elmaradna, akkor remélhetnék. De így?

— Mesélje csak, hogy történik a megjelenése?

— Azt hiszem, meséltem már, hogy rendszerint a szüleimmel beszélgetek és akkor belép az ajtón. Úgy tesz, mintha egy kicsit unatkozna. Néha le is ül, fegyverét keresztbe fekteti a térdén. Különös, tompa hangulat ereszkedik a szobára. Egy idő múlva feláll, én is felállok, elmegyünk valamerre és akkor belém lő.

— Csak egyszer lő?

— Nem, egyszer a gyomromba, aztán vagy háromszor a mellembre. Én nem halok meg mindjárt...

— Hanem?

— Érzem, hogy távolodik tőlem minden, érzem, hogy a karjaimat elhagyja az erő, minden tagomat elhagyja az élet... Sem nem látok, sem nem hallok, s amikor már csak valami lengést érzek, akkor minden befejeződik. Néha még érzem, hogy a katona tudja, milyen nevetséges.

— A csizma és a cipő miatt?

— Nem! Dehogyan! Hanem mert tudja, hogy minden éjjel újból végig kell csinálnia az egészet, és hogy a dolog a végtelenségbe nyúlik.

— De hát hány éves maga?

— Nagyon fiatal vagyok...

— Ahogy elmesélte, úgy vettem ki a szavából, ő nem kényszeríti magát, hogy vele menjen.

— Nem.

— De hisz akkor nem toloncolja!

— Nem! De fegyver van nála és megtehetné azt is.

— Valóban nagyon fiatal lehet. S ha mondjuk, nem menne vele?

— De hisz már öreg...

— Ne menjen vele!

— De nagyon öreg és megszokta már, hogy agyonlőjön, habár úgy látom, néha nagyon fáradt.

— Ne menjen többé vele!

— Ilyen öreg embernek elvinné azt a kis élvezetét, hogy lövöldözzön? Nem! Nem tudom megtenni!

— De ha már ő sem akarja... de ha már ő is belefáradt?

— Igen, de megszokta, nagyon a vérébe ment.

— És ha egyszer mégis abbahagyná?!

— Nézze, nekem teljesen mindegy, hogy mit csinál... *Almomban eltűröm, ha egész életemben lövöldöznek rám.*

Csak tavasz van, más nincsen, semmi sincsen...

Gulyás József

*... Este csizmámból mindig
kirázom a földet,
s mielőtt lefekszem,
leteszem
a nadrágom, a nyaksálam, az ingem...*

*Ismerek egy embert,
aki hatezer dinárt hozott az este;
ismerek egy embert,
akinek nincsen semmi kedve;
ismerek egy embert,
aki nincsen sohse otthon;
ismerek egy embert,
aki lóhúson él és büdös sorson;
ismerek egy embert,
aki tapasztotta tegnap a házát;
ismerek egy embert,
aki úszik lassan a Körös folyásán;
ismerek egy embert,
akinek a bűvára rahanolva
egy ág van
(sose nézi és mindig látja),
olyan, mint egy akasztófa...*

*Két ököllel az arcomba vágok:
azt mondják, nincs nekem lelkem...
Tán igazuk van...
Nem is tudom, hogy mim van:
van négy falam,*

két ágyam,
egy fekete, tört sifonérom;
egy fogasom,
egy pallatom,
melyről a tapasz rámhull;
van fáradtságom,
álmatlanságom,
szomorúságom,
s egy apró,
egészen apró kívánságom...

Valamitől fekete a véred,
(de azért jó vagy)
valamitől fekete a szíved,
(de azért jó vagy)
valamitől fekete a szájad,
(de azért jó vagy)
valamitől fekete a lelked,
a mocsár ellep.
(De jaj, végtelenül nagyon jó vagy.)

Hé, rabold ki a villákat,
(az emberek jók)
hé, szaggasd föl a kerítéseket,
(az emberek jók)
hé, küldj mindenkit haza,
(az emberek jók)
hé, az esővizes kútban fekszem,
dobolj a földön felettem
(az emberek, jaj, mind nagyon jók).

Az éjjel valaki bekopogott hozzám,
azt mondtam,
hogy nincs senki itthon,
én sem, a fiam sem,
az asszonyom sem...
De bejöttek,
csönd hozott két szomorú arcot...
Az egyik szólt:
kint szép holdas tavaszi éj van...
A másik szólt:
Egy rothadt tőköt láttam
úszni lefelé a vizen...

Csak tavasz van,
más nincsen, semmi sincsen...

Mária

Gulyás József

*Mária, eljöttem hozzád,
nagyon jöttem.*

*Köszönts, köszönts a visszatérést,
ölelj meg.
S mint szomorú gyermek,
melledre lehajtom
bozontos oroszlánfejem,
melyet az ős erdő csöndje kerget
s az újuló vadon...*

*Két erdő ég bennem. Fölgyújtottam.
S mi táplálja a lángot
az egyedülletben
gyorsan elfoly, s megállok
csak úgy,
mint aki Nyugatról Keletre nézett,
mint aki föl sem ébredt,
csak álmából kiáltott.*

*Mária, itt vagyok nálad,
dobjál a tűzre*

*Szemeid, ó, milyen mélységek!
homlokod, arcod, ó, milyen magasságok!
tetőled kérdem,
csöndes örülettel
magadhoz kiáltok,
s joggal, mint a büntelen vádlott:
mondd, kinek hagyod?*

Messziről vihar átkozódik, —
nem sietek,
mert nézd, ezek a fák itten
csak gyökereikkel
(titkos, millió idegbozóttal)
a nagy földbe befogódzva állnak...
Én mibe fogódzak?...
Mária, elmegyek tőled:
ez ezer év volt...

Én nem szólok vissza,
de érezd:
rossz nem vagyok, bűnös sohse voltam...
ellene ne gondolj
védelmedért, hisz eltűntem...

O, milyen gyors ez a folyam!
vagy csak úgy tűnt, mert én állok
itt a szélén
egyedül, mint a révész,
ki hosszú évszázadokra elérzett...
A vérem megőrült:
két erdő ég bennem,
s a kezeim is, mint fölfutó oszlopok,
kigyulladtak,
bennük egy világot tartok,
(ó, vegyétek át!...)

És ne sírjál te sem,
ha majd fölördítva kegyetlenségeden
lecsúszok, mint a mosott partok...

Kezek

Ranko Marinković novelláját rádióra alkalmazta:

Frane Adum

*Hangtér: utca. Háttérben, második és
harmadik plán, közlekedési zaj.
Előtérben lépések.*

I.: Nézem őket...
II.: Két hátratett kéz egymásba fonód-
va...
III.: pihen egymáson.
I.: A bal törleszkedik a jobb,
II.: az ügyesebb,
III.: az erősebb,
IV.: az okosabb,
II.: a komolyabb ölében.
I.: Azt is mondanám, hogy idősebb, ha
nem tudnám, hogy együtt születtek:
II.: Egy anyától
III.: és egy apától.
II.: Együtt fogamzottak,
IV.: az anya és az apa közös akaratá-
ból;
I.: itthagyták őket maguk helyett,
II.: hogy földből
III.: kenyeret dagasszanak.
IV.: Vágyból
I.: és göresből születtek,
II.: éjszakai lázálomból
III.: önkívületből
IV.: és most járják a világot

I.: ölelkezve,
II.: szerelmesen
III.: elválaszthatatlanul
IV.: ketten.
II.: Két kéz.

Rövid szünet.

I.: A jobb átölelte ujjaival a balt
II.: figyelmesen és gondosan,
III.: mint a kutya fogai közt a köly-
két.
I.: A bal becézgeti magát a jobb ölén,
II.: játszik.
III.: Hüvelykujjával tapogatja a többi
ujját...
IV.: A bal énekel:

I, II, III és IV skáláznak

I.: do	I.: do
II.: re	II.: si
III.: mi	III.: la
IV.: fa	IV.: sol
I.: sol	I.: fa
II.: la	II.: mi
III.: si	III.: re
IV.: do	IV.: do

Egy ujj indulót dobol.

I.: Ez idegesíti a jobbat és megkérdi:
Jobb: Mit csinálsz?
Bal: Mit csinálnék? Énekelek.
Jobb: Énekelsz? Mit énekelsz?
Bal: Hallottad: „do-re-mi-fa” és „Fel-fel vitézek..”
Jobb: (Gúnyosan.) Fel-fel vitézek? Badarság! Mintha katona volnál.
Bal: Mintha csak a katonák énekelnék, hogy „Fel-fel vitézek...”! Énekelik a gyerekek is.
Jobb: De te nem vagy gyerek.
Bal (Dühösen): Nem vagyok se katona, se gyerek, de miért ne énekelnék? Azért is énekelek!
Énekel.
Jobb (Komolyan): Hiszen te írni sem tudsz! Nevetséges, hogy így kényeskedsz.
Bal: Hát mi mást csináljak? Hallgassak vagy számoljak az ujjamon, mint az uzsorás?
Jobb: Azt akarod mondani, hogy én uzsorás vagyok?
Bal: Te nem számolsz az ujjadon.
Jobb: Hanem mit csinállok?
Bal: Dolgozol és cselekszel, ahogyan egy írástudatlan bolond mondta.
Jobb: Honnan tudod, hogy ezt egy bolond mondta? Hiszen nem is tudsz olvasni.
Bal: Te sem.
Jobb: Én tudok írni.
Bal: De olvasni nem tudsz!
Jobb: Én legalább tudok könyvet lapozni, de te még azt sem. Te csak tartani tudod a könyvet, amíg én lapozok. Ő olvas, én lapozok, te meg, mint egy állvány, tartod a könyvet. Ez minden. Többet nem tudsz. A könyvet is csak a súlyáról ismered.
Bal: Én is tudok lapozni. És ha Ő balkezes volna, írni is tudnék!
Jobb: Írni? Az lehet. De hogyan?
Bal: Úgy, mint te. Talán még jobban is, ha Ő balkezes volna, mindent úgy tudnék, mint te, még jobban is.
Jobb: Bábukat is tudnál mozgatni?
Bal: Tudnék.
Jobb: Festeni is tudnál?
Bal: Festeni is tudnék.
Jobb: És tudnál három nyulat festeni a kisujjam körmére?
Bal: Nyulat is tudnék festeni a kisujjad körmére. De miért éppen a te körömödre?
Jobb: Talán a magadéra? Badarság! Azt még én se tudom. Azt senki se tudja.
Bal: De én tudnám!

Jobb: Szóval, te még a saját körmődöt is le tudnád vágni?
Bal: Természetesen. Hiszen neked is le szoktam vágni!
Jobb: Nekem igen. De magadnak? Azt senki se tudja.
Bal: Már megint: „senki se tudja”! Én tudnám!
Jobb: Csak hivalkodol, de egy bolhát se tudnál megfogni.
Bal (Fitymálva): Bolhát? Már nem egyet fogtam!
Jobb: Hát varrni tudnál-e?
Bal: Varrni is tudnék.
Jobb: És a cérnát is be tudnád fűzni a túbe? Azt már nekem kellene megcsinálnom.
Bal: A cérnát is magam fűzném be a túbe. Mindent magam csinálnék.
Jobb: A nyakkendőjét is magad kötnéd meg?
Bal: Magam kötném meg.
Jobb: Orvosságot is te csöpögtetnél a szemébe?
Bal: Én csöpögtetnék.
Jobb: Meg is borotválnád?
Bal: Megborotválnám.
Jobb: De Ő nem hagyáná, hogy te borotváljad.
Bal: Miért ne? Jobban megborotválnám, mint te.
Jobb: Te elválnád a nyakát.
Bal (Sértődötten): Nem vagyok gyilkos! De te megtennéd. Ezt különben is egyszer már megkísérelted.

Rövid szünet.

Jobb (Meghunyázkodva, bűnbánóan): Azt hittem, hogy ezt akarja. Csak szót fogadtam neki...
Bal: Szót fogadtál? Azt nem mondta, hogy öld meg.
Jobb: Az Ő kívánsága számomra parancs. Azt hittem, hogy őszintén akarja.
Bal: Ahá, szóval azt akarod mondani, hogy Ő nem őszinte. És ki mondta neked, hogy Ő akarja?
Jobb: Azt hittem, hogy akarja... Bánatos volt. Egész éjjel le se hunyta a szemét. Törölgettem vizes homlokát, egyik cigarettát a másik után gyújtottam neki, és megírtam a búcsúlevelet. Nyögött, sóhajtozott, harrapta a párnát... Suttogta: „Véget kell vetni mindennek! Nem bírom tovább!” Ő maga vitt oda a beretvához.
Bal: S te rögtön azt hitted: azt akarja, hogy vágd el az én ereimet?
Jobb: Ne kínozzál. Mit tehettem én, ha Ő maga is mondta...

Bal: Mit mondott? Hogy nem bírja tovább, hogy véget kell vetni mindennek?... Ezek csak szavak! A szavakat nem az akarat szüli, hanem a nyelv. Könnyű a nyelvnek, mindent összebeszélhet: attól még senki se hal meg. A nyelv kimondja a szavakat (mindig ugyanazokat a jólismert szavakat), és a szavak szétoszlanak, mint a füst. És nem történik semmi. A világ továbbra is jár, eszik, cigarettázik, alszik, és újra beszél, és újra nem történik semmi. A világ beszélni akar, de akaratát nem szavakban fejezi ki: sőt, a szavakkal csak rejtegeti szándékát. A szó csak álarc. Ő nem azt gondolja, amit beszél.

Jobb: Miből tudjuk meg, hogy mit akar, ha nem a szavakból?

Bal: Legkevésbé a szavakból. Ő azt mondja, hogy „véget kell vetni mindennek”, de ezt valójában nem akarta. Én tudtam.

Jobb: Honnan tudtad?

Bal: Tudtam. Talán éppen azért tudtam, mert ügyetlen, gyenge és buta vagyok. Igen. És komolytalan. Mert a szó idegen számomra, mint fülnek a fény és szemnek a hang, mert nem különböztetem meg a szavakat, ahogy nem különböztetem meg az édeset a sóstól, nekem egyformák. Egy szónak sem hiszek.

Bal: Én nem tudok a szavak után menni. Nem tudok ravaszkodni, meszterkedni, nem tudok elegánsan eligazodni a szavak körén és görbében, példázatán és csavaros értelmén, nem tudok himelni-hámolni, köntörfalazni, ködösíteni, „tétéleket felállítani és megoldani”, ringani, mint a hintán és csuszkálni jéghideg beszélgetéseken, tetszetős mutatványokat, parádákat és bravúrokat csinálni, mint majom a cirkuszban, nem tudok barátságosan vállat veregetni, diplomatikusan megszóritani az el-lenséges diplomata jobbját, vagy egy másik kezét gálánsan csókra emelni. Én nem vagyok szenvelgő nő, nem vagyok házibarát, nem vagyok dáma, nem vagyok nagyvilág, se Akadémia, se énekes-komikus. Én Molière vagyok.

Jobb: Molière? És mi még?

Bal: Csipisz. Én szemtelen vagyok, mint Figaró. Én vagyok a te laká-jod. Míg te meztelenül mindenféle kézfogással prostituálod magad, én addig tartom a kesztyűdet, mint egy

római rabszolga. Uszályhordozód vagyok, csoszogok utánad, te meg társalogsz, szerepelsz, látóhatárt tágitasz, világokat építesz: te építő, zseni, Demiurgosz vagy. Te vagy az Ő büszkesége, ereje, bölcsessége, leleményessége, te vagy az Ő értelme. Egy szóval: te kéz vagy!

Jobb: És te mi vagy?

Bal: Én? Fogóeszköz. Én még mindig csak járóvégtag vagyok, mellső láb, csáp, ál-végtag. Én Őt a földhöz kötöm, mint a lába: mert én még mindig tudok járni. Éjszakánként futásról, fáramászásról álmodom, szakadékokat ugrok át és ilyenkor érzem a tárgyak ellenállását, és érzem az erőt a körmeimben. Az, ami nekem nyersanyag, kemény, forró, nyirkos, mint a kő, tűz és víz, az neked égetett föld, korinthusi váza, Vénusz, rakéta és H₂O. Ezért érzem, hogy Ő vizet kíván, ha szomjas, hogy vidámságra vágyik, ha szomorú. Ezért érzem, hogy élni akar, amikor azt mondja, hogy véget kell vetni mindennek.

Jobb: Igen ám, de amikor szomjas, én kínálok vízzel.

Bal: Te? Nem, te csak megnyitod a csapot, és Ő az én tenyeremből iszik. A víz rajtam csorog végig: én érzem, hogy üdft, hogy végiggyurul a torkán. S utána azt az elégedettséget is érzem, hogy eloltotta szomját. Te még a szomjúságra is formát, az ivásra is stílust találtál. Te közte és a Természet között állsz, mint valami botcsinálta döntőbíró és cenzor, mint valami szertartás-mester, mint valami szűrőkészülék. Mindaz, ami Őhöz jön, ujjaid között kell, hogy átszűrődjék, mindent meg kell érintened, tapintanod, mindent meg kell változtatnod a magad izlése szerint. Mindenre rá kell nyomnod tolakodó hüvelykujjad és korlátoltságod bélyegét.

Jobb: Csak nem akarsz, hogy Ő levelet legeljen és fakérget rágjon? A Természet Őt nem dédelgeti...

Bal: Az igaz. Azért is tudtad „legyőzni” a természetet. „Eltüntetted a hegyeket” és „megszelídítetted a vizeket”. „Foglyul ejtetted a villámokat” és a markodban most borzalmas erőt tartogatsz, amivel — mondják — egyetlen pillanat alatt el lehetne pusztítani a világot. Tenyeredben tartod a Földet, mint egy labdát, amit bármikor beledobhatsz

a világűrbe. No, mire vársz, ó, te Mindenható?! Miért nem dobod a labdát a csillagok közé, hogy porrá zúzódjék? Miért nem fejezed be nagy Művedet?

J o b b: Én nem akarom elpusztítani a világot.

B a l: Nem akarsz? Hát van-e olyan század, amit nem kaszaboltál össze késsel és nem lyuggattál át puska-golyóval? Nem a szavak, hanem a te öt ujjad műve volt ez.

J o b b: De a szavak előbb voltak.

B a l: És mit tettek volna a szavak nélküled? Veszekedtek volna, ütötték volna egymást, fáradtan lehullottak volna: ebből még soha senkinek se származott baja.

J o b b: Hát a becsület?

B a l: Kinek a becsülete? Magyarázd meg nekem e nemes szónak az értelmét. Te azt nevezed becsületnek, amikor viszket a tenyered, amikor dobolnak, táncolnak az ujjaid és eszeveszetten késhez nyúlsz? Becsület?! Talán az, amikor ujjadat a puská ravaszán tartod? Az a becsület, amikor három ujjal tartod a tollat, amely embereket öl?

J o b b: Tollat? Miféle tollat?

B a l: A rögtönítlő bíróság bírájának töltőtollát. Már elfelejtetted? A vádlott néhány szó miatt került elének. Nem két kezének cselekedete, hanem szavak miatt. De téged nem érdekelt, hogy a szó véletlenül szaladt ki a száján, hanem egyszerűen feljegyezted a tényeket. Mondta és elismerte — neked ennyi elég volt. Pedig olyan sápadt volt szegény, mint a halál. Utolsó másodperceit számolgatta... Rémülten nézett rád, ujjaidnak minden mozdulatát figyelte, mintha már a pusztá mozdulatod is meg tudná ölni. Téged Véres és Vaskéznek neveztek. Aranytöltőtollad hegyén az irídium már megkopott a sok gyilkolástól. S e nemes fém apró pontocskája fásultan csúszott a papíron, mintha unatkozna. Mintha unalmában kínai szavakat írta le: meg — öl — ni, ni — meg — öl, öl — ni — meg, meg — öl — ni, és idillikus házikót rajzolna virágoskerttel és kerítéssel, sőt még füstölő kéményt is. De a tollad hegye a papíron sétálva — meg — öl — ni, öl — meg — ni, öl — ni — meg — egyetlen sortűzzel lerombolta az idillikus házikót, a virágoskertet és a kerítést és mindebből az idillből csak a puskacső füstje

maradt meg... Három hirhedt ujjaddal már megfogtad a töltőtollat, és elszántan a papír fölé hajoltál. Ekkor, magam sem tudom miért, megfogtalak és törölgetni kezdtem a tintafoltot a mutatóujjodon, hüvelykujjammal dörzsölgettem a mutatóujjadat és így szóltam:

Hangtér-változás: nagyobb terem, a háttérben zsongás.

B a l (kérlelve suttog a mikrofonba): Mit vétettem neked? Nézd, milyen sápadt, s hogy reszket. Nem elég ez neked? Hallgatja szíve utolsó dobbanását és számol...

V á d l o t t (szomorú zenével kísért visszhang): 8, 9, 10, 11, 12, 13...

Lehalkítani.

B a l: Számolja a szíve dobbanását. Ne szakítsd félbe!

J o b b (a mikrofonba: valamivel hangosabban suttog): „Szíve dobbanását? Ez, kedves barátom, azt latolgatja, hogyan tudna megszabadulni! Miféle szív? Meg akar puhítani bennünket sápadt arcával. Te már felültél neki, de én nem. Ismerem én már ezt a trükköt!”

Ismét az előbbi hangtér

B a l: Trükknek mondtad, hogy reszket egy ember, aki önmagával fogadott, hogy legalább még háromszázig elszámolhat... Újra megfogtad a tollat, s a papír fölé hajoltál.

Hangtér-változás: nagyobb terem, a háttérben zsongás.

B a l (suttogva): „Legalább most remegjél! Hát csakugyan képtelen vagy remegni? Remegned kellene, és olyan nyugodt vagy, mintha csak rossz jegyet adnál egy diáknak.”

J o b b (suttogva): „Nincs miért remegnem. Kötelességemet végzem.”

Ismét az előbbi hangtér.

B a l: És írni kezdted. Lassan, nyugodtan, gyöngybetűkkel leírtad a te jólismert H-betűdet, az erőszakos, gyilkos halál első betűjét.

Hangtér-változás: nagyobb terem, a háttérben zsongás.

B a l (erősebben suttog a mikrofonba): „Ide figyelj! Ne írd! Nem hallod? Nem hallod, hogy számol?”

Vádlott (szomorú zenével kísért visszhang — most gyorsabban számol, mint az előbb): 87, 88, 89, 90, 91...

Lehalkítani.

Bal: Mennyire siet, hogy eljusson a háromszázig. Ne szakítsd félbe!

Jobb (a mikrofonba): Félbe kell szakítanom!

Bal (a mikrofonba): Miért kell félbeszakítanod? Úgyis abba fogja hagyni. Senki se tud a végtelenségig számolni. Ez csak számbeli különbség. Egészen jelentéktelen különbség a végtelenségben."

Jobb: Számunkra igenis jelentős. (Gúnyosan.) Mi nem a végtelenségben élünk. (Öntelten, határozottan.) Mi a földön élünk.

Bal: Éppen azért, mert a földön élsz, mert csak öt ujjad van, néha még annyi se, hagyd meg a kezeit, nem vétettek neked semmit. Nem a kéz beszélt, hanem a nyelv.

Jobb: Mind a kettő beszélt: a kéz is, a nyelv is! Ő beszélt, teljes valóságában!

Bal: A kéz is beszél? Nem, ez lehetetlen. Hazudsz! A kéz nem beszél. Nézd, milyen ijedtek és ártatlanok a kezei, milyen görcsösen szorongatják egymást az utolsó ölelésben. Búcsúzkodnak. Visszaemlékeznek gyermekkorukra és sírnak. Visszaemlékeznek a játékokra, szétvert játékszerekre, madarakra, parittyákra és bevert ablakokra, kiömlött tintára, ollóra, sárkányra és a körmük feketéjére. Hagyjad a kezeket. Tépnéd ki inkább a nyelvét, mint a gyerekek, aki csúnya szavakat beszél, de a kezét nem bánts. A kezek ártatlanok."

Vádlott (szomorú zenével kísért visszhang: még gyorsabban számol): 153, 154, 155, 156, 157...

Lehalkítani.

Jobb: Ártatlanok? Bolond vagy! De még mennyire bűnösök a kezek!

Bal: Bűnösök a kezek? Hát nem a nyelv beszélt?

Jobb: De igen. De amit a nyelv mondott, azt a kezek jóváhagyták.

Bal: Jóváhagyták? Hogyan?

Jobb: Hogyan? Hogyan?! Fel kellett volna lázadniok ellene, vissza kellett volna tolni a nyelvet a szájba és vigyázni, hogy ne lefetyeljen. Egyszóval: be kellett volna fogniok a pofá-

ját! De a kezek alattomosan behúzódtak a zsebbe. Szóval, egyetértettek!

Bal: Egyetértettek, mivel?

Jobb: A sértegetésekkel!

Bal: És kit sértejt meg?

Jobb: A becsületünket!

Bal: Úgy? A becsületet? Ezt itt a karodon?

Jobb: A karomon? Mi van a karomon?

Bal: A becsület.

Jobb: A becsület a karomon?

Bal: Talán szégyen az, amit a karodon hordasz? Ezek a tüzes nyilak, az a bomba, ez a vesszőnyaláb baltával és ez a horogkereszt, ez szégyen talán?

Jobb: Nem. Az becsület!

Bal: Na, látod: becsület a karodon! És Ő ezt a becsületet megsértette. Azt mondta, hogy eleve van a nyilacsúkból és bombákból, a baltákból és keresztkekből: mindenképp eleve van!

Jobb: Na és? Ez semmi?

Bal: Semmi.

Jobb: Valakinek a becsületébe gázolni, semmi?

Bal: Semmi. Mert a te becsületednek van nyila, bombája és baltája, még keresztje is, az övének meg egy lyukas garasa sincs.

Jobb: Neki is van becsülete?

Bal: Miért ne lenne? Neki talán nem lehet becsülete?

Jobb: Nem lehet!

Bal: Persze, a tiéd mindenesetre láthatóbb. Felűnő helyen van, arannyal és selyemmel hímezték, dőlőföven parádézik a városban, kihívóan viselkedik, az övé meg a szobában sétál, fogolyként rohagál a házban, mint az őrült, felkapaszkodik a padlásra, felmegy a háztetőre és szeretné beleordítani a világba a sérelmét...

Vádlott (az előbbi akusztika: még gyorsabban számol): 234, 235, 236, 237...

Lehalkítani.

Jobb: Sérelmét?

Bal: Sérelmét, amit a te Selymed és Aranyod okozott neki. De mindez: néhány elharapott szó és egy lyukas garas.

Jobb (keményen, fenyegetően): Isten bizony, te is gyanús vagy nekem!

Bal: Gyanús? Az igaz, hogy én is tartok egy lyukas garast a zsebemben, de csak irigységből. Ez különben, úgy

látszik, szerencsét hoz neked, mint az akasztott ember kötele. Vigyázz tehát a garasomra, mint a becsületedre. (Határozottan) Most pedig kezdjük! A vesszőnyalábos balta és a horogkereszt nevében, írjad! Öld meg a kezeit! Ha becsületérzés lett volna benne, nem mutat fügét. Igazad van! Nem foglak meggátolni!

V á d l o t t (az előbbi akusztika): 292, 293, 294, 295, 296...

Lehalkítani. Ismét a régi hangtér.

B a l: Még háromszázig se számolhatott, mert te már a H-betűhöz hozzáírtad a Halált jelentő négy betűt. A szemed se rebbent.

Rövid szünet.

B a l: Még azon az estén — meg se mosakodtál — kócoltad selymes haját, simogattad az arcát és ujjaid remegtek a szerelemtől. Ugyanazok az ujjak, melyek reggel képtelenek voltak megremegni a haláltól, este reszkettek a szerelemtől. Ki mondja, hogy a szerelem nem erősebb a halálnál? Kiváltképp a magunk szerelme erősebb a más halálánál!

J o b b: Minek beszélsz a szerelemről? Te nem tudod, mi a szerelem. Első érintkezés, amikor az ujjak keresik egymást a sötétben és egyszerűen egymáshoz érnek és úgy reszketnek, mintha két árammal telt villanyvezetékhez értek volna...

B a l: Igen. És röpködnek a szikrák. Rövidzárlat és sötétség. És vége a szerelemnek. És aztán? Becsület? Kótelesség? Balta? Bomba? Aranytöltőtoll, amelyből a halál csöpög?

J o b b: Szeszélyes vagy és bolond!

B a l: Te meg értelmes és bölcs! Engedj el!

J o b b: Mi bajod? Mit bolondozol? Ne csinálj botrányt az utcán!

B a l: Engedj el! Nem akarok többé vedleni!

J o b b: Hát kivel akarsz lenni? A lábakkal?

B a l: Ha mindjárt a lábakkal is! Azok legalább tisztességesek! Tisztességesek, mint a lovak.

J o b b: Igen. És buták, mint a lovak. Csak jární tudnak és terhet vontatni. Nem tarthatsz velük. Te mégis kéz vagy!

B a l: Nem vagyok kéz, és nem is akárok az lenni! Szégyellem magam, hogy kéz vagyok!

J o b b: Mi szeretnél lenni? Mellső láb talán?

B a l: Akármí, csak kéz nem!

J o b b: Mégis kéz vagy, mint én.

B a l: Mint te?! Soha! Engedj el!

I.: És a bal kirántja magát a jobb öléléséből...

II.: behúzódik a zsebbe, babrál

III.: mintha keresne valamit,

II.: de nem talál semmit, mert nem is keresett semmit.

IV.: Dühös volt.

III.: Előbújik... dacosan lóg oldalt és idegesen játszik az ujjáival.

II.: A jobb hátul marad, üresen és szórakozottan. Aztán rándul egyet, megmozdítja a hüvelykujját, oldalra csúszik és kísérni kezdi a léptek ütemét.

I.: Látom, hogy haragban vannak, de nem hiszek a haragjukban.

II.: Olyanok, mint az állat- vagy növény-szimbiózis.

III.: Kéz kezét mos.

IV.: Igaza volt a jobbnak!

I.: Egyik olyan, mint a másik, de mégis: mind a kettő kéz.

Rövid szünet.

II.: Egy kisfiú és egy kislány tart feljüket. Fogják egymás kezét és csa-csoznak. De a kezek előtt elhallgatnak, mint a tücsök, ha ember közeledik feléje.

III.: Elengedik egymás kezét, szétválnak. A kislány a jobbkéz mellett halad el csendben, mintha valami hibát követett volna el. A jobb megsimogatja a kislány vörös haját.

II.: A kislány hálásan tekint rá.

IV.: A kisfiú a balkéz mellett halad el, bátran. Szemtelenül végigméri, mintha az útjában állna.

III.: A bal ügyetlenül megfricskázza a gyerek orrát.

IV.: A kisfiú ráköp.

I.: a bal ösztönösen felemelkedik és tréfásan a gyerek feje fölé lendül, mintha legyet akarna fogni.

IV.: De a jobb a magasba lendül és arcul üti a gyereket.

I.: A gyerek felsikolt.

B a l: Miért bántottad a gyereket?

J o b b: Azért, mert rádköpött!

B a l: Engem köpött le, nem tégedet!

J o b b: Téged vagy engem, mindegy. Nem engedem meg, hogy ránk köpjenek!

Bal: Megfricskáztam az orrát.
 Jobb: S ezért mindjárt köpni kell?
 Bal: Lehet, hogy fájt neki. Ügyetlen voltam...
 Jobb: Képzelem... Mindegy, akkor se szabad senkit leköpni! Ez illetlenség!
 Bal: És valakinek az orrára ütni nem illetlenség?
 Jobb: Nem ütötted, hanem csak megfricskáztad az orrát: ez nem ugyanaz. Különben se haraptad le az orrát.
 Bal: Nekem se esett le a gyűrű az ujjamról, hogy rámköpött.
 Jobb: Leköpni valakit, a legnagyobb sértés!
 Bal: Becsületsértés?
 Jobb (*végső türelemmel*): Igen, becsületsértés!
 I.: De a gyerek ordított a csattanós sérelem miatt.
 Gyerek: Ta-ta-a-a... Ma-ma-a-a...
 Jobb (*csodálkozva*): Nézd csak a rossz kölykét, hogy ordítzik! (A *balhoz*.) Gyere, majd megtöröllek.
 Bal: Nem kell. Már megtöröltem magam.
 Jobb: Tudom, a nadrágban.
 Bal: Nem a nadrágban, hanem a kabátban! — Vigyázz, jön az apja!
 Apa (*türtőztetve*): Miért bántotta a fiamat?
 Jobb (*kihívóan*): Mert szemtelen és neveletlen.
 Apa (*sértődötten*): Mit csinált?
 Jobb (*indulatosan*): Mit? Leköpött!
 Bal: Nem téged, hanem engem.
 Jobb (*erélyesen*): Mindegy, leköpött bennünket!
 Apa: Köpött, csak úgy minden ok nélkül?
 Gyerek (*sírva*): Nem igaz, tata. Ez itt előbb az orromba ütött...
 Jobb: Egy kicsit megfricskázta az orrát, ő meg mindjárt ráköpött.
 Apa (*dühösen, ordít*): Igaza volt. Én is rátok köpök! (*Köpés.*) Gyilkosok!
 I.: A jobb felemelkedik, teljes erővel a magasba lendül,
 II.: az apa elhárítja az ütést,
 III.: meglendül és elkapja a jobbkez hüvelykujját.
 IV.: A jobbkez feljajdul
 I.: ekkor a bal is fölemelkedik
 II.: és megragadja az apa torkát.
 III.: A jobbnak több se kellett:
 IV.: Üssed!
 I.: A jobbkez ökölbe szorul. Üti-veri az apa arcát,
 II.: Az apának megered a vére.

III.: Vér csorog a balkézen.
 IV.: Véres emberi arc.
 III.: És két véres kéz.
 I.: A kislány felsikolt...
 II.: odafut, hogy kezével felfogja apja vércseppeit
 III.: nehogy a földre hulljanak.
 IV.: A kislány odaugrik
 I.: elkapja a balkezet és mélyen a húzába harap.
 II.: A bal felüvölt a fájdalomtól. Elengedi az apát.
 III.: Az apa megszökik...
 IV.: legyőzötten.
 I.: Remeg a térde
 II.: szügyelli magát a gyerekei előtt.
 III.: A gyerek elengedi a balkezet.
 I.: Az fejbevágja.
 II.: A gyerek hősiezen viseli el az ütést.
 III. Ekkor a Lábak, a szófogadó lovak az apa után erednek.
 I.: De a gyerek a Lábak elé veti magát
 II.: Nem azért, hogy kegyelmet kérjen
 III.: Hanem, hogy megijessze a lovakat,
 II.: hogy felbukjanak.
 IV. És a balkéz is, a jobbkez is elterül a kövezeten.
 I.: Két véres kéz hever az úton...
 II. megszégyenítve
 III.: tehetetlenül,
 IV.: mint két eldobott kesztyű.
 Bal: Átkozott kölyke!
 Jobb: Miért nem ütötted úgy meg, hogy elöntse a vér?
 Bal: Megütöttem.
 Jobb: Ügyetlenül, mint egy kezdő!
 Gyere segíts, hogy felkeljek. Úgy érzem, hogy eltört a hüvelykujjam.
 Bal: Fáj?
 Jobb: Rettenetesen.
 I.: A fal gyengéd és figyelmes.
 II.: Fölkelnek.
 III.: Két véres kéz.
 I.: Az arc rájuk köp...
 II.: hogy lemossa róluk
 III.: a vért és a földet.

Rövid szünet.

I.: Két hátratett kéz
 II.: járja a világot
 III.: Ölelkezve
 IV.: Szerelmesen
 I.: elválászthatatlanul
 II.: egymásba fonódva.
 III.: Két kéz!

Németh P. István fordítása

Tesztera napsütötte tisztásain

Visszaemlékezés egy ifjúsági találkozóra

Szimin-Boschán Magda

A füsttől kódós, keskeny teremben, a zöld asztal körül, ünnepiesen elgondolkozott, múltjukba merengő emberek szorongtak. Koros, megszurkült, elkopott, gondbamerült emberek odaadó figyelemmel vájkáltak, kutattak ifjúságuk feketén fénylő, dús termőföldjében.

Mert — meg kell ünnepelni a Pártot, a Forradalmat, s ebből a két tényezőtől összetevődő ifjúságukat: feketén fénylő, dúsán termő, az idők viharában elillant, megkopott ifjúságukat.

— Emlékeztek? Ezerkilencszáznegyvenben itt, a Fruska Gorán, Teszterán nagy ifjúsági táborozás volt — szólalt meg egy asszony. Elszokott már tőle, hogy sok ember előtt beszéljen, ügyelt hát minden szavára, hogy méltók legyenek a nagy pillanathoz. — Az ifjúságnak tudomást kell szereznie erről a nevezetes SzKOJ-vállalkozásról, az amatőrszínészek meg adják elő ugyanazt a műsort, amit annak idején ott bemutattak. — Némi gondolkozás után hozzá-

tette: — Lehet, hogy valaki még életben van azok közül a színészek közül.

Az asszony ezzel be is fejezte.

Gyakran és szívesen emlékszem vissza Teszterára, most mégis furcsa, nehéz érzés fogott el. — Lehet, hogy valaki még életben van azok közül a színészek közül — így mondta a fölszólaló asszony.

Hát persze... Élnek még, nem mind pusztultak el annak a különös színjátéknak a színészei, rendezői. Nem mindnyájan estek el a háborúban, nem is halt meg mindegyik a békében, hiszen még csak tizenkilenc esztendeje... S a teszterai színészek fiatalok, nagyon fiatalok voltak.

En is közéjük tartoztam. Ott, a zöld asztalnál azonban nem beszéltem erről, hiszen ez csak mellékes, jelentéktelen részlet volt. Hallgattam róla. De — érezték már, milyen nagyon tud fájni egy ilyen jelentéktelen, mellékes esemény?

Makszim Gorkij Éjjeli menedék-helyének harmadik felvonását tanultuk be. Más jeleneteket és szavalóköröst is terveztünk a záróünnepélyre. Mindezt elő akartuk adni, semmi sem volt sok számunkra. Úgy éreztük, hogy három hét alatt mindent betanulhatunk.

Semmit sem láttunk lehetetlennek. A félig legális és a szigorúan illegális tanulás, a terjedelmes műsor előkészítése — mindez nem jelentett nehézséget számunkra. Az ifjúság nem ismer korlátokat, csak nagy, megoldhatatlannak látszó feladatokat tart magához méltónak.

Az Éjjeli menedékhely szerepeit tanulunk tehát, s mindannyiunkat elkápráztatott a színdarab pompás szövege, szokatlan és rokonszenves, érthető és számunkra mégis érthetetlen alakjai, akiknek lelkét és a szavak mögé bújtatott tétova gondolatait az előadás egy rövid, feszült pillanatában kell fölvilágtatni, megeleveníteni.

Én Nasztya szerepét kaptam. Jó, de ostoba lány ez a Nasztya, nincs múltja és nincs jövője. Abrándozik, hogy valami szépet lopjon be életébe, a magamfajtajú emberek közé, a menedék-helyre. Es azok az emberek! A tönkrement báró, Vaszka, a tolvaj, — aki csak azért vált tolvajjává, mert soha senki sem nevezte másnak —, a kiebrudalt, szesztől cserzett belü színész, Luka, az istenes ember, aki az országot járja, emberszeretetet hirdetve, végőráit élő asszony — mind, mind, a nyomorúságos éjjeli menedékhely valamennyi ágrólszakadja szomjas lélekkel hallgatja Nasztya meséjét. Az igaz szerelemlől beszél nekik Nasztya. Mint a szélfút, a virág himbálja magát a padon, és hunyt szemmel mesél az álomlovagról, a feketezakállas, lakkcsizmás francia diákról, Gastonról, aki öngyilkos akart lenni miatta, Nasztya miatt. Valamennyien ajnározzák, védik ezt a hazug mesét, a maguk meséjét, óvják ezt a vágyálmot, a maguk vágyait, s ha valaki közbeszól, másként vélekedik, csak az irigység vezeti.

— Ostobaság! — förmed a báró egy mord pillanatában Nasztyára. — Az egészet a Végzetes szerelem című könyvben olvastad.

Nasztya magánkívül van, haragszik, megalázottan keres vigaszt és védelmet az istenes embertől.

— Istenemre, apó, úgy volt, ahogy mondom — erősködik. — Pontosan úgy, ahogy elmeséltem.

Reszkettem, valahányszor ki kellett mondanom ezeket a szavakat.

A próbákat a ház mögött, az üdezöld tisztás csücskében tartottuk. (Ebben a házban, amelynek padlóján, alomszalimán aludtunk, ma a Vöröskereszt gyermeküdülője van, s az üdezöld tisztást a nap az új nemzedék számára is fénynyel hinti be.) Az egyik próbára eljött Lidia, kikindai barátnóm is. Magas, megtermett, sárgásan sapadtarcú lány volt, orosz asszony gyermeke. Ügyszólván együtt „nöttem föl” vele a mozgalomban, de mindig vezetóm, fölöttesem volt, egy fejlel mindig magasabb nálam. Nőverem és tanítóm egy személyben, s mint az igazi tanítók, szigorúan nyilvántartotta hibáimat és gyengeségeimet. Lidia tagja volt a tábor tiukos bizottságának, vezetőségének, s mint ilyennek külön joga volt bírálatot mondani az előadásról, elsősorban rólam.

— Nem voltál elég meggyőző! — állapította meg kérelmetlen barátnóm. Komoly, ritkán mosolygó, halálsejtelmekkel teli tekintete rajtam nyugodott. Szavai igazi megróvást jelentettek számomra, éppen úgy, mint a napokban, amikor az imperializmusról tartott előadásom miatt bírált.

Nem játszottam eléggé meggyőzően? De hát, hogy is személyesíthetem volna meg hibeiben Nasztyát, a múlt és jövő nélküli lányt, akinek semmije sem maradt az életből, csak álmok és ábrándok arról, megtörténhetett volna, aminek meg kellett volna történnie? Hiszen az én nemzedékem teljes mértékben, maradéktalanul, szó szerint a jövőben élt. Mindannyian bizonyosak voltunk benne, hogy sohasem fogunk keseregni a mesebeli herceg miatt, sohasem siratjuk meg meddön elfutott éveinket, és sohasem bizonykodunk:

— Istenemre, apó, úgy volt, ahogy mondom. Pontosan úgy, ahogy elmeséltem!

Álmondozóknak mondtak, s ezért bízták rám Nasztya szerepét. Nasztya, szegény jó Nasztyenka azonban csak arról álmodozott, ami *nem volt*. (Pokoli szójáték incselkedik velem: azt lehetne mondani, hogy Nasztyával szemben én meg arról ábrándoztam, ami *nem lesz*! Pedig hiszem, hogy nem így van, hogy álmaink nem voltak hiábavalók, nem leszünk kénytelenek hazudni, s a hazugság nem mindig lesz kellemesebb az igazságnál.)

Es még jobban igyekeztem, hogy a jövődőről szőtt álmok nevében hibeiben tolmácsoljam Nasztya nyomorúságos ábrándjait.

Az előadás napján a házmögötti zöld tisztás tarkállott a sok embertől. A sebtében összetakolt színpad előtt nemcsak a tábor fiataljai ütek — voltak vagy ötvenen, talán még többen —, sokan eljöttek a környékbeliek közül is. A környező szeremségi talvak ifjúsága egy-kettőre tisztaban volt vele, hogy kik, mik vagyunk. Gyakran és szívesen főkerestek pennünket. Voltak vendégeink Noviszádról, az egész Vajdaságból, az egy napig tartó SzKOJ-értekezlet részvevői mind eljöttek. Amennyire vissza tudok emlékezni, mindannyian a földön ütek. Sokan voltak, megszámlálhatatlanul sok szem nézte a színpadon elétté változó színjátékokat.

Es hogy játszottunk! Lukát, az istenes embert, akinek szívébe van vésve a Torveny, egy beográdi egyetemi hallgató alakította. Halkszavú, melegszívű, átható pillantású fiatalember volt, a színpadon teljesen átalakult, Lukává lett. Szasa (Grujić?) is diák volt, a Beogradban tanuló vajdasági diákok menzáján ette a szűkös kosztot. Az örökké jókedvű, nagy darab fiatalember pompásan alakította Vaszja tolvajt. Színpadi szerelmét — egy kicsit az életben is szerelmes volt belé — Olga, a tábor szépe játszotta. A hosszú befont hajjú lány a próbákon kissé kényeskedve rimánkodott, hogy a befejező jelenetet ne kelljen főnhangon elmondania, most azonban hátborzongató erővel sikoltotta: „Jó emberek... hallgassatok meg!...” S a környező dombok és erdők vádlón verték vissza csengő hangját: „Jó emberek... hallgassatok meg...”

Amikor az ünnepi előadás végén Luka „apó” kivezetet a színpadról, teli volt a szemem igazi könnyel. Megsimogatta a hajamat, úgy mondta:

— Különös lány vagy... de nagyszerű voltál ma! Csupa melegség. Így kell játszani...

Tesztera. Sokunknak egészen bizonyosan egész életre szóló élményt jelentett. Merész elgondolás volt ez a SzKOJ-táborozás. Ma, tizenkilenc év elmúltával azt is tudom, kié volt az a bátor elképzelés. Fölhasználva az előző évben szerzett tapasztalatokat, amikor a beocsini kolostor közelében első ízben gyülekezett össze hosszabb együttes tartózkodásra Vajdaság haladó ifjúsága, a teszterai táborozást elsősorban Sonja Marinković szervezte. (Minél gyakrabban, minél többször lapozgatok a megsárgult papírok között, annál többször

találkozom a nevével, s mind gyakrabban fedezem föl a noviszádi és a vajdasági vállalkozásokkal kapcsolatban. Halk, szerény, derűs szavai, határozott gondolatai és biztos keze rejlik történelmünk legújabb időszakának sok nagy eseménye mögött.) A szervezők között volt Mika Pavlović, a SzKOJ kerületi bizottságának akkori titkára, (ma orvos), a SzKOJ tartományi vezetőségének ma már legendás tagjai: Djordje Zličić, a Petrov-fivérek és mások. Közéjük tartozott Lídia Aldan, kinkindai barátnőm is. Róla már elmondtam, hogy tagja volt a tábor illegális bizottságának. Mert volt a tábornok hivatalos, félig-medig legális vezetősége is, amely a Fruska Gora turistaegyesület ifjúsági csoportjának cégére alatt működött. A csoport élén azokban az években Branko Bajić, a háború előtti haladószellemű mozgalom egyik legjobb eszű szervezője állt. A turistaegyesületben élvezett tekintélyének köszönhető, hogy sikerült törvényes, a hatóságnak is meg a Pártnak is megfelelő módon megszervezni a teszterai táborozást, s ezen a tenyérnyi „szabad területen” megtarthattuk Vajdaság leglátogatottabb és legeredményesebb SzKOJ-tanfolyamát.

A noviszádi fiatalok egy csoportja — legtöbbször a műszaki középiskola tanulói közül került ki — két-három héttel előbb már a Teszterán volt. (Ebben az iskolában egyébként erős SzKOJ-aktív tevékenykedett, s abban az évben éhségstrájkot is szerveztek.) Azért küldték őket előre, hogy előkészítsék a vajdasági fiatalok táborozását. Közöttük volt Živko Radisavljević, a SzKOJ helyi bizottságának akkori titkára — ma pilóta. Tagja volt ennek a csoportnak Boško Palkovljević Pinki, a későbbi néphős, a Protić-fivérek: Boško és Milorad, két nyakigláb fiatalember, olyan hosszú kezekkel és lábakkal, amilyeneket a mai modern szobrok „viselnek”.

A „rohamcsapat” egészen rövid idő alatt is nagyszerű munkát végzett. A teszterai tavat megtisztogatták a nád-tól, iszaptól, hínártól, tiszta vizet vezettek bele, s a tavon átfolyó kis patak esésénél villanytelepet szereltek föl. Sajátkezűleg, fából faragták a turbinát, maguk eskábálták össze a dinamót is, és bevezették az áramot a két, akkor még elhagyatott turistaházba, jövendő otthonunkba. A vízesés alján, egy nyirkos, de romantikus zugban temérdek csapat szereltek föl, hogy reggeli mosakodáskor mindenki idejében sorra kerülhessen, senkinek se kelljen várakoz-

nia, időt vesztegetnie, s minden percet fölhasználhassunk.

Mi már a készre érkeztünk.

1940. augusztusa volt.

En még el is késtem egy kicsit. El — amiatt a 150 dinár miatt, amit a Fruska Gora turistaegyesület csekk-számlájára kellett befizetnem a háromheti ellátásért. Életemben először kérttem erélyes hangon pénzt édesapámtól, pedig tudtam, hogy nincs neki.

— Ha valakinek a hegyek közé kell mennie, az nem te vagy, hanem Pali — szomorodott el apám.

Pali, a legkisebb öcsém, gyerekkori asztmában szenvedett, és már tíz év óta várta — kedves, sovány arcával, s a megerőltető köhögéstől elformátlanodott mellkasával —, hogy a tengerre mehessen. Erre azonban tíz éven át sem jutott pénz, és — természetesen — arra sem, hogy mi nyaralni mehessünk. (Az én Palikám a következő tíz esztendő alatt sem látta meg a tengert, de az auschwitzi gázkamrákat igen. Még ma is, nem egyszer, megtörténik velem, hogy valami fájdalmas ösztönösséggel próbálok helyette, a magam mellkasával lélegzeni, levegőt gyűjteni, számára azonban levegő sem, tenger sem maradt...)

Igen ám, de én meghívót kaptam a táborozásra! Messze Kikindáról érkezett Csúrogra az üzenet, hogy biztosan elvárnak, és tudtam, hogy ott találok elvtársaimat. El akartam hát menni, szerettem volna kikerülni szürke hétköznapijaim mindig poros környezetéből. Határozottan álltam apám előtt.

— Ha a föld alól is, elő kell teremtenünk azt a pénzt! — mondtam emelt hangon, mégis szégyenkezve. Apám az ajkába harapott, s csöndesen csak ennyit mondott:

— A föld alatt nem terem pénz.

Három nap múltán mégis a kezembe nyomta a 150 dinárt.

— Nem föltétlenül szükséges, hogy ismét letartóztassanak — mondotta.

Elindultam. Családom és a lappangó, de szüntelen gondok elmaradtak mögöttem. Mentem a csöppnyi szabad terület felé, a holnap emberei közé.

Az első, akivel találkoztam — a nap szinte perzselt a ház előtti tisztáson, s én lihegtem a gyors járástól, mert siettem, hogy mielőbb odaérjek —, Proka Sredojev, a kikindai gimnázium híres latinista diákja, iskolatársam volt. Hogy honnan származott a latin nyelv iránti hajlama, senki sem tudta megmondani. Parasztgyerek volt, teli gyakorlati érzékkel. Gyerekkori pajtásai

között érezte magát legjobban, a falujabeli parasztfiúk között, akiket egytől egyig beszervezett a mozgalomba. Lehet, hogy csak az önérzete készítette rá, hogy a legjobb latinista legyen, mert akárvánk minden tagja kitűnt valamiben. Ők tudták legjobban a számtant, az irodalmat, és közülük kerültek ki a legjobb repülőgép-modellezők. Proka sem akart lemaradni. Egyébként annak idején velem együtt tartóztatták le, s velem együtt tett magánérettségét a becskerekai gimnáziumban. Hangos örömmel, hátizsákostól ölelt magához, ugyanakkor azonban gyanakodva végigmért:

— Már aggódtunk miattad! Miért kés-tél el? Mindig valami bonyodalomnak kell lenni körülötted.

Nem akartam megmondani neki, hogy a pénz miatt késtem, mert összeszidott volna, hogy nem fordultam hozzájuk, SzKOJ-aktívánkhoz. Én azonban már amiatt is röstelkedtem, hogy érettségi bizonyítványomat az ő pénzükön váltottam ki, s hallani sem akartam többé holmiféle „támogatásról”.

Így azután újra abban maradt a dolog, hogy körülöttem mindig valami bonyodalomnak kell lennie. (Így volt ez később is, mindig voltak körülöttem bonyodalmak, a különbség „csak” az volt, hogy ekkor már nem bocsátották meg nekem ezeket a zavarokat, mint annak idején a kikindai gimnázium SzKOJ-aktívája.)

Hátizsákomat a szalmára tettem, Lídia motyója mellé. Egy héttel később odakerült Fejős Kláráé is. Ő „igazolt” okokból késeit. Erősen lefogyott, és teli volt aggodalommal. (Vajdaságban — azt hiszem — nem kell elmondanom, ki volt Fejős Klára. Sok iskolát elneveztek róla, s a tanulók, kisfiúk, kislányok, gyakran fölkeresik Kikindán Klára megöszült, megöregedett édesanyját.) Bizonyára komoly oka volt az aggodalomra, én azonban úgy láttam, hogy az általános jellegű gondok mellé egészen magánjellegű bajok is társultak. Először láttam boldogtalannak és egyensúlyavesztettnek ezt az egyébként mindig derűs, tevékeny lányt. Itt, a napsütésben fürdő Teszterán azonban nem voltam hajlandó szenvedni, s arra sem voltam képes, hogy együttérezzek vele fájdalmában. Olyan meglepően szép volt minden, annyira újszerű, hogy nem sokat törődtem Klárával. Ma már tudom, hogy nem lett volna szabad így viselkednem. Egyedül maradt bajával, mint ahogyan az ember mindig magára marad, ha szerencsétlenség zúdul rá.

Élénk munka folyt Teszterán. Napközben a csoportok az erdő hűvösébe húzódva tanulták Marx politikai gazdaságtanát, a társadalom fejlődését, szerkesztették a faliújságot, és fáradoztak az esti gyűlések műsorának összeállításán.

Mégis az esték, az éjszakák voltak a legszebbek Teszterán.

Rendszerint soká, késő éjszakáig üldögéltünk a tábornőtűz körül, és énekelünk. Proka tréfás dalai — ki tudja, hol szedte őket? — és anekdotái felejthetetlenek voltak. Hangos hahotával fogadtuk őket. De komoly, ünnepélyes perceket is töltöttünk a tűz mellett. Emlékszem, egy napon egy idősebb elvtárs látogatott el hozzánk Noviszádról. Nem tudom már, ki volt, talán — így mondják — Cirpanov. A tűz mellett ülve hosszasan elbeszélgett velünk. Mindannyian hordtuk a száraz gallyat a tűzre, legtöbbször azonban a Protic-testvérek mentek rózsáért. Vendégünk elgondolkozva nézett sötétbevesző alakjuk után.

Emlézem ezeket az ifjakat — szólt meg. — Sohasem tétnelkednek. Szerettem ezt az emberfajtát, ilyenekre van szükségünk: szorgalmas emberekre, akik tudnak dolgozni. Mert nem elég ám csak dolgozni. Tudni is kell! — Súlyos, egymásba kapcsolódó két keze a térdén pihent. Hallgassatok csak ide — szötte tovább beszéde fonalát. — Egy értekezleten történt. (Nem mondta: pártértekezleten, mégis mindnyájan tudtuk, hogy erre gondol.) Azt is a hegyek között, egy kis kunyhóban tartottuk meg. Tanácskozás közben kifogytunk az eleségből. Egyik elvtársunk lelőtt egy szarvast, de nem tudtuk megnyúzni. Azaz... a legidősebb, legtekinélyesebb elvtárs vállalkozott rá. Az ember azt hihette volna, hogy soha életében nem végzett ilyen munkát. Néhány perc alatt lenyúzta a szarvas bőrét. Olyan könnyedén, szakavatottan, pontosan csinálta, hogy nem győztük csodálni. Tehát: akármit is csináltak, végeztétek jól, hozzáértéssel!

Mindnyájan elszégyelljük magunkat egy kicsit. És mindannyiunk szemében nagyra, nagyon nagyra nőtt annak a kis villanytelepnek az értéke, ott a patak alján. Most már valamennyien nagyra értékeltük a kis tó tiszta vizét, amely fölűdített bennünket a tűző délutáni napsütésben, a szabad ég alatt álló, gyalulatlan deszkákból összeácsolt ebédloasztalokat és padokat, a szinpadot és a kulisszákat, amelyek előtt Olga, a tábor szépe, kényeskedve bon-

totta le hajfonatait és eljátszotta a haragvó Natasa szerepét.

És még valami maradt meg emlékezetem mélyén a feledhetetlen teszterai éjszakákból.

A tisztás szélén, a tábor mögött állt egy kis ház. Itt volt a konyha, amelyben fölváltva segédkeztünk a főzésnél, meg egy közepes nagyságú, se kicsiny, se nagy szoba. Semmi sem volt benne, csak egy asztal, meg néhány pad. S késő éjszaka, a tábornőtűz melletti üldögélés után, amikor körbe állva élénkeltük az Internacionálét, s aludni térünk, egy kisebb csoportot, húsz-harminc fiatal — pontosan már nem tudom hányat — a házba szólítottak. A padokon szorongva, a falhoz támaszkodva, pislákoló gyertyafénynél Lenint, magát a forradalmat tanultuk. Fáradtan, kimerülten, de éberén figyeltünk minden szóra, mert abban az időben sehogyse, vagy csak nagyon kivételes esetben juthattunk Lenin műveihez. Nem tudom már, melyik munkájából olvastak föl, melyik gondolatát tettük mérlegre, csupán az asztal körülvevő alakokra emlékszem, erre a különös, zsúfolt éjszakai képre.

A könyveket egyébként Sonja hagyta itt számunkra. Napközben békésen heverték a kis hegyi házikó küszöbe alatt. Sonja csak néhány napot töltött Teszterán, miután mindent elrendezett, magunkra hagyott bennünket. Indulás előtt odaszólt Mika Pavlovićnak:

— Mika, mostantól kezdve te viseled gondját a csoportnak!

És Mika át is vette a gondoskodást. Nem volt sok dolga velünk — ő maga is ezt mondja —, ment a dolog a megszokott kerékvágásban, meg hát fegyelmezettek voltunk. S a könyvek, amelyeket Sonja itthagyt nekünk, éjszaka megéledtek, különös tevékenységbe kezdtek.

Emlékszem, egy éjjel Braca Petrov is eljött hozzánk. Én magam nem ismertem. Olyan meggyőző erővel beszélt azonban, szavai olyan egyéniségről tanúszkodtak, hogy később, a szalmán fekve, nem álltam meg, nekibátorodtam, és megkérdeztem Lídiát, ki ez az ember.

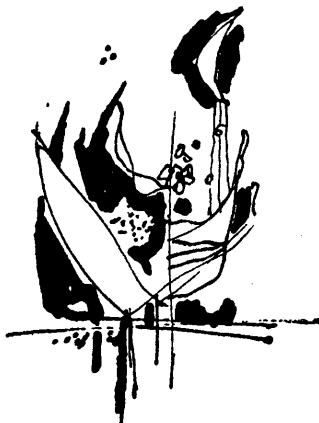
— Igazán csodálkoztam rajtad! — válaszolta, és elfordult tőlem. Én azonban később, egy év múlva, meg tudtam ennek a sápadtképzű, finom, nemesarcú, fiatalembernek a nevét, aki felejthetetlen benyomást tett a teszterai fiatalokra. Némán, feszült figyelemmel hallgattuk, s ő a fal tövében, a földön ülve, a gyertya pisla fényében a szokottnál is sápadtabban, beszélt, egyre beszélt,

s fejét a falnak döntve csak időnként tartott pihenőt. A táborozás utolsó napján, az erdőben, nem messze a tisztásunktól, SzKOJ-értekezletet tartottunk. Sok küldött vett részt. (Előttük mutattuk be az Éjjeli menedékhely harmadik felvonását.) Arról esett legtöbb szó, hogy fokozni kell a munkát falun. Ekkor mondta Braca Petrov ezeket a számomra feledhetetlen szavakat:

— Beszéljetek, magyarázzatok mindenütt, mindenkinek. Ne fukarkodjatok a szavakkal. Ha ma nem, hát holnap, ha nem holnap, akkor egy év múlva, vagy tíz év múlva azt mondják majd az emberek: igazatok volt.

Elesett. Sokan elesetek.

Szív kell hozzá, hogy elviselje, ész, hogy fölfoghassa, miért estek el ezek az emberek, miért esett el annyi nagyszerű ember.

Szocialista realizmus?

Sveta Lukić

I.

I dővel valóságos lista állt össze a Szovjetunióban azokból az irodalmi művekből, amelyeket szocialista realistáknak ismertek el. A névsorból hiányzik egész sor alkotó — a forradalom úgynevezett „útitársai” —, akikre ráfógták, hogy dekadensek, a kispolgári ösztönszerűség képviselői, ellenforradalmárok, egyszóval ellenségek. Sőt még mi jugoszlávok is, jóllehet bíráltuk a szocialista realizmus tanait, elég sokáig felültünk ennek a szigorú listának. Ha később meg is értettük, hogy Pilnyák *Nincstelen Éve*, Bábely *Lovas Hadserege* s az elátkozott „októberi irónemzedék” egész halom prózai és verses töredéke nagy *művészi érték*, még nem mindig domborítottuk ki e művek kivételes *jellegét*. Pedig kétségtelenül rendkívüli módon fejezik ki azokat az új tartalmakat, amelyeket 1917 októbere

hozott magával. Mindenekelőtt két mozzanat: a közösség, illetve a tömeg, a forradalom hordozója, az a rendkívüli erő, amely több mint egyének összeszámolható gyülekezete és több, mint az egyes ember tudata társadalmi lényéről, valami szoros kölcsönhatás és együttthatás, személyfölötti és csaknem személytelen; továbbá a forradalmi történések ritmusa, amely csupa nem várt görcs, haláltorlódás, általában — fordulat.

Ezek a félredobott „útitárs” írók — épp azzal, hogy a forradalmat irodalmi világuk közös központjába helyezték — Majakovszkijjal és Blokkal együtt a világirodalom története szempontjából igen jelentős dolgokat hoztak magukkal. Fenntartás nélkül szakítottak az isteni fátumként fellépő sorssal (amely a görög tragédiák óta egészen századunkig uralkodott); az a sors, amelyet ők a Forradalomban megtestesülve láttak, drasztikusan felkorbácsolt és az

egyénnel szemben könyörtelen volt ugyan, de ismét földönjáró és emberi. S ami még fontosabb, a klasszikus kivételes egyéniség helyett, amely — úgy gondolták — a legplasztikusabban fejezi ki a kort, illetve az író valamelyik nagy igazságát, itt egészen másfajta „hősöket” találunk — egész tarka embercsoportot, egy egész társadalmi állapotot, közvéleményt, stb. Az így komponált irodalmi művet a felületes szemlélő szétfolyónak találhatja; pedig voltaképpen csak kevésbé fokozatosan bontakozik ki, mint a klisszikus irodalomban, s mégsem hat zavarosnak, sem töredékesnek — ez az „útitárs” irodalomnak még egy eredeti vonása.

Az új irodalmi kifejezésért folytatott harcban — amelyet Nyugat-Európa legnagyobb alkotói valamivel előbb kezdtek el és a maguk módján vívtak tovább — ez az új szovjet irodalom történelmi győzelmet aratott. Eredményei, amelyek közül csak néhány legalapvetőbbet említettem meg, teljesen új és nem sejtett távlatokat nyitottak meg. Ebből a szempontból bizonyos előnye is van a nyugat-európai modern irodalom fölött: az utóbbinak mégiscsak az új feladatul, hogy egy társadalom és kultúra alkonyát jelölje (természetesen, ragyogó alkonyát, amelynek sugarai nem hunynak ki nyom és folytatás nélkül).

A szovjet kritikusok és teoretikusok ezzel szemben azt állítják, hogy a legtöbb „útitárs” alkotása meg nem engedhető módon eltorzítja Október, a polgárháború és a szovjetunióbeli szocialista építés történelmi képét. Ez áll is annyiban, hogy nincs irodalmi mű, amely maradéktalanul feltárhatná még egy sokkal kisebbszűrése társadalmi jelenség egész mérhetetlen mélységét sem, nemhogy egy ilyen roppant méretű és egyedülálló eseményét, amilyen az első szocialista forradalom a világon. Legyen igazuk a szocialista realizmus védelmezőinek: az „útitársaknál” feltehetjük az igazi politikai reakciósság, maradi világnézet és más effélék sötét pillanatait. De ezek mellékes apróságok ahhoz képest, ami művészetükben a fő: — a döntő, forradalmi korszak bizonyos lényeges vonásainak művészi elmélyítéséhez, feltáráshoz képest, ami ezeknek az íróknak valóban, szövegeik vérel és húsával sikerült. Az a valóság, amelyet ők alkottak meg, távol áll a puszta kinyilatkoztatásoktól és holmi tiszta, tudomisény mennyire osztályöntudatos szándékok tanúsításától, de mégis hitelesen, meggyőzően történelmi ösz-

szehasonlítások nélkül is megállja a helyét. Ezt bizonyítja végső fokon műveik átfogó esztétikai elemzése is, aminek megbízhatóságát az azóta eltelt idő távlata szavatolja.

Ha a szocialista realizmus elméletileg abból a nagy vonalokban kétségtelesen helytálló analógiából indul ki, hogy az új társadalomnak új irodalom felel meg, akkor a mi „útitársaink” is szellemükben kifejezetten szocialista-realista műveket alkottak, meghozzá a legmagasabb művészi színvonalon. Azok után, amiket fentebb mondtunk, ez a megállapítás már nem hangzik olyan paradoxálisan. Inkább abban van az ellentmondás, hogy a szovjet irodalmi elmélet és gyakorlat sajnos máig sem élt ezekkel az értékes, már kész tapasztalatokkal, hanem az „útitárs” írókat a szó szoros értelmében kiirtották, könyveikkel együtt indexre tették, elfelejtették s mindmáig nem rehabilitálták. A szocialista realizmus, az esztétikával és a tudománnyal nemigen összeférhető okoktól vezérelve tulságosan leszűkítette kereteit. Ennek a rostáló szempontnak az volt az eredeti célja, hogy elítéljen bizonyos művészeti irányokat (mert nem felelnek meg bizonyos ideológiai és politikai normáknak) — de közben a művészi valedörök, sőt maga a művészet ellen fordult. Végső fokon, egy *művészeti* elmélet és program velejéig megtagadta önmagát.

*

Lám, közvetve már belevágtunk a szocialista realizmus elméleti részébe is. Nem éppen könnyű munka nyomom követni a szocialista realizmus eszméinek alakulását, sehol sem szerezhető be a szükséges könyvek és kiadványok: nyugaton kommunistáknak minősültek és ellenségesen szemet hunytak fölöttük, keleten pedig Sztalinék szándékosan elsikkasztották őket. Annyi azonban bizonyos, hogy ez az elmélet nem a harmincas években, illetve Makszim Gorkij ismert beszámolójával keletkezett. Egy egész évtizeddel előbb már heves szócátták folytak arról a kérdéstről, milyennek kell lennie a proletár társadalom új, forradalmi művészetének. Az egyik pártkongresszus állást is foglalt, a CK meghozta a határozatokat. Úgy látszik, 1924 és 1925 nagy fordulópont volt. Kicsiben jól megvilágítja mindezt a leningrádi Zvezda folyóiratban fellángolt vita, amely később kicsapott a folyóirat hasábjairól és anyagát külön könyvben is kiadták „A proleta-

riátus és az irodalom” címmel. A központi, gyakorlati kérdést — amelyre az októberi írók műveikben már megadták a választ — meghatározott elméleti és történelmi-kritikai síkon vetették fel. A logikai sorrendet így állíthatnánk föl: 1. a művészet általános értelme és célja; 2. lehetséges-e olyan proletár kultúra és művészet, amely pontos képet ad a proletár társadalomról; 3. ki termelje ezt az új művészetet — az „útitársak” vagy a „proletár” írók; 4. hogyan szervezzék meg fejlődését, mely irányzatokat támogassanak — mi a Párt szerepe mindebben. Igen érdekes vélemények hangzottak el. Abban a csoportban például, amely azt követelte, hogy kizárólag a burzsoá befolyásoktól teljesen mentes „tisztá” proletárokat jogsítsák fel a proletár korszak művészetének megteremtésére — valami Szerij odáig ment, hogy indítványozta: azzal a pénzzel, amelyet különféle gyánús „útitárs” könyvek kiadására pazarolnak, inkább támogassák a gyári önképzőköröket, s egy millió rubellel pillanatanként száz meg száz Lidia Szejfulinát és hasonló Pilnyákat meg Bábelyt „állíthatnak elő”. Bizonyos Lelevicsnél (aki a Őrség szélsőséges irodalmi csoportja nevében beszélt) egész „elméletet” találunk: szerinte a művészettel „érzelmileg meg kell fertőzni a tömegeket”, azaz az élő élet helyett lenyűgöző fikciókat tárni eléje, feltéve, hogy ezek a fikciók a szerző meghatározott eszmei céljainak szolgálatában állnak. Hogy ezek nem véletlen agysziporkák, bizonyítja Mihail Levidov, az úgynevezett tárgyilagossá, vagyis „formális kritikai módszer” képviselője. Ő ugyanis leszögezte (már akkor!), hogy a szovjet irodalom rohamosan „ideológiával” lakkozott emlékirat-irodalommá és felszínes kaland-irodalommá süllyed, s mindjárt meg is kérdi, hová vezet majd mindez.

Lehet, hogy a tűzről pattant Szerij a rúd elé szaladt merész következtetéseivel, bár az ő példája is némileg megmagyarázhatja az „útitársak” áldatlan sorsát a sztalin korszakban és nem érdektelen az „értelmiségiek” irányában folytatott egész későbbi politika szempontjából sem. Annyi azonban szinte bizonyos, hogy társában, ebben a bizonyos Lelevicsben annak a szocialista realizmusnak figyelemreméltó elődjét fedezhetjük fel, amely a harmincas évek óta uralkodott el. A jövődöbéli elmélet, kezdőre valló esztétikájában, sőt naívságában, elárulta egyik tartós fogyatékoságát. Később valamivel több sikerrel leplezik majd

ezt a szépséghibát, de véglegesen eltüntetni nem bírják. A valóság fogalma, a szocialista realista tan főpillére s egyben leggyengébb pontja is.

II.

A hivatalos szovjet szocialista realizmus azt követeli a művésztől, hogy közvetlenebb módon szálljon síkra az új társadalmi rendszer építésében, járuljon hozzá az emberek átneveléséhez, dicsóítsa a valóság jó oldalait s építő módon bírálja a hibákat: más szóval legyen pártosabb a társadalom szolgálatában. Ez a feladat nem elítélendő; gyakorlatilag nagyon is meggyőzően bebizonyította ezt Majakovszkij, Eisenstein és sokan mások. Ám egy elmélettől jogosan elvárjuk a komolyabb szociológiai elmélyedést. Amikor valaki a művészet társadalmi osztálykötöttségét hangoztatja, nem szabad pontot tennie az ismert frázis mögé, mármint, hogy számos nagy alkotó átlépte történelmi korlátait s mintegy önmaga ellenére, annál inkább, minél jelentősebb volt, sikerült „visszatükröznie” korának leglényegesebb vonásait. A teendő vagy az, hogy konkrét elemzéssel felkutadjuk egy fontos művészeti jelenség meghatározott szociális gyökereit egészen addig, hogy a társadalom melyik rétegének vagy csoportjának érdekeit képviseli; vagy őszintén beismerjük, hogy szociológiával nem mérhető ki a szóbanforgó művészeti alkotás nemhogy összes, hanem még fő értékei sem.

Lehet, hogy ez túlságosan bonyolult feladat a művészet szociológiájának jelenlegi fokán. Mégis, egy tanításnak, amely arról igyekszik meggyőzni bennünket, hogy Marx történelmi materializmusából indul ki, ha mást nem, legalább ajánlania kellene a jelenkor művészeinek, különösen az íróknak, hogy minél szorosabban tapadjanak ennek a mi fordulópontjához ért korunknak felkavart történéseihez, mert a valóság önmagában is olyan egyedülálló prózát és költészetet teremt, amelyhez képest a művész belső világának minden invenciója pusztán gyerekjáték. Milyen jól jönne a művészet középszerű művészeinek egy ilyen tanács, amelyből megértenék, hogy mint krónikások mindenképpen többet nyújthatnak, mint ha beteges képzelődők vagy bölcselők pózába vágják magukat.

A szocialista realizmus viszont még ezt az utóbbit sem mondja ki elegendő

fenntartás nélkül ahhoz, hogy a művész ne lehessen korának végsőkéig elfogult „titkára”. Megengedhetetlen alszociológizálás!

S hogy állunk e tan filozófiai forrásával — amelyet a szocialista realizmus saját állítása szerint a dialektikus materialista tükrözés-elméletből merít? A klasszikusok óta a marxista gnószéológia túlságosan csökevényes állapotban maradt ahhoz, hogy a művészet újabb idomulások (illetve viszonylagosítás és rugalmasítás) nélkül egykönnyen elférne a keretei között. A szocialista realizmus azonban éppen erre a művelésre vállalkozik. Közben gépiesen egy látszólag egyszerű szillogizmust alkalmaz: a felismerés a valóság hű tükré; a művészet egy fajta sajátos felismerés; tehát a művészet a valóság hű tükré. A hiba nyomban észrevehető: a művészetet azonosítják a felismeréssel, nem vizsgálva meg közelebről sajátosságát — amely van akkora, hogy nem mérhető ugyanazzal a mértékkel, mint a tudományos vagy filozófiai tények, azokívül a felismerés fogalmának két különböző értelme sem tűr azonosítást. A szovjet teoretikusok következtetése szerint a művészetnek egy meglehetősen passzív reflex alárendelt szerepe jut; a valóság úgyszólván önmagától belesnyomja magát az alkotó „lelkének” puha agyagába.

Ha megállunk ennél az állításnál, egyszerűen objektivisták tannak nevezhetjük ki a szocialista realizmust. Mi azonban nem hagyjuk abba a kérdezősködést. És mi az a valóság? — hangzik következő kérdésünk. A szocialista realizmus tanának hirdetői szemrebbenés nélkül hivatkoznak Sztalinnak arra a megállapítására (bármennyire is ellenkezik az előbbi tétellel), hogy a valóság csak „az, aminek feltétele van a fejlődésre”. Ez a meghatározás eltér a klasszikus marxizmus-leninizmustól; a klasszikusoknál, még csökevényes formában megszövegezve is, kerekesebb és nagyobb valami a valóság, pluszok és mínuszok alkotják, meglehetősen szétfolyó, szabálytalanságok és véletlenek tarkítják és (tartalmilag) egyáltalán nem kell gazdagabbnak lennie valamelyik, mondjuk, művészeti „tükrözésétől”. A sztalini meghatározás torzságában felülmúlja még a lényeges vonások tükrözésének szerencsétlen tételét is, mert szűkebb, türelmetlenebb, mogorvább az étellel szemben éppúgy, mint a felismeréssel szemben.

A szubjektívizmus-objektívizmus kitaláló ellentéte áll a szocialista realizmus

elméletének központjában. Ezt az ellentétet, ha nem is kerülnek el, de legalább enyhíthetnék, ha e tan képviselői nyíltan kimondanák — számukra a valóság azonos a pártossággal, az eszmeiséggel, illetve a jelenségek szemléletének és látásának meghatározott irányszatával. Mint ahogy már említettem, még az sem ártana, ha szubjektívebb ismervekké alkotnák meg költészetüket és prózájukat, ha az művészi lényegét tekintve objektív maradna; éppúgy, mint Lelevics naív rúdelészaladása a „tömegek érzelmi megfertőzésével”. Ezzel szemben a szocialista realizmus szellemében alkotott művek valóságfestését nyilvánítják a szóbanforgó történelmi valóság lényegének; a szocialista realizmus a maga szubjektív ténybeállítását akarja rákényszeríteni a valóságra maga a valóság helyett.

Most már világosabb az is, hogy a szovjet teoretikusok nem véletlenül szedték elő az említett szillogizmust.

Igen ám, de óriási kockázatot vállal az, aki egy szigorúan szubjektív felfogást mindent átfogó, mindenre kiterjedő tárgyilagossággal próbál leplezni. Az esetleges kudarcot, amely a szocialista realizmust abban az esetben érné, ha csupán esztétikai igényei volnának, súlyosbítja e tan társadalmi, sőt erkölcsi veresége is. Nem olyan szörnyű, ha egy művészeti „credo”-ra ráütik a szubjektívizmus bélyegét — hisz az szinte szabály szerint túlzott, elméletileg inga-tag, vagy egyenesen önkényes. A szocialista realizmus azonban kikerekített esztétikának adja ki magát, a legtökéletesebb társadalmi-gazdasági képmény művészeti törvénye és programja akar lenni, tüntetően hangoztatja szociológiai és filozófiai szuperracionalizmusát. A valóságban viszont, mint minden dogma, egyetemes becsvágyával épp fordított arányban mindössze néhány általánosított, polemikusan túlzó, egymással ellentmondó, de annál makacsabbul, végkimerülésig ismételtgetett eszmét tartalmaz.

*

Még enyhébben bírálva el értékét, mint ahogy ő maga kínálja (hogy ne mondjam: követeli) — mi egyebet vonhatnánk le a szocialista realizmusból, mint hogy ez is egy fajta politikai pedagógia a művészettörténetben — és semmi több. Ami pedig elméleti részét illeti, már rég megérdemelten feledésbe merülhetett volna, ha nem veti igájába sok millió embernek, az egész úgyneve-

zett keleti tábornak nem irodalmát, nem művészetét, hanem csak — kultúráját.

Jól tudjuk, hogy ha csak azokra az irodalmi művekre szorítkozunk, amelyek szigorúan megfelelnek a szocialista realizmus tételeinek, alig akad köztük komolyabb figyelmet érdemlő alkotás. S ami sokkal szomorúbb, az, hogy ennek a tanításnak felvirágzása óta, Majakovszkij és csaknem valamennyi „útítárs” kiapadása óta, íme, a sztalinizmus teljes három évtizedén át, az ortodox szocialista realizmus keretein túl is, tehát az egész orosz irodalomban, az utóbbi másfél században nem tapasztalt aszály uralkodik Milven beszédes a sorsa korunk néhány ritka tehetségének a szovjet „útítársak” sorából, például Paszternáknak, aki az íróknak ahhoz a (cerebrális) típusához tartozik, akik az évek múlásával csak gyarapodnak érettségben és mélységben, s legjobb műveit, saines, még valamikor 1931 előtt a Vérdő oklevéllel bezárólag alkotta meg és most öreg napjaira kétszeres árat kellett fizetnie azért, hogy békében (olvast: életben) hagyják, nem úgy, mint kortársainak zömét. Szinte kényszerülünk arra, hogy az okokat a társadalmi körülményekben keressük: csak azok alakíthatták ki a Szovjetunióban a „kiválasztódásnak” ezt a torz koncepcióját.

Mit csinálnak a szó szovjet művészei s velük együtt a kritikusok és esztétikusok? — a szocializmus szovjet változatának propagálásával foglalkoznak. (Érthető, hogy ez a doktrína miért tartja magát olyan nagyon az irodalomban — a szó a propaganda lehatásosabb eszköze). E propaganda színvonalja nem valami különleges: fikciói még csak nem is szellemesek, nem is inventívek, ami pedig feltétlenül szükséges ahhoz, hogy meggyőző legyen valami. Komolykodó, komorszürke, irányzatosságában leplezetlen: usvanakkor melodramatikus; tartalmában is banális (hát még formájában és technikájában), — és mégis egy egész világot tart hatalmában! Minden világos volna ebben az aggasztó jelenségben, ha legalább azt el lehetne mondani, hogy a szocialista realizmust kizárólag ezért „veszi be” a tömegközönség, mert megfelel e közönség félízletének. Ez azonban csak bizonyos mértékig jelent útmutatást, éppúgy, mint egy másfajta, bár hasonló tény, mármint az, hogy a Szovjetunió ugyanolyan radikálisan fojtotta el saját korszerű művészetének minden fellendülését, mint ahogy a korszerű nyugati művészetet nem engedte át határain. Mert kétségtelen, hogy a klasszikus —

és nem csupán orosz — irodalmát a világon soha és sehol nem adták ki akkora példányszámban, mint ott, tehát ez az irodalom szélességben és mélységben is behatolt a tömegekbe. S habár az új művészi kifejezés iránti érzék fejlesztése tekintetében némileg konzervatíván hat is, még mindig inkább izlés-formáló, mint izlés-rontó a jelenlegi szovjet elszigeteltség adott-ságai között. A klasszikus művek és a szocialista-realista giccs hatásának párhuzamos jelenléte teljesen zavarba hozhat bennünket. Csak úgy lábálhatunk ki ebből a kavarodásból, ha eszünkbe vessük, hogy a szocialista realizmus már arra a talajra terel bennünket, ahol a művészet a politika, „a jelen pillanat” eszköze. A tömegeket talán le tudják nyugtózni ennek a művészetnek pusztán deklaratív kinyilatkoztatásai — az új világ megteremtéséről, nagyságáról és erejéről. Tegyük hozzá az inerció erejét, illetve az örökös ismétlést, a milliós példányszámokat, a jutalmakat, prémiumokat, a kritikusok dícsérő kórusát, az egész roppant kollektív sokkot, amit egyetlen hang szüntelen ismétlése idéz elő. Mondhatnánk, itt reilik valahol az egész gépezet: az, amit állandóan hangoztatnak és tömegesen terjesztenek, idővel igazi érték rangjára lép.

Az esztétikai elmélet tehát egy olyan sajátos mozzanattal, vagy inkább tünettel találkozik — amellyel eddig nem számolt. Az alábbi példa csak véletlenül nem irodalmi vonatkozású. Egy külföldinek az utóbbi években megmutatták a Tretyakov galéria modern osztályának raktárát. A mai festészeti törekvések orosz, illetve szovjet élharcosainak tucatnyi rendkívüli és ismeretlen képét látta ott, amelyek minden irányt képviseltek Candiskától Chagalle-ig. Elcsodálkozott, hogy miért nem mutatják meg ezt a kincsét a világnak, legalább időnként kiállítva őket a képtár helyiségeiben, ahol kilométerekre nyúlnak a korunk művészi csúcsteljesítményeinek kinevezett hazugoptimista, rettenetes mázolyányok. Azt válaszolták, hogy az okot ne keresse valami „felső” adminisztratív tilalomban, mert egy ilyen kiállítás első hete után a látogatók könyvét bizonyára megtöltenék a felháborodott és megbotránkozott közönség tiltakozásai s a múzeum vezetőségének akarva, nem akarva alkalmazkodnia kellene ehhez a tényhez.

Idáig jutottunk hát! Betelt a mérték, amelyről egyszer közvetve beszéltem;

azt a megállapítást kockáztatva meg, hogy egy nagy tévedés erősebb egy kis igazságnál. Valamikor a kereszténységben is más célt szolgált a művészet, a hitet és a tömegek sokkal inkább a vallásukat élték ki benne, mint esztétikai igényüket. A középkori művészet mégis túllépett vallási inspirációján és rendeltetésén, s művészi értéke miatt maradt fenn, mint az emberi szellem egyik csúcsteljesítménye. A szocialista

realizmussal nem így áll a dolog — és sajnós, semmi alapunk sincs azt hinni, hogy a jövőben másképpen lesz.

A szocialista realizmus egyetlen nagy, eredeti negatívum. S ezért komoly veszedelemnek kell tekintenünk a kultúrára nézve.

Végkövetkeztetés helyett — csak ennyit.

Ács Károly fordítása

Vízszintes hasadék

Szubjektív jegyzetek a Szerb Íróegyesület évi közgyűléséről

Ivan Ivanji

A közmondás azt mondja: Vajúdnak a hegyek, s egy kis egér születik. A hegyek ugyan nem vajúdtak, de sokan olyan lázba estek, hogy egereket láttak tőle. Erről az eseményről roppant nehéz, sőt, talán teljesen lehetetlen minden szükséges dokumentumot felsorakoztatni. A dokumentumok lajstromába be kellene iktatnunk ugyanis az úgynevezett fiatal írók valamennyi közzétett művét — tehát mind az irodalmi és nem irodalmi újságokban megjelent, mind pedig a külön könyvalakban kiadott műveket —, de emellett, vagy elsősorban, a visszautasított alkotásokat is. Dokumentumok volnának továbbá egyes csoportok írásban nem, csak szóban megfogalmazott — emberek és kávéházak szerint váltakozó — deklarációi és proklamációi, a pályázati bizottságok hétszecsétes titokként őrzött jegyzőkönyvei, a szerkesztőségek feljegyzései, és az állítólag megtörtént, de bizonyíthatatlan lekenyerezések, tárgyalások és rábeszélések is. Egy másik közmondás szerint, ahol füst van, ott tűznek is kell lennie. Annyi bizonyos, hogy a Szerb Íróegyesület február tizenötödiki évi közgyűlésén füstszag terjengett, én azonban sehogyan sem tudtam felfedezni a tüzet, sőt — bármennyire igaz is a közmondás — nem is hiszem, hogy van. Ime, miért.

Senkit sem idézhetek, gyorsírói jegyzeteim nincsenek, és nem is akarom elkérni őket az új vezetőségtől, de körülbelül az történt, hogy a titkári jelentéssel kapcsolatos vita kezdetén fiatal írók emelkedtek szólásra. Ha a „fiatal írók” adott esetben használt fogalmának közelebbi meghatározást

akarnánk adni, akkor csak annyit mondhatnánk, hogy a szóbanforgók többsége 1930 után született, s hogy valamennyien csak 1951 óta közlik írásaikat rendszeresen. Az első dátum kevésbé fontos. A második azt jelenti, hogy alkotásaik közzététele a *Svedočanstva* és a *Mladost* című folyóiratok megindítása után kezdődik, — mely utóbbiról irodalmi egünknek egyik azóta hála istennek letűnt csillaga, Bora Drenovac egykor azt mondta, hogy „gyászkeretes” — Davičo *Költészet és ellenállások* című esszéje, Vasko Popa és Miodrag Pavlović versei után —, amelyek ugyanabban a sajnos, közben szintén letűnt *Mladostban* jelentek meg —, tehát egy olyan esemény után bukkantak fel, amellyel, személyes meggyőződésem szerint, új korszak kezdődött nemcsak a szerb hanem az egész jugoszláv irodalomban is.

Az eltelt évek során annyi minden történt, hogy nekem úgy tetszik, mintha már történelmi távolság választana el bennünket ezektől az eseményektől.

Olyan írókról van tehát szó, akik nem érezték sem Zogović, sem Djilas agitpropjának irányítását, s akik nem tudják, hogy elméletileg lehetséges a bürokraták irodáiból is irányítani az irodalmat, nemcsak az írók érdekszövetkezeteiből. Azokról van szó, akik nem fogták fel, hogy a két rossz közül melyik a kisebb. Ők csak egyet látnak — azt is a nyolc esztendő prizmáján keresztül némileg elferdítve —, hogy a náluk tíz évvel idősebb nemzedék könnyebben jutott be az egyesületbe is, meg egyes elképzelt vagy létező pozíciókba is, s hogy ennek a nemzedéknek — mégha lehetetlen el-
lentmondásként hangzik is állításom — többet, de őszintébben kellett hazudnia, mint nekik.

A hazudozásról. A fiatalok és minden új örök barátjának ismert Otto Bihalji-Merin szemükre hányta ezeknek a ma még fiatal — de természetesen egyszer szintén megöregedő — íróknak, hogy hazudnak. Hazudnak azért, hogy megnyerjék egyes csoportok és érdekszövetkezetek tetszését. És azt mondta: „Csak azok maradnak meg, akik nem alkusznek, akik nem hazudtak”. Később megkísérlem megmagyarázni, miért gondolom, hogy az elmúlt nyolc-tíz esztendő bebizonyította Bihalji Merin tételét. Szavaira egy, nem kora, hanem írói múltja alapján „fiatal” író, Berislav Kosijer válaszolt. (Ez a Kosijer „pályázati író”-nak nevezi magát, mert a szerkesztőségek rendszerint elutasították, de a jelíges pályázatokon több ízben jutalmat kapott.) Megkérdezte: milyen légkörben nevelkedtek ezek a fiatal írók, kitől tanultak hazudni, kik a szellemi atyáik.

Azt hiszem, hogy itt már valóban szólni kell a hazugságok fajtáiról. Az ember néha objektíve hazudik, de szubjektíve azt hiszi, hogy igazat beszél, vagy úgy véli, hogy valami magasabbrendű cél érdekében hazudnia kell. Mi — az én nemzedékem, az a nemzedék, amely 1946 és 1949 közt kezdett írni — a kezdetben elragadtatással verseltünk a szövetségi otthonokról, traktorokról, köbméterekről, ünnepélyekről. Ezeket a költeményeket a jobb zsebünknek írtuk. Bal zsebünkben másfajta verseket őriztünk. Annak idején „jobb zsebeseb költészetet” vártak tőlünk. Csak azt. Ennyiben volt akkor könnyebb és nehezebb is. Ma legalább megvan rá a lehetőség, hogy a fiatal író ehhez vagy ahhoz a táborhoz csatlakozzék, nincs már az a rögeszme, hogy a szocializmus nevében meggyőződésed ellen kell írnod. Ennyiben nehezebb és könnyebb is ma.

A fiatalok vitáját egy törekvés hatotta át: nagyobb társadalmi érvényesülés. Alaplatannak bizonyult ugyanis — mégpedig éppen a fiatalok felszólalásaiból —, hogy nem kapnak díjakat, s nem közölhetik műveiket. Igenis, kaptak bizonyos díjakat, a folyóiratok pedig — saját szavaik szerint — nemcsak tele vannak a fiatalok írásaival, hanem — ahogy valaki meg-

jegyezte — „nem is létezhetnének a fiatalok közreműködése nélkül”. Egyes díjak — véleményem szerint ha hivatalosan nem is — afféle érdemrendek, amelyeknek odaítélésében nemcsak a figyelembe vett művek irodalmi értéke a döntő, hanem az is, hogy a szerző hosszú, szorgalmas és érdemekben gazdag múltra tekinthet e vissza. Az egyetlen konkrétan vitatott díj éppen egy viszonylag helyesen és normálisan tevékenykedő bírálóbizottság munkáját példázza. A NIN évente kiosztott díja ez, amelyet talán helytelenül „a kritika díj”-nak nevez, a közvélemény azonban igen helyesen „a NIN díj”-nak mondja. A NIN munkástanácsának megvan minden törvényes és erkölcsi joga arra, hogy kijelölje a bírálóbizottságot, s mint minden évben, az idén is öt kiváló és aktív író-kritikust jelölt ki. A bizottság összeállítását senki sem kifogásolhatta. A díjat ezúttal három szavazattal kettő ellenében Branko Ćopićnak ítelték oda és nem Miodrag Bulatovićnak, akire a másik kettő szavazott. Tekintet nélkül arra, hogy én kire szavaztam volna, nem látok jobb módot a jutalom becsületes odaítélésére. Ha ezt a rendszert nem ismerjük el, akkor mit akarunk? Követeljünk népszavazást arról, hogy kinek adják a NIN díját? Nyilvánvaló, hogy mi lenne ennek az eredménye...

A közgyűlés alatt, amelyen korom szerint — ezúttal első ízben — nem tartoztam a fiatalok közé, különféle gondolatársításaim születtek. Mindegyikem eszembe ötlött az, hogy Dušan Kostić nemzedéke közvetlenül a háború után fiatalnak számított, mi pedig meglehetősen idősnek tekintettük. Kostić akkoriban körülbelül olyan idős volt, mint én most, én pedig olyan, mint a mai legfiatalabb fiatalok. Nyilvánvaló tehát: számukra én nem lehetek fiatal. Érdekesebbnek tűnt azonban, hogy elgondolkozzam egyesekről azok közül, akik 1949-ben például, velem együtt a fiatal nemzedékhez tartoztak. Talán csak harmadrészüik maradt az irodalomban vagy közelében. Sokan egészen más dolgokkal foglalkoznak. Vajon ki emlékszik ma arra, hogy Rodo Andrić, az Avala Film igazgatója, valamikor verseket írt, akár csak Vicko Raspor? Ki emlékszik arra, hogy Jurij Gustinčić, a Politika londoni tudósítója kritikus volt és a Mladost folyóirat szerkesztője, mint Zoran Žujović is? Ki emlékszik még arra, hogy a Komunist című hetilap kritikusa, Pavao Broz szintén költő volt, az ideggyógyász Viktor Komarecki pedig elbeszélő? Eltűntek a nyilvánosság szeme elől és az irodalomból az egykori „legnagyobb reménységek”: Veles Perić, Antonije Marinković, Miodrag Tomić és mások. Abban az időben pedig, amikor ezek az emberek — Slobodan Marković csal, Slavko Vukosavljević-csal és másokkal, akik megmaradtak — teleírták a folyóiratokat, senki sem tudta, hogy Dobrica Ćosić agitprop-tisztviselő, Vasko Popa szerkesztőségi hivatalnok és Miodrag Pavlović orvostanhallgató is írnak. Kettőt közülük — Popát és Ćosićot — már 1949-ben ismertem, de nem tudtam, hogy írással is foglalkoznak. Közzétehetnék volna műveiket, ha akarták volna; Ćosić azért, mert olyan intézményben volt, amely gyakorlatilag ellenőrizte az irodalmat, Popa pedig azért, mert a *Književne novine* titkára volt. Türelmesek voltak és vártak. Tekintet nélkül, hogy ki mit gondol képességeikről — a mai fiatalok pedig nem a képességeket vitatták, hanem a pozíciókat rohamozták — elvitathatatlan, hogy az 1920 és 1930 között született nemzedék három legismertebb és legtekintélyesebb személyisége éppen Ćosić, Popa és Pavlović. Ez eszembe juttatta Bihaljinak azt a kijelentését, hogy csak azok vagy legalábbis elsősorban azok maradnak meg, akik nem hazudnak. S hogy most nem tudhatjuk, ki lesz még író tíz év múlva...

Nekem úgy tetszik — s ezt nekem egyesek be is vallották —, hogy a pillanatnyilag fiatal írók elégedetlenségének elsősorban az az oka, hogy még nem jutottak be a tanácsokba, szerkesztőségekbe, bizottságokba, zsűribe,

titkárságokba és hasonló pozíciókba. Ezzel kapcsolatban meg kell mondanom, hogy ezekbe a tisztségekbe rendszerint díjtalanul végzett közéleti szolgálattal lehet „felemelkedni”. Beogradban a különféle bizottságok, kulturális és közoktatásügyi tanácsok, kultúregyesületek és hasonló intézmények állandóan panaszkodnak, hogy nincs elég emberük. A „fiatalok” at azonban ez nem érdekli, s visszautasítanak minden olyan munkát, amelyet a „munkaadó”, pénzügyi helyzete miatt, gyakran nem jutalmazhat. Számomra érdekes az is, hogy ezek közül az írók közül egy sem volt az autópályán. Nem azért, mintha azt hinném, hogy most minden fiatal írónak a lapátokról kellene zengedeznie — isten ments! —, hanem azért, mert ott — tekintet nélkül arra, hogy ír-e ott valamiről vagy sem — kapcsolatot teremthet olvasóival, saját nemzedékével, mely nemcsak irodalmi kávéházakban ül. Jellemző az is, hogy a fiatalok egyáltalán nem járnak el az íróegyesület plenáris üléseire. Ezek az ülések ugyan leggyakrabban igen unalmasak, sőt tárgyaltalanok is. Nem tudom azonban, hogy ez oka-e annak, hogy a fiatalok elkerülik az üléseket, vagy következménye ennek.

Szó lehetne ezen a helyen arról is, hogy van-e egyáltalán értelme annak, hogy fennálljon az íróegyesület. A titkári beszámoló ezen a közgyűlésen is — mint általában az utóbbi évek során — rendi egyesületnek minősítette az íróegyesületet. Ez a rendi egyesület azonban az utóbbi időben nem oldott meg egyetlen ilyen kérdést sem, megoldotta helyette társadalmunk, közösségünk. A nyugdíjra, a szerzői jog védelmére, a társadalombiztosításra stb. gondolok. A szerzői díj megadóztatásáról mindeddig nem vitáztak az egyesületben. Az írók lakáshoz juttatása ügyében sem tettek semmit. Ezekről a lakásokról minden évben tárgyalnak, egy fiatalabb író az idén is szóvá tette, s figyelembe véve személyes esetét, jogosan. Érdekes, hogy néhány évvel ezelőtt sem ő, sem a többi érdekelt nem vett részt azon a plenáris ülésen, amelyen a belgrádi városi népbizottság akkori elnöke, Miloš Minić válaszolt az írók kérdéseire és egyebek közt a lakáskérdésről is beszélt. Miloš Minić akkori fejtegetéseiből mindenki megérthette, hogy az írók csak egy módon juthatnak lakáshoz: lakásépítő szövetkezetek révén. Belgrádban ilyen módon sok vállalat és intézmény megoldotta az egető lakásproblémákat, mégpedig sokkal kisebb kezdeti lehetőségekkel, mint amilyennel az írók indulhatnának. Az írók azonban mintha arra várnának, hogy ezüsttálcán nyújtsák nekik a kész lakásokat. Ezen a téren nem történt semmilyen kezdeményezés, és úgy látszik, hogy belátható időn belül nem is történik semmi. Nyilvánvaló, hogy ilyenfajta kezdeményezés csak a fiatalabb tagoktól várható, hiszen az idősebbek, akik hosszabb ideje élnek Belgrádban, már ezt a problémájukat is megoldották. Hiszem, hogy a fiatalabbak is eljutnak odáig. A közgyűlésen történt fellépésükkel elindultak a megoldás felé vezető úton.

Talán ez is ellentmondás? Ellentmondás azért, mert eddig egyes fellépések helytelenségéről beszéltem, most pedig egyszerre elismerem, hogy ezzel megkezdődött azoknak a problémáknak a megoldása, amelyeket nem ismerek el. A problémákat elismerem. A Szerb Íróegyesület hevenyészve bevokolt székházának homlokzatán már hét-nyolc évvel ezelőtt megjelent egy függőleges hasadék a „realisták” és a „modernisták” közt. Ez a hasadék mind nagyobb lett, s már megszoktuk. A falon azonban a február tizenötödiki közgyűlésen egy újabb, vízszintes hasadék keletkezett, amely „fiatalok”-ra és „idősek”-re osztja a házat. Bármennyire is tetszőlegesen legyenek ezek a felosztások, a hasadékok kétségbevonhatatlanok, a homlokzat tagadhatatlanul megpedt. Egyesek — mint például Borislav Mihajlović, akit valamikor Mihiznek hívtak — még azt is tagadják, hogy szükség van az egyesületre. A hasadékok arról tanúskodnak, hogy a rendi kérdésekben ez

a nézet helyénvaló is volna. A múlt ugyanis bebizonyította, hogy a közösség és a néphatóságok jobban gondját viselik az íróknak, mint maguk az érdekeltek; annak a kevés íróknak pedig, aki sehol sincs alkalmazásban, bármely tisztviselő hitelesíthetné az évi szabadság alkalmával kedvezményes utazásra jogosító könyvecskét, nemcsak az íróegyesület tisztviselőnöje.

Másról van szó. Az „agitpropos idő”-ben az egyesület új tagjai valamilyen kiválasztott alkotásukkal mutatkoztak be a plénumnak. Felolvasásukat vita követte. Ilyen módon legalább személyesen megismerhettük a hivatalosan elismert új kollégát és megtudhattuk, milyen a fizionómiája. Kellemetlen volt, hogy akkor valamennyien viszolyogtunk a politikai papolástól. Nem értem azonban, hogy miért abszurdum ma irodalomról beszélni az íróegyesületben, kivált, ha figyelembe vesszük, hogy valóban nem fenyeget bennünket ilyen prédikációk veszélye. És miért lenne abszurdum az, ha a fiatalok veszekszenek és szóbeli bírálattal hatnak egymásra, túlmenve minden lehető hasadékon? És nekem úgy tetszik, hogy az évi közgyűlésen elhangzott vita — a legélénkebb és legőszintébb, amire emlékszem — ebből a szempontból is hozhatott volna valami újat. Nem tudom, mit.

Azt mondtam, hogy nem vajúdtak a hegyek, hiszen mindez valószínűleg igen természetes. Íme, ezek a legfiatalabbak sem olyan zöldek már, hogy ne lehetne őket beválasztani azokba a híres és — végeredményben — ropant kellemetlen zsűrikbe (kellemetlenek azért, mert időt veszít velük az ember, s minden bizonnyal sokak nemtetszését váltják ki). Őket majd a legfiatalabbak követik, s az egerek szertefutnak, vagy új egerek jönnek. A közgyűlésen Slavko Vukosavljević ült mellettem, az, aki tíz évvel ezelőtt a fiatalok sáfárja volt és kiadta a jelszót: „Nincsenek idősök és fiatalok, csak jó és rossz írók vannak”. Slavko mosolygott. Aki nem ismeri régebről, aki nem tudja, hogy azelőtt is így mosolygott, azt mondaná, hogy ezt a mosolyt Burmában, a Távol Keleten tanulta meg, ahol két évig tartózkodott. S ez után a viharos közgyűlés utáni eszményi kompromisszumos megoldásul őt választották meg az egyesület titkárává. A közgyűlésről való elmaradásával kitűnt az egykor harcias Mihiz, aki valamikor könyörtelenül támadott minden megállapodottságot — „Krklec Gustav, uči ustav, a Desanka, Radovanka...”, verselte még Radovan Zogović rémuralma idején —, ma könyvtárosa legkonzervatívabb kultúrintézményünknek, amely már százharminc évvel ezelőtt szembeszállt Vukkal és mindennel, ami haladást jelentett...

Minden rendben van tehát. A kerék forog és a haladás — egyes írók szubjektív törekvéseinek ellenére vagy azoknak köszönhetőleg — megállíthatatlan. Ez egyáltalán nem újdonság, de néha az is vigasztaló, ha megismétlünk valami régit. Bár füst van, senki sem melengetheti kezét valami különösebb szenzáció tüzeckéjénél. S hogy az irodalmi alkotásnak kedvezőbbek a klikkek és csoportok időjárási viszonyai, mint az egykori — a fiatalok számára ismeretlen, az idősebbek számára pedig már feledésbe merült — bürokrata irányítás alacsony légnyomása, azt a könyvkereskedések kirokatai és maguk az alkotások bizonyítják. Végeredményben ez a legfontosabb. Hogyan lesz, ha még jobb lesz — azt talán hamarosan látni fogjuk valamennyien.

Korom Tibor fordítása

Új nemzedék a látóhatáron

Bori Imre

Kingsley Amis

A modern idők forgatagában, a francia, az olasz és az amerikai regény versengő előretörésében, a Huxley utáni angol regényíró-nemzedék háttérbe szorult, hírért sem hallhattuk egyik képviselőiéért sem. Most a frissen érkezett könyvek között Amis Kingsley régénvét is megtaláltuk. A feszült érdeklődést, amellyel e regény után nyúltam, nemcsak az ismeretlen név keltette bennem. Kingsley neve mögött a mai angol fiatalság életkérdéseit kerestem. Bár életproblémák helyett életérzéseket találtam elsősorban, a regény fölöttébb tanulságos és érdekes volta egy pillanatra sem tagadható.

Kingsley Amis ahhoz a „dühöngő ifjúság” nevű irodalmi csoporthoz tar-

tozik, amely John Osborne révén tűnt fel és vált világszerte ismertté. A környezet, az emberi kérdések egyforma felfogása, a lázadás szelleme kapcsolja őket egybe. Miért „dühöng” ez az ifjúság? Az angol konvenciók és hagyományok, a középosztályra épült angol világ, a „rég jó Anglia” ellen törnek. Elsősorban persze életérzéseikben mérik ezt a dühöt, a lázadást, lévén maguk is ennek az osztálynak a tagjai. Még nem jutottak el a társadalmi lázadásig, a kérdés társadalmi síkjának feltárásáig, de a legjobb úton haladnak, hogy önvizsgálataik során eljussanak ehhez a fordulóponthoz is.

Az erkölcsi lázadás, a konvenciók ellen feszülő dühük az angol társadalom egyfajta bírálatait íratják velük, műveikben az angol fiatalság lázadó, a régi életérzés ellen szegülő típusát formálják.

Kingsley regényében, a Szerencsés flótás-ban, Dix a neve ennek a lázadó típusnak. Gyakornok egy vidéki egyetemen. Szakmáját és munkáját (a középkorral foglalkozik) teljes szívéből utálja, untatja a környezete is, a diákok, akiknek udvarolnia kell, hogy legalább néhányan jelentkezzenek előadásaira, tanárkollégái, akik az érvényesülés régi szabályait követve egymást beáruhlják, jellemtelen machinációkkal akarják biztosítani szolgálatuk meghosszabbítását és főnökeik fizetetlen kémeivé válnak, a katedra-főnökök, jellegzetes alakjai „a régi jó Anglia” középosztályának, süketek, vakok az élet kényszerítő tényei előtt is, belefutlannak szakmájuk kis részletkérdéseibe, s az embereket az ötórai teán tanúsított jómodor, a „botfuvola” lelkes fúvása és élvezése, a házi hangversenyek szerete- te vagy nem szeretete szerint osztályozzák.

Dix végigcsinálja ezt az egész komédiát, csak hogy el ne veszítse, szegény lévén (minden napra kiszámítja, hány cigarettát szívhat el, hogy jusson is, meg maradjon is), az állását. Persze ő már újveretű ember, akiben előbb csak alattomos lázként él a lázadás, megmérgezi az életét, hogy azután dühösen kitörjön, szembe szegüljön az angol vidéki város merev hagyományaival, kihívja maga ellen az egész „társaságot”. De ez már nem „végzetes” kihívás, a hős nem bukik el, mint annyiszor a múltban. Dixon sorsa révbe jut, megoldódik: nagyszerű és jóízűtett állást kap, és övé a széplány, Christi szerelme.

A regénynek nincs sok szereplője. A katedrafőnök és családja szemlélteti a jólnevelt, a társadalom támaszát jelentő angol családot. Ide tör be Dix a maga életérzésével, felfogásával, és botrányt botrányra halmoz. Untatja a társasági élet; nem érzi jól magát benne bosszantani kezdti ezt a társaságot: elszere- ti a család festőfiának a szerelmét, egy nem fair boxmérkőzésen leüti a „művész- aranyifjút”, vendégségben berúg és borgőzősen kiegészíti a szőnyeget, a paplant, a lepedőt, hazugsággal megszökik tőlük, és betetőzi mindezt nyilvános előadásával, amit a „régii jó Angliáról” tart tökrésze- gen. Előadása, természetesen, botrányba fullad. De itt, a részegek őszinteségével feltárja gondolatait, szemébe mondja a társaságnak amit róluk gondol:

— „Összefoglalva, milyen gyakoriati hasznót nyerhetünk az elmondottakból?

— szólt meg Dixon ezúttal rendez hangján. Érezte, hogy szédülés ragadja el, hallotta, hogy beszél, de egyetlen sértő szót sem akart szólni. — Figyeljenek, én megmondom — folytatta öntudatlanul. — A régi jó Anglia lényege éppen az, hogy ez volt a legszomorúbb korszaka történelmünknek. Csak a házilag fuserált cserépedények hívei, az önellátás szédültjei, a botfuvolások veszett sektája, az eszperantó... — szünetet tartott és megingott”.

Dixon arca, »grimasza arra van ter- vezve, hogy dühöngést vagy undort fe- jezzen ki«, arra van teremtve, hogy ne hunyt szemmel járjon a világban, még- ha arra kényszerül is, hogy buta tör- téneti problémákkal tömjé az agyát, amilyen például a gazdasági élet hatá- sa a hajóépítési technikára 1450-1495 között. A legszívesebben a jelent, és benne önmagát elemzi, vizsgálja, ügyel, hogy a szerelem ne vakítsa el, s ele- mezhesse szenvedélyét. Mert Kingsley Amis a szerelemben mérlegeli elsősor- ban az emberi kapcsolatok jellegzetes- ségeit. Ez az erkölcsi problémákkal va- ló elsődleges foglalkozásának kénysze- réből származik. D.x szerelmi ügyei révén, s a hozzáfűzött gondolatok kap- csán tárul fel a regényben elsősorban a mai angol fiatalság erkölcsi és em- beri, sőt társadalmi problematikája. D.x szerelmi életének két partja van. Az egyik szeszélyes, tele buktatóval, intellektuális tréninggel, szeszélyes ka- nyarral, hisztéria-sz klákkal és unalom- meredélyekkel. A másik nyugodt sod- rású érzelmet dajkál, ahol az ember boldogan kiköt és küzd ezért a szerel- mi révért. Margaret az egyik, Christi a másik partja Dixon érzelmi életének.

Margaret, Dixon tanár-kollégája, in- tellektuális nő aki a szerelemtől való felfogásával jellemzően tükrözi az an- gol középosztály emberi kapcsolatainak milyenségét is. Dixon persze nem tud megvívni ezzel a szerelemmel, fel- fogással, emberi viszonnal. Margaret tele van konvencionál, formával, me- revséggel és mindezt betetőzi, hogy hisztér kus is. A férjvadász Margaret ügyesen behálózza Dixet, visszaél a fiú udvariasságával, baráti figyelmességé- vel, szokványos érdeklődésével, jóindu- latú barátságára-vágyásával. Nem vélet- lenül, úgy érzi viszonyuk megteremté- sét, Margaret megnyerését, mintha »pi- aci átvevő lenne«, megkapja az ölébe hulló nőt és most már képtelen kitérni »Margaret embertelenül kinos vallomá- sai és kérdései elől«.

»Ó azok a kérdések... Bár öt óráig nem lett volna szabad újabbn cigarettát elszívnia. most mégis rágvújított. Az első kérdés-sorozat jutott az eszébe, amely hat hónappal ezelőtt vagy még régebben hangzott el. december elején, hét-nyolc héttel azután, hogy kinevezték. — Volna kedve meglátogatni? — ez volt az első kérdése és erre még könnyen és őszintén felelhetette: — Hogyne. — Aztán ilyenek jöttek: — Gondolja, hogy megértjük egymást? — És: — Én vagyok az egyetlen lánv, akit itt az egyetlen ismer? — Majd amikor egymás után a harmadik estét töltötte a lánvval: — Ezentúl mindig ilyen gyakran találkozunk? — Ekkor kezdődtek az első lelkiismeretfurdalásai, de már előbb is és később is azzal vigasztalta magát, ez a beszéd- és értelemgyakorlat lényegesen leegyszerűsíti a nőkkel való bánást...« — így áramlanak a gondolatok Dix agyában, amikor Margaret jut az eszébe. Végül is szakít vele, akkor, amikor szakít azzal az életmóddal amelyben eddig élni kényszerül. Mert Margaret is a kényszer erejével tolokodott tudatába, mint ahogy a kényszer haitotta a történelembe is. Nem véletlenül teszi fel a kérdést egyszer barátjának: »Nem vette még észre, hogy mi valamennyien arra specializáljuk magunkat amit a legjobban gyűlölünk?« Amíg az angol közeposztály köreiben mozog, elsősorban Margaret jelenti ezt a középosztályt. Jel'emzően hagyja, hogy simogassák, hogy szeretgessék, de magáévá már nem tudja tenni Dixon. A bizalmatlanság rögtön felébred benne Dix első bizalmas mozdulatára. Akarta a viszonyt — állapítja meg Dixon —, de csak egy bizonyos határig. És ezzel lényegében befejeződik Dixon kalandos életszakasza, amelyet az angol középosztályban élte Margaret és környezete a szerencsétlen flótás hírébe hozták Dixet, aki a maga nyersebb, de emberibb, őszintébb megnyilatkozásaival nem tudott érvényesülni a konvenciók, a képmutatás a hazugságok, az embertelenség erdeiben. Minden jószándéka balul üt ki. Nem élt, csak csetlett-botlott.

Christine-nel való megismerkedése után halljuk az első őszinte hangokat a regényben Dixtől. Dix és Christine szerelmében, amikor a regény végén happy endbe olvad, az emberi igazságosságba vetett hit, az emberek közötti igazabb kapcsolatok győzelme nyilvánul meg. Dix kiragadja magát és Christine-t is a romlottságnak, hazugságnak,

embertelenségnek fertőjéből (magát a tanári állásából, Christine-t pedig egy középosztálybeli selyemfűi karjaiból.) Dix harcának Christene ad értelmet. A regényben egy helyen, amikor Dixon és Christine ügye körül a bonyodalom csúcspontját éri el, Dixon így elmélkedik:

»...Végül is mit csinál ma este? És mi történik ezután? Akármilyen történiék is, biztosan kiveteli életének abból a rendjéből, amelyet az elmúlt nyolc hónap alatt folytatott. Ez a gondolat igazolta az izalmát önbizalmat adott neki és reménykedése! töltötte el. Minden pozitív változásának örülni kell. Csendben maradni és a környezethez alkalmazkodni mindig rossz dolog. Eszébe jutott egy vers, amelyet egyszer mutatott neki valaki valahogy így végződött: — »Megnívogva a rosszban, megnívogva a halálban.« Nagyon igaz! A »megnívogva« a legfőbb rossz nem a nyomorúság. Egy olyan környezetből, amelyben rossz emberek és rossz dolgok hemzsegnek, az egyetlen egérút, hogy az ember újabb szempontok alapján ítélje el. Prometheus azért nem tudott megszabadulni keselyűjétől, mert ragaszkodott hozzá, nem pedig a keselyű ragaszkodott Prometheus májához.«

Ez a mindvégig intellektuális, Huxlev-hagyományokon épült regény így példázza az igazságot, így mutatja fel azt az erkölcsi rést, amelyen a mai angol fiatalság legjobba kiszökni szándékozik az élet igazabb valóságába. Az író világosan és kerteles nélkül teszi fel a regényben az alternatív kérdést, és legalább olyan izgalommal vizsgálja hősét. Dixet, amilyen érdeklődéssel mi figyeljük: sikerül-e legyőznie azt a társadalmat, amely összeesküdött ellene, amelyben minden lépése nevetséges botladozás egy számára idegen és embertelen világban. A cím ugyan megtevesztő: a szerencsés flótás humoros, komolytalan éllel zeng vissza a regény végén. Dixon nem »szerencsés flótás« hanem magához hű ember, aki harcol is ha kell, nem válogatja eszközeit, a társadalom ellen, amely meg akarja semmisíteni vagy a maga képére akarja formálni. A regény és az író optimizmusa, happyend-hite biztató. Polgárok fekete és halálba hanyatló árnyai után egy hős, aki hisz és bizik a jövőben! Csak, a jövő felé lépdelve, még nem látja társadalmi útját.

Herve Bazin

A háboru után közvetlenül fellépő nagyok (Sartre, Camus például) eltarták az utánuk jövőket szemünk előtt. Pedig a fiatalabb francia írónemzedék is feltört már, és a hírek szerint a francia olvasók szívében lassan egyeduralomra jutnak, míg nagy és világhíres elődeik nemzeti nagyságokká válnak, élő klasszikusokká. Herve Bazinról például azt mondják, hogy 1956-ban Franciaország legnépszerűbb írói közé tartozott.

Egyik legfrissebb regényét olvastuk nemrég, magyar címe: Akit szeretni mertem. A francia irodalomban immár tradicionális témát dolgoz fel, a család kérdéseit. De szerelmi regény is, a racionalizmussal kevert lírának azzal a különleges, szintén hagyományos keverékével megírva, amely olyan jellemző az ilyen témájú regényekre. Már ebből a rövid jellemzésből is két jegyet emelhetünk ki, amely a maga módján jellemzően tükrözi Herve Bazin és a mai francia írónemzedék törekvéseit és jellegzetességeit. A francia irodalomban a tradícióknak egész más mellézköngéje van, mint például nálunk. Mi a radikális forradalmiságot a múlt hagyományával való gyökeres szakításban, a merőben új szemléletben látjuk. A francia író nem ilyen módon új és hagyományellenes. Nála a fő hangsúly az életérzésen van: Herve Bazin például az erkölcsi kérdésekre helyezi és háttérül kemény, aszkétikus matriarchális környezetet rajzol, a francia társadalom egy részének mélyén mozgó erőket véelve ezzel felszínre hozni. A hűtlenül hű-maradás írói állapota, amely állandó újlásban és állandó mozgásban tartja az irodalmat, szépen példázódik Bazin regényében is. A lélekrajz szép ívére kell felhívni a figyelmet benne, amely olyan ismerős és végső következményeiben mégis annyira újszerű. Az újnak a jegyeit keresve a lélek új magatartását kell felmutatnunk. Bazin is, akárcsak a többiek a most feltört nemzedékből, nem a forma felől közelítik meg problémájukat, mint elődeik és mintaképek tették, hanem a lélek érzékenységét használják szeizmográfusul.

Milyen lélekrezdülésekre érzékenyek a mai fiatal francia regényírók, mit mutat Herve Bazin regénye?

Egy fiatal lány elsőszemélyes vallomását közli a regény. Isabelle, ez a tizennyolcéves lány, a regény indulásakor még nem nyugtalankodik teste

miatt, alvó Csipkerózsika ő, aki el van telve fiatalságával, az élettel, amely nem nyújt nagy izgalmakat: egy kemény asszonyi rend szabályaihoz igazodik, de az élet mégis, ott vibrál igazán a pórusaiban és idegeiben. „*Fiatalnak születtem — mondja egy alkalommal a lány —, és ha kell szívesen meghalok az öregkor előtt, csak azért, hogy mindig fiatal maradhassak.*” Majd így fűzi tovább ezt a merengő és önvizsgálat közben támadt gondolatát: „*Pedig az én fiatalságom mást se ismer, csak egy öreg házat. De nem is álmodtam másról, egyszerűen nem értettem ezeket a kemény szöveget, rücskös valószínű modern épületeket, ezeket a teraszok szerint készült kerteket, melyeknek frissen ültetett fát csak a trágyás televény élteti, s a gyökereik nem emlékszik semmire.*”

A regény fő mondanivalóját itt véljük megtalálni, ebben a vallomásban. Isabelle nem gyökértelen, mint amilyen a modern élet az író felfogása szerint. Egy ősbibliai erkölcs törvényeit állítja szembe az újjal, amely kevesebb előítéletet tartalmaz és szabadabb, sőt lazább felfogással hirdeti a „gyökértelenséget”, a „semmire nem emlékezés” előretörését. Isabelle-ben a múlt és a jelen, az erkölcsi szigor és „a testem az enyém” élve csap össze. A gyökerek győznek benne, és amikor hátat fordít szerelmének és lánya születik, a diadalmas ujjongás hangjai vegyülnek a gyereksírásba. Isabelle, vagy ahogy a házban becézik, Isa tudatosan akarja élni az asszony-ösök keményfegyelmű életét, amelyben a férfiak jelenléte kínos intermezzo csupán, nem főprobléma. Kemény nők és satnya férfiak állnak egymással szemben a regényben. Mert Isabelle otthona, La Fouve (etimológiailag zsákcát jelent, de a valóságban is az), tökéletes kifejezője, jelképe ennek a magatartásnak: „*La Fouve már egy félszázada asszonyok háza, akiknek satnya vagy csapodár férjük, ha éppen alkalmuk volt rá, mindig csak lányokat csináltak.*” Egy társadalmi összigez, amelyben az emberek nagyon messzire emlékeznek visszafelé, a múltba: „*La Fouve matriarchátusa, ez az amazonélettel keresztetett apácabirodalom igazi oázisnak látszott előttem.*”

Mert anyjában és apjában mintha nem dolgoznának ezek a „gyökerek”, amelyek Isabelle boldogságát megsemmisítik és egy másik boldogság színeivel izesítik az életét. Anyja a testének él,

s kiszolgáltatva magát neki, megtagadja a ház szellemét; miután férje elhagyja másodszer is férjhez megy: egy nálánál fiatalabb férfit hódít meg, lánya gyerekkori szerelmét. Isa apja pedig, aki fogolyként élte végig a háborút, már a „degenerált” újabb nemzedék képviselője. „A nagymama szerint ez az idők jele volt: nem halt meg (mint Isa nagypapa), hanem megadta magát! Nem hősi volt, csak foglyunk, aki csomagokat kért”. Isabelle nem az ő lelki gyermekük, hanem nagyanijáé meg Nathalie-é, akik egy fejjel kimagasodnak környezetükből, különösen Nathalie-é, akihez Isabelle felfogásában és egész világszemléletében nagyon hasonlít.

Isabelle életének nagy pillanata az új apa megérkezésével kezdődik. Anyja hamarosan ágyban esik és nemsokára meg is hal. A fiatal, gyámoltalan „botcsinálta férj”, aki úgy került ebbe a házasságba, hogy Isabelle anyja szinte férjül vette, természetesen szemét vet gyerekkori szerelmére, és el is csábítja Isá-t; megajándékozta a „gyűlöletes öröm” édeskeserűségével, de ugyanakkor rádöbben a igazi természetére is. Egész szerelmi viszonyuk hat napig tartott, s ez a hat nap elegendő volt, hogy Isabelle megtermékenyüljön és folytathassa asszonyelődjei életét: amazonéletet éljen és lánygyermeket szüljön. Ez a szerelem, amely fellángolt és oly hirtelen előjelet változtatott, csak az epizód volt, szükséges rossz, hogy az élet tovább folyhasson a maga ősi törvényei szerint. Isabelle például így vall: *„Úgy vesztettem el a szüzességemet, mint ahogy az ember az egyik szemét veszítheti el: balesetből.”* A leány reakciója erre a szerelemre természetesen ellentmondásos, egy modern és egy ősi

életfilozófia csap össze benne: hol a „boldogság szédülete, hol pedig az undor rosszullete” ragadja magával.

Végül is undora győz szerelme lángolása felett. Felesége lehetne mostohaapjának, de ridegen elutasítja minden közlekedési kísérletét: önmaga felett mond vele ítéletet, s az ősök és a Nathalie képviselte kemény, de végső fokon embertelen emberséget viszi diadalra. A regény ennek a lapangó és bedugulni látszó forrásnak a felbuzgását mutatja be.

Hogy miért ilyen erkölcs hirdetését vállalja Herve Bazin, innen a távolból és egy regénye ismerete alapján nehéz megmondani. De hogy társadalmi okai vannak, az kétségtelen. Nem tévedünk akkor sem, ha a polgári társadalom mély erkölcsi és szellemi válságának tünetét látjuk benne. Bazin Isabelle-jének erkölcsé homlokegyenest ellenkezik azzal, amit Françoise Sagan hirdett regényeiben. A „mindent szabad” elve ellen lázad, de nem úgy, hogy egy új erkölcs hordozóit keresi, tehát végső fokon a társadalomban munkáló új erőket mutatja be, hanem úgy, hogy visszatérést hirdet egy keményebb, aszkétikusabb paraszterkölc normáihoz. Vagy azt hirdeti, hogy a polgári társadalom erkölcsé csak máz az e társadalomból kiszorultakon, amely könnyen lepattog, ha felcsap a társadalom mélyének forrósága? Egy harminc év előtti kifejezéssel „mélyerkölcs”-nek nevezhetnénk Isabelle világfelfogását. Atavisztikus jellegére mindenesetre rá kell mutatnunk, bár nem tagadható, hogy a társadalomban élő ember sok évszázad tevékenyéből táplálkozik még ma is, sőt éppen a válság idején tűnnek fel legjobban a múlt bordái. Herve Bazin regénye is erről ad hírt.

Roger Vailland

A Goncourt-díj kapta szárnyra a nevéét. Most két könyve is eljutott hozzánk magyar fordításban. Az egyik a Szép Maszk, a francia veretű szocialista realista regény megteremtésének kísérlete volt, a másik pedig díjazott műve, a Törvény.

Most amikor ezzel a regényével akarunk foglalkozni, már a bevezetőben nem mulaszthatjuk el felhívni a figyelmet érdekes és Herve Bazin regénye végső kihangsúlyával azonos problémájára: Vailland regényében is erkölcsi

világok és társadalmi osztályok csapnak össze, a társadalom mélyének rétegei villannak fel. Bazin-nál La Fouve, egy ház volt az a társadalmi sziget, ahol Isabelle erkölcsi világa kibontakozott. Vailland egy dél-olaszországi, Adria parti kicsiny és elmaradott városkában találja meg ezt.

Vailland társadalmi képlete is egy régibb, elmaradottabb társadalmat tükröz, az író szabadon lejár legalább kétezer év múltjába, de a közbűs állomások is: Don Cesare feudális nagyúri típusa, a rendőrkapitány fasizmusa, Matteo Brigante könyörtelen feltörni

vágyása, a munkanélküliek néma tömegei a téren, zsebmetszők és bordélyháztartók világa, mind-mind a jelenben élő múlt tragikus súlya alatt görnyednek és fatalista módon hirdetik az önkörébe zárt világ állandóan ismétlődő körforgását.

Vailland regényének világa zárt véglegesen és hermetikusan elszigetelt. A városka körül, maláriát terjesztő mocsarak terülnek el, de a legjobb konzerválója mindenkinek az életforma, amely a maga primitívségében, a maga évezredek alakította törvényeivel védi és őrzi ezt a világot. Az emberek vak szolgái ennek az évszázadok szentesítette törvénynek, amely itt az élet egyetlen érvényes kódexe. Az emberek azért ének, hogy beteljesedhessék rajtuk a »törvény«, nem ők, hanem a »törvény« szabja meg életük sorsát. Vailland embertípusok sokaságával, lélettörténetek változatos csattanóival példázza ennek a törvénynek az igazságát.

Don Cesare jelképezi ezt a világot a legteljesebben. A letűnt főúri világnak ez az utolsó sarja gondolataiban a kétezer év előtti világ törvényeit és életmódját kutatja, a régi és elsüllyedt Uria városát, amelyet az évszázadok mocsarakkal födtek be, és csak Venus templomának romjai emelkednek ki a vízből, azé a Vénusé akinek a várost felajánlották hajdanában. A múltbavágyásnak, a »lemondásnak« ez a mármár beteges formája persze nagyon szépen megfér a feudális főúr emberi magatartásával és mindez harmóniába olvad a huszadik század derekán járó olasz élet modern jellegzetességeivel. Don Cesare e vidék megtettesült lelke, akiben a nyugati kultúremler fogalma eggyé tudott válni a jus primae noctis-t gyakorló főúr egyéniségével, aki istállójában motorbiciklit tart, és akinek a birtokán dolgozó munkásokkal való viszonyában egy fölöttébb primitív életforma nyilvánul meg. A regényben a harmonia döbbent meg, az elmúlt kétezer év minden primitívizmusa összhangja a jelennek, amely egy magasabb szinten, kapitalista viszonyok között készül Matteo Brigante személyében reprodukálni ezt a mocsárba bújt őslényként a maláriával határolt vidéken megszorult mútat. Don Cesare, haldokolva már, még egyszer kinéz palotája ablakán és pillantásával magábaolvastja azt a múltat és azt a jelent, amit az ő élete jelképezett:

„Többé soha senki sem lesz képes arra — gondolta még don Cesare —,

hogy az ő szemével lássa és ítélje meg azt, amit e pillanatban lát: az ingoványt, a földszorost, Venus templomának dombját, az öblöt és a földnyelvet; senki sem tudja majd egyetlen pillantással összefogni a múltat s a jelent, Uria nemes városát a rekonstruált alaprajzban és a feltámasztott maradványokban, az ő művében; a II. század sivár római városát germán helyőrségével; a mindent elborító homokot és iszapot, a keresztény tunyaság jegyét, amikor az idegen isten papjai elrabolták és Manacore csúcsára vonszolták az uriai Venust, majd megrabolva nevéből is, bebörtönözték Orsolyájuknak, az ostoba szűznek és mártírnak, az éjszaka szentjének templomába; a szaracénok hevenyészett kikötőt az ingoványon; a köpartot, amit II. Sváb Frigyes építtetett újjá néhány évtizedre; majd ismét a homokot meg az iszapot a félkegyelmű nápolyi Bourbonok idején; s végül don Cesare vadászatainak és kedvteleseinek terepét, halászainak szalmaviskóit, ahol minden asszonyt megkóstolt. Többé soha senki sem lesz képes arra, hogy egyetlen pillantásban összefogja ezt a múltat és ezt a jelent, az emberi történet múltjának és egy ember múltjának szoros összefonódását egy éber haldokló ember ünnepélyesen jelenvaló jelenében. Mindez csupán az ő számára volt így, és csak ebben a végső pillanatban sűrűsödött egybe.”

A regény cselekményének kulcsa persze don Cesare élete, akinek hálával (a regény sok eseménye ekkor fejlik ki) új élet korszaka köszönt be, a könyörtelen, harácsoló kapitalista Olaszországé, az Attilió kapitányoké, a Matteo Brigantéké, Mariettáé, az „okos szűz-é”, akik a maguk erejéből akarnak csúcsra törni és megszarolni a szűkmarkú sorsot.

Mert ez az új nemzedék, ott nőtt fel Manacorében, don Cesare háza körül, anélkül hogy az észrevette volna, az alatt az idő alatt, amíg ő a lemondás útján hátat fordított a jelennek és a múlt feltárásán dolgozott, amikor egy kegyetlen múlt erkölcsét akarta szembeállítani a jelen erkölcselenségével. Ezek nem mondtak le, mint don Cesare, az élet éléséről és átfogásáról, az élet nekik nemcsak a szerelmi életet jelenti, hanem szerelmi életükben is egyéniségük érvényesüléseit, a lét egyik arcát látják csupán. Persze mindez nem jelenti, hogy teljes emberek, hogy életük szélesebb távlatú, mint don Cesare vagy őseik élete volt. Csak más jegyekkel bír és valamivel többet ígér nekik,

mint őselknek, de még mindig nem elegendőt. Attilió kapitánynak nagyobb sikert, Brigante-nak betörést a polgári körökbe, a polgármesterség álmának beteljesülését, Mariettának, aki „mindig túlságosan szegény volt ahhoz, hogy jószívű lehessen” don Cesare törvénytelen lánya nimbuszát és a donna rangot, televíziót és jó életet. De mennyire jelképes, hogy Mariettát sem don Cesare, sem pedig Brigante nem tudja megszerezni (az egyik az ősi jogok alapján szemelte ki magának, a másik a feltörő nyers erő kegyetlen ösztönével akarta birtokba venni), hanem szűzeségét Pippónak, a zsebmetsző kamaszok királyának áldozza fel.

A jelen pedig, amelyen don Cesare uralkodik unott tekintetével és amely a Marietták és a Briganték világa, szépen mutatja az olasz társadalom osztálytagozódását: legalul a munkanélküliek hallgatag és nyomorúságos élete, néma tömegük a városka főterén nem egyszer nyomasztó kullisszája a történetnek, azután jön a szegények, a halászok, napszámosok és Marietta családja, Pippo és a zsebmetszők osztálya, ahonnan olyan könnyen lehet lesüllyedni a mélység legmélyére, kiállni a térre az embervásár kellős közepére. A következő lépcsőfokon Matteo Brigante áll, a zsaroló, a volt tengerész, aki vasakarattal és vasfegyelemmel, de piszkos üzleti ügyekkel (zsarolással és bordélyháztartással) gazdagodik és tör felfelé a polgári társadalom ranglétráján. Ótöle ugyan még fanyalognak, de fia, aki már egyetemre jár, a városka polgári szobáiban is megfordul és szerelme donna Lucrezia, a bíró felesége. Azután a polgárság következik ebben a szigorú hierarchiában, ennek plasztikus képe egy elvénhedt perverz szüzlány és az Északról származó agronómus, aki idealista életét itt fojtja bele a maláriába és a reménytelenségbe. A csúcsa pedig a hivatalnok-világ, Attilió kapitány és a többiek, akik a hivatalos hatalmat képviselik és visszaélnak vele. A közőket pedig a nemiséggel, a könyörtelen élet- és élvezetvágygal fűtött levegő tölti ki. Ezt a nemiséget érett tizennyolc évének izgató erotikájával Marietta testesíti meg, akin megpihen don Cesare kéjsóvár tekintete éppen úgy, mint sógoráé, az agronómusé vagy Matteo Brigantéé.

És éppen ez a TÖRVÉNY. Az élet ilyen rendje, a dolgok és események ilyen logikája, az önmagába fúló sorsok ilyen csattanója. Sok értelme van Wailland regénye címének. Törvény a neve

a déliek kedvenc társasjátékának is, amely az életnek egyfajta pótléka. „A Törvény játéka éppoly mulatságos, mint mikor magadévá teszel egy aszszonyt, aki nem akarja, noha jogod van hozzá.” A cím másik értelmezéséhez pedig egy másik idézet visz közelebb bennünket: „A délvideken mindenki született jogász. Nagy jogász itt a legegyszerűbb írástudatlan földmunkás is. A szegényt a szegénysége neveli jogásszá. A szegénynek nincs egyebe, csak a joga; jobban ragaszkodik hozzá, mint a nyomorúságos életéhez.” Végül pedig törvénytelen minden egyes hős életsorsa ebben a regényben és a regény társadalmi környezetében. A TÖRVÉNY a törvénytelen és a jogtalanság és az embertelenség is.

Vailland nagyszerű emberismerettel merült az olasz Dél embereinek életébe, embertípusaiba, s kitűnő írói készséggel elevenítette meg ezt a maga nyersségében, primitívségében meglátott világot. A francia író, természetesen az olasz környezetben is fél szemmel hazájára néz. Don Cesare lemondásában a francia nép lemondását is jelképezni akarja. Népének szánt gondolatait ebben a regényrészben véljük feltalálni, és ebben a részben látjuk meg az író igazi arcát is, aki a franciáknak mond tanulságos történetet. Az idegen környezet és sok idegen életsors csak álarc, amely mögül szabadabban és érthetőbben mondhatja el országa és népe sorsáról bírálatát, a válságbajutottak segélykiáltását. Don Cesare visszapillant életére, lemondására, visszavonultságára és így látja az életét: „Történelembölcselethez szokott agyában felmerül olykor a kérdés, vajon miért mondtott le, miért vált közönyössé ő, don Cesare, az uriai ingoványon, a huszadik század második felének küszöbén. Felmerül benne a kérdés, de nem tulajdonít különösebb jelentőséget a dolognak, mert megtartotta a kérdések felvetésének szokását, ahogy megtartotta többi szokását is.

1904 és 1914, huszadik és harmincadik életéve között az egyetemi szünidőben beutazta egész Európát, hogy apja kívánságának eleget téve, tökéletesítse műveltségét. Egy nyáron, Londonból visszatérőben — Valenciába tartott, hogy itt hajóra szálljon Nápoly felé — elidőzött Portugáliában. Sokat törte a fejét a nemzet hanyatlásán, melynek birodalma egykor körülfogta a földtekét. Megismerkedett olyan írókkal, akik nem írtak senkinek; államférfiakkal, akik az angolok részére kormányozták hazájukat.

kat; üzletemberekkel, akik felszámolták braziliai érdekeltségeiket és apró életjáradékokból éldegéltek céltalanul a vidéki városokban. Képzelné sem lehet nagyobb szerencsétlenséget, mint portugálnak születni — gondolta volt don Cesare. Először életében, Lisszabonban állt szemtől szemben olyan néppel, amely lemondott.

Ma azt gondolja, hogy újabban az olaszok, az angolok és a franciák adták fejüket a lemondásra. Az igazi érdekek átköltözött az Egyesült Államokba, Oroszországba, Kínába, Indiába. Olyan országban él, amely lemondott, kivéve az északi tartományokat, ám ez is csupán csak látszat, mert az észak-olaszok, a franciákhoz hasonlóan, autók és robotgók zaja mögé rejtik lemondásukat. A második világháború után

megkezdődött az olaszok és a franciák elportugálosodása.

S végső értelmében nem éppen ez a TÖRVÉNY? Nem a franciák doncesarei értelemben vett elportugálosodása-e a végső kihangzása Roger Vailland nagyszerű és olvasmányos regényének? Az író keserű gondolataitól még akkor sem tud megszabadulni az olvasó, ha nem mereng el a regény e rejtett értelmén. A franciák e fiatalnak számító írója így vonja le a végkövetkezményt a francia társadalom polgári szakaszának fejlődési kilátásaiból. A bezártság, az elzártság, a fojtogató szellemi és erkölcsi zártság és válság kopogtat, és az író nem talál ajtót, amely kivezetne a szabadba, egy derűsebb jövő szepességébe. A TÖRVÉNY-nek ez a megrajzolt polgári útja járhatatlan.

Költő a reménytelenségben

Tanulmányvázlat

Petar Popović

Aki meg akarja fogni ennek a költőnek a lelkét, képzeljen el egy ideges, rebbenő, vágyódó embert a századforduló szerb társadalmának kereteibe ágyazva. Ez a rövidlátó, beteges ember gondolataiban fojtott és egyhangú életével, a lassan múló idővel, költészetének nehéz titkaival viaskodott, miközben szilvát mért a piacon, vagy a szerb vidék sártengerében hánytavetette a sors. Ez a mocskos és unalmas, gyilkos, sötét vidék, az éjszakai kutyák végeszakadatlan ugatásaival, a szűk kis ablakokon megcsillanó holdsugarakkal, a megsárgult, piszkos kávéházi dominók folytonos csörgésével, ez a palánkos és rendőrkapitányos vidék tehát, amely oly sokáig volt Szerbia kézzelfogható, tapintható valósága, kiérzik Dis minden sorából. Nem csoda, hogy Dis baudelairizmusa, amelyről annyit írtak és amelyen a polgári kritika annyit lovagolt, kiálszik és eltűnik, mint a fény, ebben a Szerbiában, ezekben a kávéházi éjszakákban és piaci szilvamérésekben éppúgy, mint a mécsvilág egy váratlan,

véletlen és könyörtelen szélrohamtól. Az a megrázó erő, amely ebből a lírából kiérzik, Dis kifejező készsége és belső izgalma (még akkor is, amikor távol jár a biztosabb irodalmi tapasztalatoktól), költeményeinek vérömlései, látomásai, hallucinációi, agóniái — egy meghatározott kor s egy sivár vidéki élet nyomait viselik.

Dis teljesen készületlenül és képzetlenül, gimnazista módra naivul merült a költészetbe, úgy írta verseit, ahogyan ma Európa-szerte verselnek kapkodó lélegzetű gimnazisták, napló helyett. A líra számára lelki szenzáció volt, amely mindig titok marad és éppen ezért mindig izgatóan hat. Ez a ritkán, sőt igen ritkán tehetséges vérbeli költő, mondhatnánk, kényszerű költő, motívumtól motívumig, Dučićtól Armand Duvalig kóborolva és tévelyegve tört utat egy-egy rendkívüli egyéni teljesítményének. Nemcsak hogy nem tudta felmérni, hogy mit jelent az, amit alkot, hogy azután költői önbírálatának szigorú szeme elé állíthassa, de még akkor sem volt telje-

sen biztos a dolgában, amikor a legmagasabb fokú izzás állapotában önmagát írta. Ez az oka, hogy sok versét legfeljebb *költői nyersanyag* tekintethetjük, mert több motívumból, sőt a költői kifejezés teljesen eltérő módszereivel állította őket össze. Csupa hevenyészett följegyzés, sietve papírra vetett vázlat. Ez a költő szinte korlátlan (bár nem sokhúrú) ihletére hallgatva, a végsőkig érzékeny költői füllel, tizenöt vagy még több strófás verseket írt, habár ez semmiképpen sem járulhatott hozzá élményének hitelességéhez, inkább arra volt jó, hogy szétzuzza és meggyengítse. A vers számára az egyetlen kifejezési mód. Valami meghatározatlan, fájó, keserű, mégis csábító kapcsolat a világgal és önmagával. Olyan ő, mint az, aki saját testében metsz, hogy jobban megismerje. Feltépi sebeit, csakhogy fokozza a már úgyis kibírhatatlan fájdalmat. A sivárságot még nagyobb sivársággal tetézi. Volt valami mazochista vonás ebben az emberben: sehogyan sem találta helyét a korabeli társadalomban, szüntelenül ugyanazt a mementót idézte fel, napórként részt vett saját temetésén, s újra meg újra gyászbeszédet mondott rég eltemetett reményei és vágyai fölött. Akkor is, ha valami jobbat akart látni, valamit, ami vonzó, gyöngéd és tiszta (s ez Disnél is, mint Sima Pandurovićnál, pusztán irodalmi hatás, könyvélmény), azt is mindig kék színbe vonja. Szomorkás, kesernyés, könnyes kék szín ez. Kibírhatatlan, kínos kékség, amely lassan beleolvad a homályba, a nyitott sír fölé hajló kísérteties falombok suhogásába, a búskomor esőkopogásba, — súlyosan, mint a bánát.

A legborzalmasabb, emberileg leglesújtóbb ebben az időtől végtelenül elragadott lírában nem fellengős, romantikus drámaiság. Itt úgyszólván nincs is összeütközés megrázkódtatás. Ezeknek a verseknek éppen az ad drámai ízt, amit csak érzünk, amit csak sejteni lehet a mélységekben, eltemetve a látszólagos nyugalom, a süket csönd, a halál előtti romdulatlanság nyomása alatt. Dist a romantikus ízlés dadogónak találja. Költészete egyetlen végsőkig megfeszített húr, amely minden percben elpattanhat s hangja hörgésbe csuklik. Az egész egyetlen feszült vázakozás, valami elkerülhetetlen iszonyat sejtese bennünk és körülöttünk, amiről tudjuk, hogy be fog következni, de nem tudjuk, mi. Dist mindenütt kísértetek, látomások, lidércek látogatják. Nem képes tőlük szabadulni, nem ismeri

fel a valóságot, a hétköznapokat. Álom ez, amely sohasem szűnik. Éjszakájának nincs reggele. Hasztalan vár valami jobbat, mert önmagát is elveszítette. Nem tudja, hol keresse magát, hol találkozzék önmagával, mikor és mi módon. A leghétköznapibb dolgok felismerésének, a való élet görbéi kitapogatásának ez a tehetetlensége különös megvilágítást ad Dis költészetének. Nagyobb elhanyagoltság már el sem képzelhető, s a jugoszláv lírában senki sem jutott el olyan magános és sejtelmes partokra, mint Dis, akinek egész élete egyetlen szüntelen ideg feszültség, egyetlen erkölcsi crescendo. S ez a crescendo kívül marad a költészetén, csak kívülről hallani, mint az eső tompa dobolását a koromsötét szobában.

*Már nem is tudom, mi a világ képe.
Szememről a színek is lezeregnek;
Nem ér el többé hozzám föld se, ég se.
Nem érzek sebet, nem érzek szerelmet.
Már nem is tudom, mi a világ képe.*

Ebben a tapogatózásban, ebben az iránytű nélküli sodródásban sötét tengereken, az örökké késő megesemmisülésnek ebben az eszelős várásban örlődik fel, hamvad el Dis költészete. A valóság túlsó partjáról hozza üzeneteit. Ha egyáltalán van benne valóság, akkor ez csak egy megkínzott lelkiiségnek, egy sokat szenvedett és kétségbeesett lírikus tudatalatti lényének valósága. Ez nem baudelaireizmus, sem a francia irodalom hatása, nemcsak azért, mert Dis egy szót sem tudott franciául és mert „Zemunnál nem jutott tovább” (Skerlić), hanem azért, mert ez a költő eszéni saját élménve, annyira a sajátja, hogy még iskolázatlan dadogásában is lenyűgöző. Eppen ezért nála vehető észre leginkább minden meg nem emésztett irodalmi hatás legkisebb nyoma is. Ez a költő annyira beleélte magát motívumaiba, olyan mélységekbe túrt, mindenütt sírgödöröket ásva testének és éavának, mint előtte és korábban soha senki.

Szenyes kávéházi asztalra dőlve, a „Dardanella” páras ablaküvegein át unalommal és útálattal szemlélte az új utcák tarka nyüzgését, az épülő emeletes házakat, korának lázas sietségét. Dist teljesen hidegen hagyták az egymás után alapított tőzsdék, bankok, szerkesztőségek és színházak, az első francia diákok és a radikális demokratikus eszmék Szerbiája. Ez a látomásaival és nyelvi felfedezéseivel bőbelődő, a maga teremtette sötétség házába

zárkózó költő a józan és optimista Beograd számára madárijesztő, csalo, hazug, modernista, erkölcsstelen személy volt. S méginkább azzá lett, amikor nyilvánosan kimondta, hogy kétségbeesésének és pusztulásának okát éppen abban a társadalomban és korban sejtí, amely másokat lelkesedéssel töltött el, mert Szerbiából vezető balkáni államot akartak faragni s Beogradból balkáni Párizst. Neki a „Dardanella” nem volt, mint Matošnak, egyfajta „Chat noir”, hanem közönséges, ostoba, unalmas és penészszagú vidéki kocsmá, noha jobban érezte magát benne, mint otthon vagy az utcán. Atrakció az odavetődött vendégek számára, rendkívüli költő-példány, aki eszik és iszik, ez a mélyen érző lírikus mégis itt ilyen méltatlan helyen és méltatlan állapotban ismerkedett az új eszmékkal, amelyek különben elkerülték volna. A bohémélet kirekesztette a polgári rend és törvény világából, s ez a kétségbeesett és elégedetlen, szépre és fényre vágyó Dist a szociáldemokráciához sodorta, bár eszméit valójában sohasem tette igazán magáévá. Az akkori Szerbia éhes és elégedetlen fiatal munkásosztályban Dis nem talált támaszra, de ösztönösen arra az oldalra állt, ahol kiutat remélt megunt és megütált életéből. A korabeli lelkes forradalmárok, elsősorban Dušan Popović tüzes eszméi a megálmódott délibáboknak tűntek a boldogtalan és éhes bohém szemében. Sötét verseket írni, addig ismeretlen és érthetetlen nyelven, s közben célzásokat tenni korrupcióra, megszervezett választásokra és korának egyéb ostobaságaira; bohémnek lenni rendes családi élet és minden ambíció híján, s emellett rokonszenvezni a szociáldemokratákkal — mindez több volt, mint elegendő ahhoz, hogy az akkori társadalmi viszonyok között még inkább megkeserítsék egy reménye vesztett lírikus amúgy is keserű életét.

Életének és művének ezt a keserűségét, gyilkos hatását tekintve Dis kétségtelenül megelőzi Sima Pandurovićot. A hangok és szavak tikkába inkább ösztönösen beavatott, tanulatlan, szinte kezdetleges költő nem teremtett művéből lírai manifestumokat, mint ahogy életét sem állította oda paravánnak rendszertelenül és rendetlenül írt versei elé. Művében nincsenek holmi rendszerezett filozófiai elvek, még kevésbé rendszer, s gyerekesen naívnak tűnik, amikor valamit racionálisan akar elmondani önsúlyuktól megszabadult szavaival. Disnek nemcsak az jutott osztályrészéül, hogy kívül maradjon a korabeli racio-

nalista líra áramlatain, hanem az is, hogy magánosan és rosszkor, de annál hevesebben, egész lényével szembeszálljon az ilyen irányzatok előretörésével. Ez a kifejezetten antiracionális költő olyan sötét gondolatokkal vívódik, hogy még melankólikus verseket sem képes írni. Megvérzett kedélye, megtépázott idegrendszere egészen új kifejezőeszközöket fedezett fel vele. s szavainak új, addig ismeretlen értelmet adott. Ez a költészet egy beteg, egyensúlyavesztett lelki világ tükre, egyetlen látomás, misztikummal határos szenvedély. Képei, metaforái egészen új funkciót nyerne. Nem önmagukat magyarázzák, hanem egy-egy elvont kép, érzés, légréteg felidézésének eszközei. Ez a sora: „Az én álmom más illatú álmom”, amely ma már számunkra teljesen érthető és vonzó, korában megrázó és megdöbbentő újítás volt, amelyet annak a szándéknak tudtak be, hogy „port hintsen az emberek szemébe” (Skerlić). Dis vérző motívumai szétzúzták a szerb költői nyelvet, elvonták a lírát a racionalista alkotói módszer jégheideg közeléből. Dis verse auditív, nem vizuális. Mozgó, nem statikus. Merész lendülettel hatol be a tudatalatti térségeibe. Dis nyomán a szerb költői nyelv élénkebben és kifejezettebben közeledik a beszélt nyelvhez. Dis valami háttorzongató nyugalmmal, felindulás nélkül említ irreális dolgokat, álmokat, a lélek formáktól szabadult ijesztő sötétségeit, mintha mindennapi ismert jelenségekről volna szó. Halottjárásokról, a valóság és az ész túlsó partján tett kirándulásokról, dantei víziókról úgy beszél a maga látványosan nyugodt, kissé fáradt és apatikus hangján, mint egy kávéházi látogatásról vagy líereti sétáról. Ez a lélekraízában kifogyhatatlanul gazdag, ugyanazon érzelmek és lelkiállapotok nűanszainak festésében hihetetlenül változatos s ugyanakkor kifejezőmódiában és zaklatott mondanivalók előadásában keresetlenül hanyag költő szétmorzsolta a költészetünkben addig ismert témákat. Nála voltaképpen nincs is téma, hanem csak áramlás, egyetlen különös rezgés. Ebből a szempontból tervszerűtlenül és akaratán kívül bár, valóra váltotta Laza Kostićnak egy-egy legihletesebb percében megkísérelt újításait. A racionalista költői módszer teljes megsemmisítése, a költői nyelv azonosítása a beszélt nyelvvel (persze csak hangsúlyában), minden bizonnyal ezek a költő Dis legnagyobb és legidőállóbb érdemei.

Acs Károly fordítása

NINCS ELVONT SZÉPSÉG, CSAK SZÉP DOLGOK VANNAK

Külföldi folyóiratokban gyakran szó esik Allain Robbe-Grillet francia regényíróról, az úgynevezett kísérleti regényirodalom megteremtőjéről. A Nouvelle Revue Française közölte *La jalousie* (Féltékenység) című regényének egy részletét, a *Mercure de France* pedig tanulmányt hozott a műről meg írójáról.

Robbe-Grillet-t világszerte a regényirodalom megújítójának ismerik, szülőhazájában azonban sokkal többen írnak róla, mint ahányan regényeit olvassák. Amerikában már más a helyzet. Az új francia írók tulajdonképpen az amerikaiak fedezték föl. *Le Voyeur* (Látnok) című regényét kiadták egy olcsó sorozatban tízezer példányban. Egy hónap alatt a könyv utolsó példánya is elfogyott. Ugyanebben a sorozatban lát hamarosan napvilágot a Féltékenység is, egy egyetemi tanár pedig tanulmányt ír a két regény szerzőjéről. Robbe-Grillet könyvei Európában is szép példányszámokban kelnek el, a svédek pedig egyik elbeszélését besorolták a francia széppróza Stockholmban megjelent antológiájába.

Minderről a *Nouvelle Litteraires* januári számából szereztünk tudomást. A lap közli munkatársa, André Bourdin és Robbe-Grillet beszélgetését. Az író és az újságíró tulajdonképpen arról vitáznak, vajon csupán technikai fogásnak tekinthető-e Robbe-Grillet írás-módszere, amellyel a történéseket társakra vezeti vissza, vagy pedig kora szükségletét vetíti ki magából az alkotóművész. Az író — természetesen — a második változatot vallja magáénak, és készségesen beismeri, hogy Kafka és a két háború közötti amerikai regényírók művei indították írásra.

— Arra a meggyőződésre jutottam — mondotta Robbe-Grillet —, hogy az úgynevezett francia regény Zola óta semmit sem fejlődött, sőt Proust nyomdokait sem követte senki. Az írók továbbra is úgy írtak, mintha sem Joyce, sem Faulkner nem volna. Ez, véleményem szerint, hatalmas tévedés volt, ezeket az embereket nem lehet számításon kívül hagyni. Viszont a hagyományos humanizmus, amely nemrégiben még egyetlen megihletője volt a francia regényirodalomnak, s amely az embert teszi mindennek központjává, már rég meghaladott álláspontra. A társak világában élünk, s ha érzésekről, szenvedésekről, borzalmakról beszélünk, csaknem mindig ezeket az érzelmeket előidéző, megokoló tényezőkről írunk. Nincs elvont szépség, csak szép dolgok vannak. Nincsen rettegés, de vannak félelmet keltő dolgok... Csak nem hiszi, hogy a félelem — az átélés pillanatában — más, mint valaminek az anyagi

jelenléte? Egy ajtó, amely lassan kinyílik, egy közeledő árnyék... Hát a féltékenység? Nem azonos-e két, egymáshoz túlon túl közel álló karosszékkel, vagy pedig egy kézmozdulattal?

Robbe-Grillet hitvallása: a regénynek az a feladata, hogy átalakítsa az emberek gondolkozásmódját.

— Kétségtelen, hogy a legtöbb intellektuális szokásunkat legalábbis módosítanunk kell. A tudaton való uralom elméletéről le kellett mondanunk. A tértől független időnek, az anyag örökkévalóságának elméletére gondolok! Be kell látniok, hogy regényem merészsége még mindig nem végső számadás.

JAMES JONES ÚJ REGÉNYE

James Jones második regénye, amely a lendületesen megírt *From Here to Eternity* (Innen az örökkévalóságig) után jelent meg, ha szabad ezt a kifejezést használni: teljesen balsikert hozott. Jones most megírta és kiadta harmadik könyvét is. Címe: *The Pistol*. Érdekes lesz megállapítani, milyen tanulságot vont le az író eddigi, olyannyira ellentétes eredményű munkájából. Grenville Hicks a *Saturday Review* januári számában azt írja Jonesról: bebizonyította, hogy tud fegyvelmezetten írni, ha akar. Kétszázoldalas könyvében — szemben az ezeroldalas második regénnyel — tömören, találóan írja le a második világháború egy epizódját. A regény — vagy elbeszélés — hőse Richard Mest tizenkilenc éves közkatona, aki Pearl Harbourban teljesített szolgálatot az első légitámadás idején. A zűrzavaros napokban nem volt alkalma rá, hogy visszaszolgáltassa a használatra kapott revolvert, s ez a fegyver, amelyet most magáénak érez, „erővel teli súllyá, egyéni biztonságának jelképévé” válik. Mest a támadástól fogva szüntelenül ugyanazzal a látomással küzd: egy japán tiszt szamuráj-karddal megtámadja, ő pedig revolverrel agyonlövi, így menti életét.

A becses fegyvert azonban a többi katona is megkívánja. Csábító ajánlatokkal ostromolják, mások erőszakkal fenyegetőznek, és Mest egyiknek is, másiknak is ellenáll. mindaddig, amíg a „felsőbb hatalmak”, a katonai adminisztráció, be nem avatkozik. Megtalálták a revolverről szóló elismervényt, és elveszik a közkatonától a legsajátabb tulajdonának érzett fegyvert.

A kritikus hangsúlyozza, hogy Jones egyszerű eszközökkel, egymást követő drámai epizódokban írta meg regényét, és mondanivalóját sohasem méretezte túl. Főlveti a kérdést: mit jelent ez a könyv James Jones, a kétségtelenül nagyon tehetséges fiatal író számára. Az első regény nagy üzleti sikere után Jones nyilván azt hitte, mindegy, hogyan írja meg következő könyvét. Így lett második regénye az olvasó türelmének, izlésének és az angol nyelvtannak semmibevétele. A *The Pistol* viszont jó könyv, mindenképpen jobb az eddigieknél. S ha ez a regény Jones egy új útjának első lépése — nagy eredmény. Ha azonban csak azt akarta vele megmutatni, hogy mit tud, megtörténhet, hogy következő könyvei megint másfajta föltűnést keltenek.

A PASZTERNÁK-ESET – TÁRGYILAGOS SZEMMEL

A „Paszternák-estet” régen várt józan értékelését adta Dominique Fernandez a *Nouvelle Revue Française* januári számában. Fernandez az egész ügyet az íróra nézve „rendkívül szomorúnak” mondja, s „kellemetlennek” mindazok számára, akik a költőt Oroszországban olyan vad hévvel támadták. De azt is hangsúlyozza, hogy a Svéd Tudományos Akadémia megismételte baklövését: 25 évvel azután, hogy Gorkij helyét Bunyin-nak adta oda a Nobel-díjat. Sohólov-val szemben Paszternák-ot részesítette előnyben. Beszél a nyugati írók és újságírók kacagatóan közös állásfoglalásáról az író mellett, akit korábban nem ismertek — és dőreségnek tartja, hogy Dr. Zsivágót a szovjet társadalom ellen irányuló műnek nyilvánították, szerzőjét pedig mártírként Canossa-járáásra kényszerítették. Fernandez a maga helyére állítja Paszternákot és regényét is.

Igy ír a regényről:

Ez a könyv egy orvos zuhanásának, bukásának regénye — áldozatvállalás, amelyhez keserűség és búskomorság csatlakozik, a lázadás azonban hiányzik belőle. Zsivágó nem ítélkezik a forradalom utáni kilengések fölött, hanem egyszerűen megállapítja, hogy az elmúlt idok emberének élete céltalan ebben a hősi korszakban, amelyben ilyen kilengések megtörténhettek és meg is kellett történniök. De még akkor sem ad magának igazat, amikor ezeket a tényeket megállapítja, amint ezt Balzac és Stendhal regényeinek hősei teszik, önbizalmukra támaszkodva és belső értékeik tudatában ítéletet mondva a társadalomról. Paszternák sajtós hangja a lemondás hangja egy magasabbrendű történelmi szükségességgel szemben, amit kétségtelenül nem tud szeretni, de el kell fogadnia, mert — szükségszerűség.

Ha ebből a szempontból nézzük Paszternáknak Hruscsovhoz és a Pravdának írt leveleit, megértjük: ezek az írások nem azt jelentik, hogy az író hamut szór a fejére, hanem azt, hogy vállalja sorsát. Paszternák kész eltérni a szenvedést, és pedig nemcsak Oroszországért, hanem Oroszországtól is. Számára nem létezik az a lehetőség, hogy elhagyja hazáját és emigráljon. A kommunista társadalomról írt bírálata hasonló Tolsztojnak a XIX. század arisztokráciájáról és nagyburzsoáziájáról írt kritikájához. Mind a ketten megértik az orosz valóságot, egyik is, másik is mély szeretetet érez Oroszország iránt, bármilyen is... Írásaikból kiérzik Oroszország feltétlen szerepét — bármit tesz is, bármilyen igazságtalanságot követ is el azok iránt, akik szeretik.

„Attól tartok — írja Fernandez —, hogy az üldözött Paszternák érdekében nyugaton írt számtalan levél, kérvény, tiltakozás és kiállítás csak megerősítette Paszternák közösségvállalását az orosz valósággal. Miért? Azért, mert először is költő, művész, humanista, tehát semmiesetre sem érthetne jobban egyet a kapitalista rendszerrel, mint a kommunizmussal. Meg azért is, mert undorítóan farizeus gondolatnak tartja különbséget tenni a „jó” és „rossz” Oroszország között. Paszternák számára csak egy Oroszország van, és ő nem tud az „igaz emberek” sorába állni. Ha szeretünk valakit vagy valamit, jót és rossz tulajdonságaival együtt szeretjük, inkább elpusztulunk, meghalunk ezzel a valakivel vagy valamivel, mint hogy képmutatás árán mentjük magunkat.

Slavko Mihalić a zágrebi *Literatura* 11. számában Dubravko Škurla hét költeményét közli abból az alkalomból, hogy a költő verseskötetét a közeljövőben kiadta a *Lykos* kiadóvállalat. Mihalić kísérőszövegéből megtudjuk, hogy a versek írója halott: 1957-ben mint a rebroi elmeegógyintézet ápolója, öngyilkosságot követett el. Kevés barátja nagytehetségű költőt gyászolt benne, akinek nem volt ideje, hogy kifejlődjék. Noha igen korán — 1947-ben — jelentette meg első verseit (1933-ban született), nagyon kevés alkotása látott napvilágot, s mindaz, ami megjelent, kezdőre vallott — teli volt a hagyományos forma gátlásaival, és kifejezésmódja sem volt erőteljes.

Mihalić most arról értesít bennünket, hogy Škurla sokat írt, sokat dolgozott, tizenöt kötetre való verset, egy teljes Whitman fordítást hagyott örökül és egy kisebb antológiát angol versfordításokból. Es ami a legjelentősebb, életének utolsó éveiben, amikor már a „sárga ház” (az elmeegógyintézet) állandó lakója volt — nem lehetetlen, hogy éppen környezetének hatása alatt — megtalálta saját költői kifejezésmódját, egyéni hangját. Ez az újjászületés közvetlenül önkéntes halála előtt történt, s látható eredménye a *Kamení brid* (Kóperem) és még vagy húsz költemény.

A kötet egyik versét jellemzésül — hevenyészett fordításban alább közöljük.

A BELEMBÖRTÖNZÖTT HÁZ

Van egy fehér márványból faragott ház.

Soha, soha az életben

el nem mondhatom

így, egyszerűen:

kiskutyusok ugatnak erkélyéről

engem köszöntve.

Van egy fehér márványból faragott ház.

De nem merem szóval kimondani,

sohasem mertem,

sohasem közeledtem

hozzá félelem nélkül.

A belémbörtönzött házhoz.

ANGLIA ÚJ KOSZORÚS KÖLTŐJE

Az angol olvasóközönség körében hirtelen nagy érdeklődés támadt egy most felünn költő iránt: a londoni könyvkereskedők naponta átlag ezer példányt adnak el összes költeményeiből. Mivel ez a költő nálunk teljesen ismeretlen, közöljük a *Time* róla szóló írásának néhány részletét.

John Betjement Angliában a „legjobb fűzfapoéta” néven ismerik. Ez az elnevezés azonban nem azt jelenti, hogy Betjeman versei rosszak, inkább arra utal, hogy költeményeinek tárgyát az egyszerű emberek szűk témaköréből válogatja ki, és arra is, hogy rímei a slágerköltészet és a gyermekversikék összecsengő verssoraira emlékeztetnek. Betjemant egyébként az angol táj, leghevebb

*A távirópóznák és a bádog
Kedves, véres, öreg Angliája*

lefrójának tartják. Társadalmi szatírának — Betjeman szívesen foglalkozik ezzel a műfajjal is — bátor hangját, senkinek sem jut eszébe kétségbevonni a fasizmus elleni háború idején írt verseinek megjelentetése után:

*Irgalmas Istenem, bombázd a németeket.
Asszonyaikat kíméld meg a magad javára.
S ha ez nehezedre esik,
Mégbocsátjuk vétkeidet.
De, irgalmas Isten, történjék bármi,
Ne engedd, hogy engem bombázzanak.*

A most ötvenhárom éves költő újságírásból él. Nemrégiben még egy építészeti szakfolyóirat társszerkesztője volt. Nagyszerű baedekereket írt Angliáról, s e munkáival, amelyek hatalmas tudásról és ügyszeretetről tanúskodnak, nem csekély szolgálatot tett a viktoriánus gótika rehabilitálásának. Betjeman a „másodrendű fontosságú dolgok szenvedélyes megfigyelőjének mondja magát. Verseit nem tekinti költészetnek, és önmaga sem érti egészen, miért is vásárolják versesköteteit az emberek.

A Time abban látja a dolgok nyitját, hogy a költő — mint a régi, viktoriánus korszak alkotásainak lelkes harcosa — rendkívül népszerű Angliában. A lap egyébként a londoni könyvkereskedőkkel együtt Betjeman-t tartja a birodalom következő poeta laureatusának.

EGY REGÉNY ANATÓMIÁJA

Pontosan ötvenkét hete, hogy Robert Trevor *Anatomy of a Murder* (Egy gyilkosság anatómiája) című könyve az amerikai legkelendőbb könyvek listájára került. Azóta is szilárdan tartja magát ezeknek a könyveknek a sorában, sőt az elmúlt év szeptemberig szüntelenül az élen járt. Erről az irigylésreméltó helyről csak Vladimir Nabokov *Lolita*-ját szorította ki.

Fölhasználjuk a *New York Times Book Review* adatait, hogy megállapíthassuk, milyen jövedelemre tett szert ez idő alatt a szerző — mert hiszen az ilyesfajta könyveknél ez a körülmény a leglényegesebb. A lap szerint az *Anatomy of a Murder* hatszázezer dollárt jövedelmezett az írónak. A kiadó *St. Martin's Press* 168 000 példányban adta el a könyvet, s nagyjából ennyit helyezett el tagjai között egy hónap alatt az amerikai könyvbarátok köre is. További százezer dollárt kapott Trevor a lapoktól, amelyek folytatásokban közölték a regényt. Az *Otto Preminger-Carlisle* vállalat — némi százalékon felül — 35 000 dollárt fizetett a könyv megfilmesítésének jogáért.

Robert Trevor nem hivatásos író, s nem is ez a valódi neve. Az álnév mögött a michigani föllebbviteli bíróság egyik tagja, John B. Voelker rejtőzik. Mister Voelker még ma is rendszeresen végzi bírói teendőit, amelyek nélkül a nagy hírnévre vergődött könyv meg sem született volna. Az *Anatomy of a Murder* tulajdonképpen egy bírósági tárgyalás részletes leírása, egy bűntény perrendszerű megvilágítása. A bíró munkájában a regény megjelenése óta mindössze annyi változás történt, hogy a tárgyalásokon, amelyeket ő vezet, feltűnően sok az újságíró. A laptudósítók érdeklődése természetesen inkább Trevornak, mint Voelkernek szól.

Trevor egyébként új könyvet ír, azt azonban nem volt hajlandó elárulni az újságíróknak, hogy miről. Csupán annyit mondott, hogy 1961-ig nem fejezi be.

EGY MAGYAR EMIGRÁNS SORSA

Peter Usztinov, akit ügyes színdarabírónak és pompás filmszínésznek ismerünk, szerződést kötött a *The Atlantic* című népszerű amerikai folyóirattal, hogy egy sorozat elbeszélést ír számára. A folyóirat januári számában már olvashatjuk az elsőt. Címe: *The Man Who Took it Easy* (Egy ember, aki nem csinált magának gondot). Az elbeszélés a könnyű műfajú írások közé sorozható, de van benne valami az Amerikába emigrált európai intellektuel (Usztinov maga is az) mélyen átérzett keserűségéből, amely egy bonyolultabb, dúsabb rétegzésű szellem és az új, gépesített világ összeütközéséből ered. Nem alkalmazkodni ehhez a világhoz a legtöbb esetben nem jelent mást, mint lesüllyedni az édes-kés ál-egzotikum szerfölött alacsony szintjére.

Az elbeszélés hőse Erhardt (?) von Csumlay magyar zenész, aki a „von” szócskát önhatalmúlag ragasztotta vezetékeve elé, hogy az első világháborút követő korszakban, amikor minden szokatlan dolognak jó árfolyama volt, tetszetősebb cégérral lássa el expresszionista zeneszerzeményeit. Ezzel, úgy látszik, végzetes hibát követett el, mert — noha három dobra írt szonátája és egy hangra komponált operája jelentős sikert aratott — később, amikor az extravaganciák iránti érdeklődés csökkent, nem tudott felszínen maradni. Kiderült, hogy Csumlayt túlságosan lefoglalta a sikerhajhászás, önmagát pedig elhanyagolta, mert Amerikában — ahova egy előadókörút vitte, s ott is felejtette — minden erejét arra kellett összpontosítania, hogy megőrizze korábbi hírnevét. Orosz és spanyol tárgyú filmeket, bibliai és őserdei történeteket zenésített meg, amikor pedig pártfogója meghalt, a filmiparba szerződött el. Végül plágiummal vádolták, amit — nem tudatosan — el is követett, mert életében annyiféle zenét hallgatott, hogy már nem igazodik el benne.

Usztinov mesterien szövi meséjét az idő és a tér két pontja között: egy newyorki koncertteremben Sztravinszky (szintén emigráns) hangversenyez, egy közeli emigránskocsmában pedig a már kiöregedett Csumlay muzsikál magyarnótákat a vacsorázó vendégeknek. Az elbeszélés végén Csumlay egy érzelgős dalt ad elő. Miközben játszik, szeme sarkából a csinos, hosszúlábú ruhatáros lányt figyeli, aki elragadtatással hallgatja a nótát. Csumlay így vigasztalja magát:

— Hiába, azért csak művészet ez!...

A következő pillanatban azonban eszébe jut Sztravinszky. Kocsmábamenet a hangversenyterem mellett vitt el az útja. S illúziói szertefoszlának.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Nietzsche — és a fasizmus — — — — —	171
Gál László versei — — — — —	179
Burány Nándor / Lakoma — — — — —	182
Bányai János / Két hoinapi nap — — — — —	186
Vladislav Petković-Dis versei — — — — —	191
Majtényi Mihály / Melyik sorban? — — — — —	194
Urbán János / Ünnepi ebéd — — — — —	197
Slobodan Berberski versei — — — — —	200
Pintér Lajos / Elza — — — — —	203
Deák Ferenc / Ezen a világon minden lehet mánia — — —	207
Gulyás József versei — — — — —	210
Frane Adum / Kezek (Ranko Marinković novellája rádióra alkalmazva) — — — — —	214
Szimin-Boschán Magda / Tesztera napsütötte tisztásain — —	221
Sveta Lukić / Szocialista realizmus? — — — — —	227
Ivan Ivanji / Vízszintes hasadék — — — — —	233
Bori Imre / Új nemzedék a látóhatáron — — — — —	238
Petar Popović / Költő a reménytelenségben — — — — —	246
 KRÓNIKA — — — — —	 249
Sáfrány Imre illusztrációit a 188. és a 197. oldalon,	
Ács József illusztrációját a 183. oldalon,	
Szilágyi Gábor rajzait a 178., 181., 190., 193., 196., 199., 202., 206., 209., 211., 213. és a 226. oldalon közöljük.	

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1959. MÁRCIUS. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSA 1.
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELŐ
FIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50
DINÁR. – KESZÜLT A FÓRUM NYOMDAJÁBAN NOVISZÁDON.

100

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társ